

Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern- Haarzuilens 1994

<https://hdl.handle.net/1874/10029>

**Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens**
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
14e jaargang nr. 1, maart 1994 ©1994

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen, H.J. Kolker en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina: Gezicht op de N.H. Kerk te Vleuten, waarin Wolfert Simon van Hooenheim begraven ligt. Tekening: N. Wicart omstreeks 1780 (coll. museum Flehite Amersfoort).

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Onder de verenigingsberichten vindt u enkele zaken vermeld over activiteiten van de vereniging, zoals de presentatie van het boek over de geschiedenis en de historische bebouwing van onze gemeente. In dit blad treft u ook een jaarverslag over 1993 aan. Daarnaast in dit nummer natuurlijk enkele interessante artikelen, direct of zijdelings verband houdende met het verleden van de gemeente Vleuten-De Meern.

Om deze en andere activiteiten te blijven initiëren en inhoud te geven hebben wij als vereniging grote behoefte aan actieve medewerkers, want teveel werk komt op dit moment neer op de schouders van steeds dezelfde mensen. Graag zouden wij zien, dat meer leden zich actief inzetten om de doelstellingen van onze vereniging te realiseren. Die grotere inzet zou kunnen leiden tot meer nieuwe activiteiten. De werkgroepen voor genealogie en documentatie zijn redelijk bezet, maar die voor archeologie en voor het onderhoud en de inrichting van ons Kabinet vergen meer medewerkers om tot meer prestaties kunnen komen in het belang van de vereniging.

Een andere categorie medewerkers zijn de auteurs voor dit tijdschrift. Tot op heden zijn wij erin geslaagd voldoende schrijvers te vinden om voor ons allen interessante geschiedkundige studies op schrift te stellen. Maar zo langzamerhand zijn de medewerkers van het „eerste uur” op het punt gekomen, dat zij menen, dat anderen het voortouw moeten overnemen. De redactie heeft niet zoveel kopij meer „op de plank” liggen en luidt als het ware de noodklok: auteurs gezocht. Want het is een feit dat er nog veel interessant materiaal voorhanden is, waarmee goede artikelen zijn samen te stellen. Maar wie maakt daar gebruik van. Met andere woorden, ik roep aspirant-schrijvers op om in overleg met de redactie of de secretaris artikelen voor ons blad te schrijven.

Dan heb ik nog een verzoek. Het blijkt dat het geschiedenisboek een succes is. Inmiddels hebben twee andere uitgevers contact met ons gezocht met het verzoek bijzondere fotoboeken over onze gemeente samen te stellen met foto's over de afgelopen 100 jaar. Wij zijn thans druk doende om de daarvoor benodigde honderden foto's bijeen te zoeken. In de eerste plaats zullen deze uit ons eigen archief komen. Maar vele daarvan zijn reeds eerder gepubliceerd. Om de boeken uniek te maken zouden wij graag over nog meer materiaal beschikken en doen daarom een beroep op u om interessante foto's van personen (ook groepsfoto's van verenigingsactiviteiten en schoolklassen) en/of bijzondere gebeurtenissen (bijeenkomsten, jubilea, feesten) uit uw oude fotoboeken of -dozen ter beschikking te stellen. U hoeft de foto's niet definitief af te staan, want desgewenst laten wij er voor ons graag een reproductie van maken. Alstublieft, kijk eens in uw oude fotoalbums (ook in die van uw ouders of eventueel grootouders) of in uw oude familiepapieren. U zou er ons en vele inwoners een dienst mee bewijzen om interessant materiaal ter beschikking te stellen. Als u iets heeft, belt u mij dan (tel. 72112).

Tenslotte memoreer ik hier nog, dat het bestuur besloten heeft tot instelling van een tweejaarlijkse „historische prijs” voor diegenen, die zich intensief en gedurende lange tijd hebben ingezet voor het behoud van ons historisch erfgoed en voor de aandacht voor het plaatselijk verleden. Deze prijs is vernoemd naar mijn voorganger en zal „Dr. D.W. Gravendeelprijs” heten, vanwege zijn indrukwekkende inzet voor deze zaak. De prijs zal komend najaar voor het eerst worden uitgereikt. De voorwaarden zullen in ons volgende nummer worden vermeld.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

Van de voorzitter	pag. 1
Verenigingsberichten	2
Jaarverslag	3
Oude perceelsnamen	4
Dansen op de doodskist	7
Wie wat bewaart, die geeft wat	8
Een Vleutenaar ging naar de Berbiesjes (II)	9
Eene wandeltocht vanuit de grijze Bisschopsstad	15
Een kijk van nu ..... op 'n kiek van toen	21
Naam	22

Uitnodiging

voor de algemene ledenvergadering

Bij deze nodigen wij de leden uit voor de algemene vergadering van de vereniging, welke gehouden zal worden op woensdag 27 april 1994 in Het Kabinet, Zandweg 147B in De Meern. Aanvang 20.00 uur.

Agenda

1. Opening.
2. Jaarverslag over 1993.
3. Rekening over 1993:
  - a. Verslag van de controlecommissie;
  - b. Goedkeuring rekening en balans.
4. Benoeming nieuwe controlecommissie.
5. Vaststelling begroting voor 1995 en contributie voor 1995 (ongewijzigd).
6. Benoeming bestuursleden.
7. Rondvraag en sluiting.

Het bestuur,
J.F.K.Kits Nieuwenkamp, voorzitter
J.W.Schoonderwoerd, secretaris

Toelichting

Agendapunten 2, 3 en 5: De hier bedoelde stukken liggen gedurende een week voor de vergadering ten huize van de secretaris, Meerndijk 62, op donderdag 21 april van 19.30 - 22.00 uur en op dinsdag 26 april van 14.00 - 17.00 uur in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, alsmede een uur voor het begin van de vergadering in de vergaderzaal voor de leden ter inzage.

Agendapunt 6: Volgens het rooster van aftreden zijn dit jaar de heren T.van den Berg, H.E.J.van Essen en E.P.Graafstal aan de beurt om af te treden. Allen zijn herkiesbaar en worden door het bestuur kandidaat gesteld. Voor de nog bestaande vakature wordt door het bestuur de heer T.P.J.van Dijk te Vleuten kandidaat gesteld. Door tenminste tien leden kunnen ook kandidaten worden voorgedragen. Deze voordracht dient uiterlijk drie dagen voor de vergadering bij het bestuur (de secretaris) te worden ingediend.

Na afloop dit deel van de vergadering (om circa 20.45 uur) zal door de heer Otto J.Wttewaall, auteur van het boek over de geschiedenis van de gemeente, een lezing met dia's worden verzorgd over de totstandkoming van het boek in het algemeen en speciaal over de daarin beschreven monumenten, met name over de ontwikkeling van de boerderijen en hun bijgebouwen. Aangezien een belangrijk deel van de historische bebouwing in onze gemeente bestaat uit boerderijen, is het interessant om deze eens nader te belichten. U bent hierbij van harte welkom!

Verenigingsberichten

Geschiedenisboek Vleuten-De Meern

Het prachtige boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” van de auteur Otto J.Wttewaall is verschenen. Op 24 februari werden de eerste exemplaren van het boek, dat het 12e is in de reeks van het Monumenten Inventarisatie Project van de provincie Utrecht, door gedeputeerde Kok aan de burgemeester en aan onze voorzitter aangeboden. De 200 leden, die het boek al bestelden, hebben dit daarna thuisbezorgd gekregen. Het boek is bij de boekhandel verkrijgbaar voor f 34,50. Uitsluitend voor de leden is het voor f 29,50 bij de vereniging te koop in ons documentatiecentrum Dorpsstraat 1 in Vleuten (gedurende de openingstijden) en bij de secretaris, Meerndijk 62 in De Meern. Wacht met uw aankoop niet tot het uitverkocht is!

Inventarisatie grafmonumenten

Sinds enkele maanden is een kleine werkgroep bezig met het inventariseren van grafmonumenten op de begraafplaatsen in onze gemeente. Deze inventarisatie geschiedt in het kader van een landelijk project. Door tijdgebrek vordert dit werk slechts langzaam. Wie wil hierbij helpen? Meldt u aan bij de heer A.J.van Zoeren, Stationsstraat 34 Vleuten, tel. 71263.

Fotoboek Vleuten-De Meern

Door Van Geijt Productions te Hulst wordt in samenwerking met onze vereniging in september van dit jaar een boekwerk met oude foto's en Ansichtkaarten van Vleuten, De Meern en Haarzuilens uitgegeven. In mei zult u daarover een huis-aan-huis circulaire ontvangen. Wij maken u erop attent dat aan onze leden de gelegenheid zal worden gegeven op dit boek in te tekenen voor een gereduceerde prijs. U zult daarover een aan de leden gerichte mededeling ontvangen.

Koninginnedag

Ter gelegenheid van de viering van koninginnedag op zaterdag 30 april houden wij zoals gebruikelijk weer een open dag in ons documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes in Vleuten. U kunt daar kennis nemen van ons bezit aan foto's, dia's en documenten. U bent er welkom van 10.00 - 17.00 uur.

Contributiebetaling

Enkele leden hebben hun contributie voor dit jaar nog niet betaald. Wij verzoeken deze leden vriendelijk doch dringend de hen toegezonden acceptgiro nog deze week aan hun bank ter betaling te zenden. Niet vergeten!

Openingstijden van ons documentatiecentrum:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 Vleuten:
Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Jaarverslag 1993

Hierbij geven wij u een verkorte versie van het jaarverslag van de vereniging.

Het ledental is iets gestegen. Op 1 januari 1993 bedroeg het 852. Er werden 51 nieuwe leden ingeschreven en 46 leden afgeschreven, zodat het ledental per 1 januari 1994 857 bedroeg.

Op 26 maart en 20 april werden algemene ledenvergaderingen gehouden. In de vergadering van 20 april werd besloten tot wijziging van de statuten. De gewijzigde statuten werden op 24 mei in een notariële akte vastgelegd. Er werden dit jaar 10 bestuursvergaderingen gehouden. In de verdeling van de bestuursfuncties kwam dit jaar geen wijziging.

De vereniging was in het afgelopen jaar vertegenwoordigd in de gemeentelijke monumentencommissie, het Comité Open Monumentendag en de Stichting Stichtse Historische Reeks. Verder was het bestuur vertegenwoordigd op bijeenkomsten van de Stichting Stichtse Geschiedenis, de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek en de provinciale werkgroep kadastrale atlas.

Elke donderdagavond werd in de Broederschapshuisjes in Vleuten en elke 1e maandagavond in het Kabinet in De Meern gelegenheid gegeven voor contacten van leden en andere belangstellenden met het bestuur. De donderdagavonden werden steeds drukker, de belangstelling op de maandagavonden bleef gering.

Vanwege het steeds intensiever gebruik van de Broederschapshuisjes als werkruimte werd de inrichting daarvan enigszins veranderd. Er werden 2 nieuwe vitrines aangebracht en 2 boekenkasten en een archiefkast aangeschaft. Van de heer A.F. Verder kregen wij een etalagepop en een vitrine cadeau voor de expositie van het ambtscostuum van de vroegere burgemeester Verder. Van de heer A.M.Sprong kregen wij een staande vitrine met 4 legplaten voor exposities.

Van Dirk van Dijk Smederij- en constructiebedrijf en van BV Auto EVAM mochten wij dit jaar weer een royale bijdrage ontvangen in de kosten van exploitatie van de Broederschapshuisjes. Voor het nodige onderhoudswerk aan het Kabinet konden dit jaar geen vrijwilligers gevonden worden. Het allernoodzakelijkste werk ter opheffing van enkele lekkages werd door bestuursleden uitgevoerd.

Gedurende het gehele jaar werd door een achttal medewerkers op twee middagen en een avond gewerkt aan het ordenen, registreren en toegankelijk maken van onze documentatieverzamelingen. Tezamen werd daaraan ongeveer 50 uur per week besteed. De registratie van het foto-, dia- en negatievenarchief kwam tegen het einde van het jaar gereed. Deze verzameling omvat thans circa 2000 foto's, 1600 dia's en 5000 negatieven. De bibliotheek werd - hoofdzakelijk door schenkingen - met een 70-tal boekwerken uitgebreid, waardoor het aantal boekwerken aan het eind van het jaar ruim 950 bedroeg.

In juni werden microfiches aangekocht van de doop-, trouw- en begraafregisters van de kerken van Vleuten en De Meern over de periode 1671-1811. In september werd begonnen met het inbrengen van de doop- en trouwregistraties van de RK kerk van Vleuten in ons computerbestand. Voor het lezen van deze fiches kregen wij van de Rabobanken in De Meern en in Vleuten elk een leesapparaat cadeau.

Evenals vorig jaar werd door de heer J.H.van der Poel uit Maarssenbroek weer een belangrijke bijdrage geleverd aan onze documentatieverzameling met kopieën en transcripties van documenten uit verschillende archieven. De „Collectie van der Poel” omvat thans bijna 1300 documenten.

Gezien de groter wordende belangstelling voor ons documentatiecentrum werd dit vanaf 1 juli ook op de dinsdagmiddagen voor bezoekers opengesteld.

Voor het maken van fotowerk voor de vereniging werden twee nieuwe medewerkers gevonden onder de leden van de Fotoclub „De Broederschap”.

Voor een viertal groepen belangstellenden werden dit jaar lezingen met dia's verzorgd over de historie van onze gemeente. Op koninginndag werd in de Broederschapshuisjes de gebruikelijke open dag gehouden, met dit keer een tentoonstelling van oude foto's en ansichtkaarten, waarvoor velen belangstelling toonden. Bij gelegenheid van de Braderie in Vleuten werd er een tentoonstelling ingericht met foto's en documenten van Broederschap en Broederschapshuisjes.

Op de Meernse markt was de vereniging aanwezig met een kraam, waarin foto's en de maquette van het kasteel Nyvelt te zien waren en dia's vertoond werden.

In samenwerking met onze vereniging werd van 6-20 juni in de boerderij Rijksstraatweg 44, het geboortehuis van de Meernse kunstenaar Adriaan van der Weijden, een expositie ingericht van diens werken. Een boekje over de kunstenaar en diens werk, samengesteld door de heer J.H.P.Heesters, en een dia-presentatie, verzorgd door de heer A.J.van Weerdenburg, droegen er toe bij dat deze expositie een groot succes werd.

Op 15 december werd in het verenigingsgebouw in De Meern voor de nieuwe bewoners van de wijk 't Weer een dia-presentatie gegeven over historische bezienswaardigheden in de gemeente.

Ook dit jaar konden weer 4 nummers van ons tijdschrift gerealiseerd worden, met in totaal 100 pagina's tekst. Er werden 23 artikelen geplaatst van 11 verschillende auteurs. Bij voortdurende werd getracht nieuwe auteurs te vinden om de continuïteit te waarborgen. Deze pogingen hadden echter maar een zeer beperkt resultaat en zullen voortgezet moeten worden. Twee bezorgers stopten dit jaar met hun werk, doch er werden 5 nieuwe medewerkers gevonden. Er werden dit jaar 30 verzamelbanden verkocht. In november werd een nieuwe voorraad banden aangekocht.

Door een aantal schenkingen werd onze verzameling historische voorwerpen weer groter. De belangstelling daarvoor bleef echter minimaal. Om dit te verbeteren zal de aantrekkelijkheid van het Kabinet vergroot moeten worden. Door gebrek aan medewerkers kon dit streven nog niet gerealiseerd worden.

Aan het door onze vereniging in samenwerking met de Stichting Publicaties Oud-Utrecht uit te geven boek over de geschiedenis en de historische bebouwing van onze gemeente werd het gehele jaar nog gewerkt door de auteur en de redactiecommissie. Aan het eind van het jaar was het gereed voor de drukker.

In maart werd een werkgroepje gevormd om mee te werken aan het landelijk project tot het inventariseren van grafmonumenten op de begraafplaatsen in de gemeente.

Begin juni werd door de provincie het weglichaam van de Meerndijk doorgraven ten behoeve van de aanleg van een veetunnel. Van deze gelegenheid werd door de ROB gebruik gemaakt om onderzoek te doen naar de vroegere waterloop langs deze dijk. In het weekend van 12/13 juni was deze doorgraving voor het publiek te bezichtigen, waarvoor veel belangstelling bestond. Door een aantal bestuursleden werd medewerking verleend bij het rondleiden van de belangstellenden.

Aan het eind van het jaar werd door het bestuur besloten tot het instellen van een historische prijs, genaamd „Dr. D.W. Gravendeelprijs”, met als doel het bevorderen van de zorg voor het historisch erfgoed in de gemeente en van de aandacht voor het plaatselijk verleden.

Tenslotte wil het bestuur een woord van dank uitspreken aan allen die zich dit jaar op enigerlei wijze voor de vereniging ingezet hebben.

Oude perceelsnamen

door Dr D.W. Gravendeel

In het onderstaande artikel passeren weer enkele oude perceelsnamen de revue. Sommige namen werden in het verleden al vervangen door andere en vervolgens vergeten. Andere breidden zich uit over een groter gebied en een enkele werd verbasterd tot een bijna onherkenbare vorm. Aan de orde komen: Keijzerskamp, de Grote en de Kleine Paddenaar, de Langewei (het Weiland of het Weilandsparkje), Jan Aertsen Boomgaard en de Erfpacht.

Het materiaal

I Op 19 juni 1662 transporteerde Jan Adriaensz. van Montfoort aan Willem Dircksz. van Bijlevelt, brouwer te Vleuten, *seeckere 1 mergen lants, mitten boomgaert, beplantinge ende beteling daer op staende, van outs genaemt Keijzerskamp, opstreckende van 't gemeene Kerckpadt tot aen de Paddenaar, daer de Kerck van Vleuten boven oostwaerts ende Henrick van Eemskerck beneden westwaerts naest gelant sijn.* (= land bezitten). Met „boven” werd bedoeld „bovenstrooms” en met „beneden” dus „benedenstrooms”, wat in onze contreien gewoonlijk gelijk te stellen is met respectievelijk „oost” en „west”. Het „gemeene Kerckpadt” was een voetpad voor algemeen gebruik, dat even ten noorden van het latere huis Alenvelt van oost naar west liep. Het maakte ten zuiden van de Keyzerskamp een knik in noordwestelijke richting en liep vervolgens tussen „de Vinkenbuurt” en de grond van de herberg „De Zwaan” langs het kerkhof naar de kerk.

II Willem Jansz., weduwnaar van Neeltje Cornelisse, wonende op Themaet, transporteerde op 12 december 1664 aan Jan Hendricksz. Deurgoet en diens schoonzoon Willem Dircksz. van Bijlevelt *3 mergen soo bouwlant als boomgaert.* Het bouwland werd in het westen begrensd door voornoemde Jan Hendricksz. met z'n boomgaard, in het noorden door *seecker lant genaemt het Wijnlant* en de Heer Jacob Voorburgh (de toenmalige eigenaar van het landgoed Hinderstein, het latere Alenvelt) en in het zuiden door de *Heerenwech* (de Vleutense weg). Het boomgaardje was *streckende van den Heerenwech tot in de Weteringe.* De weduwe en erfgename van *wijlen Isbrant van Ravswaeij, in sijn leven Heere van den Heggen,* hadden er een hypotheek op van f. 2.200,--. Willem maakte het bouwland ook tot boomgaard.

Willem van Bijlevelt was getrouwd met Fijgje Deurgoet. Hun dochter Catharina, getrouwd met Gerard Ketel, erfde het bovengenoemde goed. In 1725 kwamen de kinderen er achter dat zich bij de erfenis *verscheijde Leengoederen* hadden bevonden. Zo had Catharina onder andere verkregen *de Leenweere van een Hoffsteede met een acker lands, geleege op Knijffkendorp, thins- en tientvrij.* Hiermee was haar vader op 1 juni 1667 beleend door de toenmalige Heer van Den Ham. Men haastte zich om het verzuim goed te maken en op 6 oktober 1725 werd Catharina na alsnog verleid met de genoemde leenweere. Na haar overlijden, ging het leen over op haar zoon Gosewinus Ketel, die op 23 augustus 1738 het gehele goed verkocht aan zijn oom Hendrik van Bijlevelt: *zekere huijsinge en drie morgen een hond boomgaard, gelegen onder den Geregte van Vleuten op Knijgensdorp.* Hendrik werd met het leengoed op 28 september van hetzelfde jaar beleend.

De op verschillende manieren geschreven naam *Knijff-*

kendorp slaat op een tiendplichtig gebied, begrensd door de Thematerweg, het Leywerk (het water tussen de Tol en Den Engh), de Vleutense Wetering en de Schoolstraat. Onder een hond werd verstaan 100 vierkante roeden of een zesde morgen. Men was vroeger niet zo precies met de opgaven van oppervlakten. Termen als *soo groot ende cleijn* of *een luttel min of meer* kwamen in de koopcontracten geregeld voor. Toch klopt het totaal aardig met de later door het kadaster in de ons zo vertrouwde maten opgegeven oppervlakte.

Het waren niet alleen de oppervlakten, waarmee men het niet zo nauw nam, ook bij de opsomming van de belendende eigenaren hield men een slag om de arm, bijvoorbeeld *Henrick van Eemskerck off daer* (= aan wie) *hij 't recht gelaten heeft* of *Jan Jansz. van Montfoort haere erffgenamen ofte haer recht hebbende.*

III Op 27 april 1676 transporteerden deken en kapittel van Oudmunster aan Willem Dircksz. van Bijlevelt *sekere 2 margen weijlant behoorende aen de Kercke van Vleuten, genaemt het Wijnlant, gemeen in 3 margen, waervan 1 margen toebehoort Frederick Wttenham, streckende van den Boomgaard van den voornoemden Willem Dircksz. van Bijlevelt tot aen het Paddenaertje, daer de Heer Jacob Voorburgh oostwaerts ende seigneur Wijckersloot westwaerts naest gelant sijn.* In een andere akte wordt het perceel **de Kerckweijde** genoemd.

IV Het volgende transport vond plaats op 25 november 1679. Toen droeg de Heer Stephanus van Wijckersloot, wonende op Themaet, aan Willem Dircksz. van Bijlevelt over *seecker campgen weijland, groot 1 margen, streckende van de boomgaard van Van Bijlevelt 9suijtwarts) tot het bouwland van de verkoper (noordwaerts).* Oostwaarts lag het land van Van Bijlevelt, westwaarts *het lant compeeterende de Heere Van der Aa, Heer van Zijlevelt.*

V De ontvanger der gebeneficieerde goederen (de kerkelijke goederen waren bij de Reformatie onteigend) transporteerde op 7 november 1681 aan Willem Dircksz. van Bijlevelt *sekere omtrent 1 margen Lands, daer aen de zijdsijde het Capittel van Oudmunster, aen de westsijde de Heer Van der Aa, aen de oost- ende noortsijde Jan Jansz. van Montfoort naest gelegen sijn, genaemt de Paddenaar.*

VI Tenslotte hebben we nog een pachtcontract dat in deze serie past. Op 21 april 1694 verhuurde Fredrick Utenham aan Willem Dircksz. van Bijlevelt onder andere *1 mergen, gelegen bij 't dorp tot Vleuten en gemeender voor in 3 mergen, genaempt het Weijlandt.* In het archief van Den Ham komt deze pachtovereenkomst ook voor. Het perceel wordt daar **Weilandsparkje** genoemd.

Overzicht A

Een mooie gelegenheid om een overzicht te krijgen van de verschillende percelen, doet zich voor bij het bestuderen van het op 29 maart 1765 eigenhandig geschreven testament van Johannes van Bijlevelt en (diens) vrouw Ida Eijcken. Zij bedachten daarbij hun kinderen met enige legaten. Zoon Willem Hendrik waren onder andere toegedacht:

a) *3 Mergen weijland, genaamd de Langewey en een campje weijland daaragter, genaamt de Kleijne Padde-naar, groot 1 mergen, dus te samen 4 mergen, strekkende voor van de Boomgaard genaamd den Erfpacht, tot agter aan het bouland, daar oostwaarts het land van de Hofsteede Alenvelt en westwaarts het nabeschreve land gelegen is.*

Dit geheel komt overeen met de in de voorgaande opsomming genummerde percelen III (het Wijnland) en VI (het Weilandsparkje).

De benamingen Langewey en Weilandsparkje duiden in dezelfde richting (het gebruik van de grond) en ik meen dan ook de naam Wijnland als een verbastering te mogen beschouwen.

Hoe Van Bijlevelt in het bezit is gekomen van de 1 morgen van het Wijnlant (zie III), toebehorende aan Fredrick Utenham, kan ik uit de mij ter beschikking staande gegevens niet aantonen.

b) *Nogh 3 mergen Boomgaard, genaamt Jan Aertsens Boomgaardt en Grootte Paddenaar, strekkende voor van de sloot aen het Sandpad tot agter aan het Bouland toe, daar oostwaarts het voorschreve land en westwaarts den Heer van ter Aa geleegeen is.*

Dit komt overeen met de percelen, genummerd I (de Keijserkamp), IV (seecker campgen weijland) en V (de Paddenaar). Blijkbaar is de naam „Keijzerskamp” in ongebruik geraakt en vervangen door „Jan Aertsens Boomgaardt”.

Uit het bovenstaande blijkt dat noch de Kleine, noch de Grote Paddenaar oorspronkelijk hebben gegrensd aan het meermalen ter sprake komende Zandpad dat verderop naar de kerk leidde en dus ook wel „Kerckpadt” werd genoemd. De vondst van Sprong, dat de naam zou zijn afgeleid van „pad-naar-de-Haar” kan dus, hoe aardig ook bedacht, niet juist zijn. Bovendien begon het pad-naar-de-Haar natuurlijk pas ná de kerk.

c) *Nogh 3 mergen 1 hond Boomgaard, genaamt den Erfpacht, met nogh een Huijsje, bergh en schuer en uijterdijck, strekkende voor een gedeelte uijt de Vleutense Weteringh en Dijck, tot aen de Langewey en de Boomgaard van Alenvelt, daar westwaarts Harmannus Verhoef gelegen is. Werdende de Huijsinge bewoont door Jan Nuijt en den Boomgaard bewijdt door de Weduwe Denekamp. Sijnde Huijsinge en 1 hond land Leenroerig aan den Huijse van den Hamme.*

Onder een „uijterdijck” moeten we verstaan buitendijks land en dat was het land tussen de weg (de dijk) en de wetering (de Rijn) in feite ook. Dat buitendijks land was dus leenroerig aan Den Ham (zie onder II).

Dit legaat komt overeen met perceel nummer II. De naam Erfpacht duikt voor 't eerst op in de stukken in 1765, zonder dat blijkt of de grond ook inderdaad met een erf-pacht was belast.

Overzicht B

Toen Alyda Odilia van Rietveld, de weduwe van Willem Hendrik van Bijlevelt, op 2 november 1801 was overleden, werd van haar boedel op 4 juli 1802 een inventaris opgemaakt. Daarop kwamen weer voor:

a) *3 Mergen weijland, genaamd de Langewey en een kampje daar achter gelegen, genaamd den Kleijne Padde-naar, groot 1 mergen, dus te samen 4 mergen. Strekkende voor van den boomgaard tot achter aan het bouwland, daar oostwaarts het land van de Hofstede Alenvelt en westwaarts het nabeschreve land naast gelegen is.*

b) *3 Mergen boomgaard, genaamd Jan Aertsens boomgaard en Grootte Paddenaar, strekkende voor van een hool (hool, hoel, huele, huel, heul is duiker of brug) aan het Zandpad tot achter aan het bouwland, daar westwaarts den Heer Van ter Aa en oostwaarts de Langewey naast gelegen is.*

c) *3 Mergen 1 hont boomgaard genaamd den Erfpacht, met nog een Huijsje, berg en schuur en uijterdijck, strekkende een gedeelte uijt de Vleutensche Wetering en Dijk tot aan de Langeweyde en den Boomgaard Alenvelt, daar thans westwaarts Gijsbert Verhoef naast gelegen is, zijnde de Huijsinge en 1 hond land leenroerig aan den Huize den Ham.*

De bovengenoemde goederen werden toebedeeld aan zoon Paulus Martinus, die onder meer ook de Heere Huizinge Aleveld kreeg. Zij komen ook weer voor op de memorie van successie, die op 17 januari 1821 werd opgemaakt na het overlijden van zijn vrouw Petronella Johanna Anthonia Mouton.

Bij de boedelscheiding van 23 januari 1829 werd ook een inventaris gemaakt. De oppervlakte van de Lange Weide wordt daarop vermeld als 2 bunders 55 roeden 27 ellen weiland, de Kleine Paddenaar blijft een kampje land, de boomgaard en Grote Paddenaar beslaan 2 bunders 55 roeden 27 ellen en de Erfpacht is groot 2 bunders 69 roeden 45 ellen, oostwaarts begrensd door het Boschje van Alenvelt.

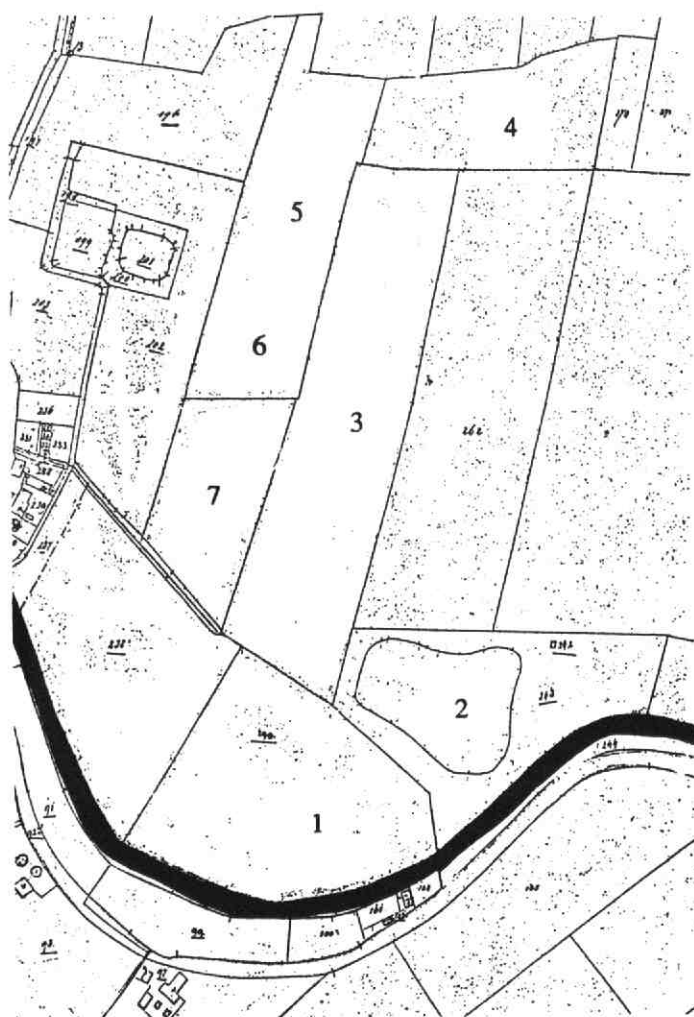
Het kadaster

Paulus Martinus van Bijlevelt bezat in 1832, volgens het kadaster, onder andere: Vleuten Sectie B nummer 263, weiland, groot 2 bunders 47 roeden 10 ellen. Dit moet de Langewey zijn, groot 3 morgen.

Het kampje erachter, de Kleine Paddenaar, 1 morgen moeten we zoeken in Sectie B nummer 266, groot 99 roeden 90 ellen.

Sectie B nummer 264 is zonder twijfel de oude Keijserkamp, later Jan Aertsens boomgaard, groot 1 morgen (nu 87 roeden 80 ellen) en Sectie B nummer 265 is dan de Grote Paddenaar met het in 1679 van Van Wijckersloot gekochte „campgen weijland” (zie IV), samen groot 2 morgen (nu 1 bunder 56 roeden 80 ellen). De Grote Paddenaar vormde de noordelijke helft van het perceel! De naam is overduidelijk zuidwaarts komen „afzakken”, wat ook blijkt uit het volgende.

Op 3 december 1800 werden publiek verkocht circa hondert vijf en twintig stuks appel- en peerenbomen uit de boomgaarden Oost en Westzijde Alenveld, Jan Aartsen

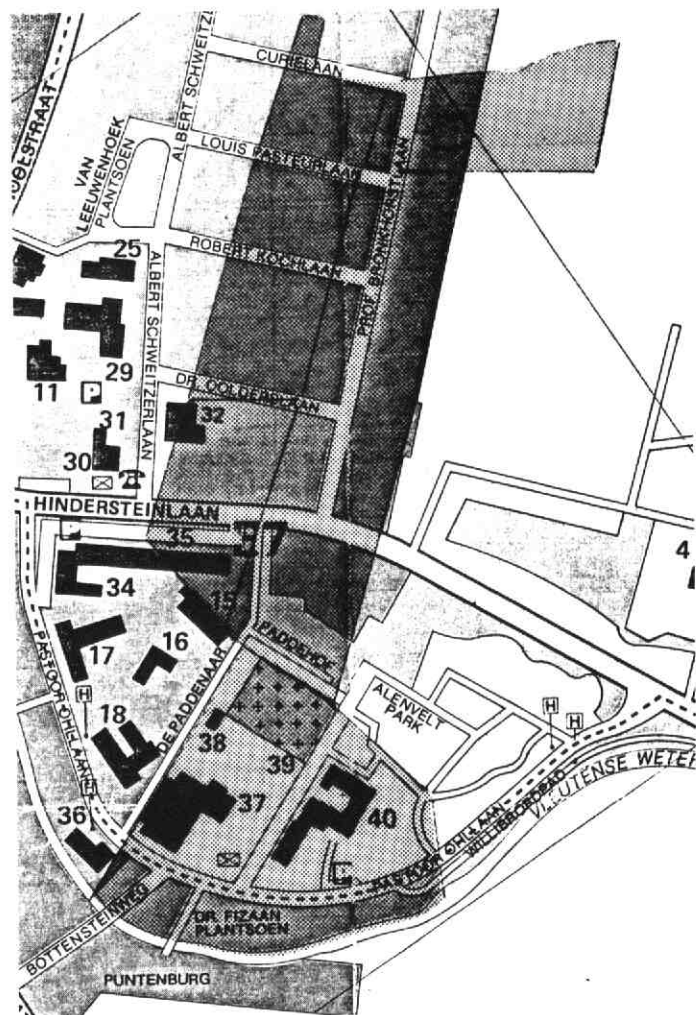
Fragment van de kadastrale minuut van 1832. Het noorden is boven. De brede zwarte band is de in de tekst genoemde Heerenwech (nu pastoor Ohllaan). De daaronder getekende dubbele lijn geeft de Vleutense Wetering (de Rijn) weer. Tussen beide ligt het van Den Ham in leen gehouden „hond boomgaard met een zekere huijsinge”. Te zamen met het driehoekige stuk land ten noorden van de weg, was dat de Erfpacht (1). Rechts het „Boschje van Alenvelt” (2). Het lange perceel in noordelijke richting was de Langewei (3). Verder naar het noorden lag de Kleine Paddenaar (4). Ten westen daarvan en van boven naar beneden de Grote Paddenaar (5), het „campgen weijland” van Van Wijckersloot (6) en de Keijzerskamp of Jan Aertsen boomgaard (7). De drie laatste nummers werden later samen de (Grote) Paddenaar genoemd, die dus toen wèl in het zuiden grensde aan het „gemeene Kerckpadt” (de naar het noordwesten lopende drie evenwijdige lijntjes).

boomgaard, genaamde De Paddenaar, en den Erfpacht boomgaard, voor de somme van f 690-05-00. Jan Aertsen zat blijkbaar ook al „op de wip”.

De Erfpacht zit ingewikkelder in elkaar. Het „binnendijkse” land in Sectie B nummer 240, groot 2 bunders 93 roeden 70 ellen (3 morgen). Het „buitendijkse” land is Sectie A nummer 99 t/m 104, groot te zamen 67 roeden 73 ellen (ongeveer het oude hont).

De Erfpacht

Paulus Martinus van Bijlevelt overleed op 3 december 1841 en zijn kinderen Alyda Odilia Wilhelmina en Simon Petrus Hendricus waren zijn erfgenamen.

Fragment van de ongedateerde eerste druk van de in opdracht van het gemeentebestuur van Vleuten-De Meern vervaardigde kleurenplattegrond. Schaal 1 : 5000.

De schaal is dezelfde als die van de hiernaast afgedrukte afbeelding. De daarop aangegeven percelen zijn met een raster op de plattegrond overgebracht. De oostelijke begrenzing van de Langewei is terug te vinden in de sloot achter de percelen aan de Prof. Bronkhorstlaan. De noordelijke begrenzing van de Erfpacht ligt nog vast in de hoek tussen de binnenpaden Paddehof en De Paddenaar. Verder is er van de oude structuur niets terug te vinden. Zelfs het „gemeene Kerckpadt” is „weggemaakt”!

van de weg in drieën gedeeld. Simon Petrus schonk twee kavels aan het r.k. parochiebestuur voor de aanleg van een begraafplaats en de bouw van een kerk. De derde kavel, waarop later Jozefzorg zou verrijzen, werd tot bouwland (moesland) gemaakt.

Naar goed Utrechts gebruik had de eind-t van de naam het ook in Vleuten moeilijk. Toen er bovendien, na de veranderde bestemming van het land, tuingrond te huur kwam - ook voor de zogenaamd „minder draagkrachtigen” -, veranderde Erfpach(t) in Armenpach(t) en dit laatste in Arrepach of zelfs Arripach.

Bronnen

Collectie van der Poel

Kadaster

Archief Den Ham

J.J.Th. Sprong, Vleuten-De Meern, van verleden naar heden, 1975

Dansen op de doodkist

We zullen nooit weten wie gelijk had, de meester of de dominee. Er waren beschuldigingen over en weer, maar wie ze nu leest schrikt wel van de „hardigheid des harten” van dominee en kerkeraad van De Meern. In andere tijden dacht men daar anders over. Uit de nog beschikbare gegevens kunnen we het volgende verhaal reconstrueren.

Segemundus Muller hoorde in de zomer van 1664 dat er een plaats van can was als koster-schoolmeester in de Rheense Venen. Zelf vervulde hij deze functie in De Meern, maar hij voelde wel voor verandering. De Meern betaalde slecht, hij was door verschillende oorzaken in de schuld geraakt en deze betrekking zou hem misschien uit de nood helpen. Meester Segemundus nam of kreeg dus een paar dagen vrij en ging op sollicitatiebezoek, vergezeld van zijn vrouw, Marringje van Gulik. Een zontje van twaalf bleef op het huis passen.

Waarom was Marringje niet thuis gebleven? Misschien meende het echtpaar dat er meer kans was op een aanstelling als de vrouw meekwam. Niettemin, thuis was zij ook nodig, want terwijl (en doordat) zij weg was gebeurde het drama. Toen het echtpaar onverrichter zake terugkwam (de plaats was al vergeven) bleek namelijk het volgende.

Dominee en kerkeraad waren al lang ontevreden over de meester en zijn vrouw en zij hadden van hun afwezigheid geprofiteerd om zoon Muller de sleutel van huis en school te ontfutselen en inspectie te houden. Net wat ze dachten: het was er een troep! Vrouw Muller had blijkbaar lange tijd niet schoongemaakt en zelfs slingerden haar daagse kleren in de schoolkamer, waar ze zich verkleed had om in Veenendaal netjes voor de dag te komen. Voor de dominee het zoveelste bewijs van de ondegelijkheid van Marringje. Er zat maar één ding op: ontslag. Meester Segemundus kreeg dus bij thuiskomst te horen dat hij maar naar een andere betrekking en woning moest zoeken.

Uit de rekeningen die beide partijen aan de heren van Oudmunster zonden (als ambachtsheren van Vleuten en De Meern) blijkt iets van de voorgeschiedenis, en we begrijpen daaruit ook waarom Marringje niet beter schoonmaakte. Muller was omstreeks 1653 in De Meern gekomen met zijn toenmalige vrouw Annigje Stevens en met twee kinderen. Ze kregen er nog drie meisjes bij, zodat de meester heel wat monden de kost moest geven. Dat viel niet mee van het lage traktement. Zijn voorganger had al geklaagd dat hij er niet van kon rondkomen met een vrouw en twee kinderen. Ook voor Muller werd in 1654 aan de ambachtsheren een toelage gevraagd (van 25 gulden), maar beide verzoeken werden afgewezen. Pas zijn opvolger Hendrik Cantersblom kreeg één keer bij hoge gratie 6 gulden van de aalmoezenier van het kapittel uitbetaald.

Wat Muller precies verdiende weet ik niet. Er bestaat een begroting van de vaste inkomsten van de schoolmeester-koster in De Meern voor het jaar 1791. Ze werden op ruim 110 gulden geraamd. Er was toen echter veel verbeterd: de Staten van Utrecht droegen 50 gulden bij en er was een post van 25 gulden wegens het lesgeven aan arme kinderen. Deze post bestond in Mullers tijd nog niet.

Het kan, maar men schijnt het in De Meern niet erg nodig gevonden te hebben zijn kinderen veel te laten leren. Nog in 1760 constateerde de *Geheym-schrijver van Staat* dat de ouders in De Meern *de schoolsche rekenkunst voor hun kinderen overbodig achtten*; als ze het maar zelf „met een boerenkrijtje” konden leren. Er kwamen wel wat kinderen uit de omliggende dorpen: Vleuten, Achthoven, Oudenrijn en Heikop, althans volgens Muller, die hiermee te kennen wilde geven dat men van ver kwam om naar zijn school te gaan. Tot zijn populariteit in de omtrek zou voorts hebben bijgedragen dat hij een speciaal talent had voor het houden van mooie oraties bij begrafeningen.

In De Meern had hij het echter al snel verbruid. Dat kwam door zijn behandeling van vrouw en kinderen, die hij uitschold en sloeg, vooral als hij te veel op had. Muller vertelt zelf dat er eens buurvrouwen zijn huis binnengedrongen waren, omdat ze het niet eens waren met een afstraffing die hij een van zijn kinderen gegeven had. Ze werden handtastelijk en sloegen hem tegen de schoorsteen, dat hij niet wist waar hij bleef. Zeven jaar duurde dit leven; toen stierf zijn vrouw Annigje en de meester bleef achter met vijf jonge kinderen. Hij zocht een nieuwe vrouw en vond Marringje Stevens van Gulik uit IJsselstein bereid met hem te trouwen. De dominee schijnt geprobeerd te hebben dit huwelijk te stuiten, zonder succes overigens, want op 24 maart 1661 trouwden zij. Die interventie heeft Muller wel heel erg kwalijk genomen en jaren later, in zijn rekest aan de heren van Oudmunster, kwam hij er op terug. Triomfantelijk schreef hij dat hij nu al drie jaar getrouwd was en nog niet één kwaad woord met zijn vrouw had gehad, ja men vond zelfs dat hij zijn vrouw te lief had. Waren zij misschien te toegeeflijk voor elkaar?

Tussen hem en de dominee bleef de verhouding slecht. Toen de meester weer eens over het lage traktement klaagde, kreeg hij te horen dat hij dan maar *ardakelen* (aardakers: eetbare knollen) *soude greven, sloot greven, dorschen ende wannen ende ander boerenwerck doen*. Uit Mullers verhaal over zijn langdurige ziekte in 1662/3 blijkt wat ze deden als er geen geld meer was. De predikant kwam eens op ziekenbezoek (*gelijck sijn beroep medebrengh*, schreef Muller, die dit bezoek bepaald niet als een teken van meeleven waardeerde). Hij snapte Marringje die bezig was meesters pak in te pakken voor de lommerd. Ze kreeg een fikse uitbrander: „t Is schande als men de lommerd zo lief heeft”. Waarschijnlijk was het niet de eerste keer dat het gezin Muller met de bank van lening kennismakte, en even waarschijnlijk was de predikant overtuigd dat het geld alleen besteed zou worden aan drank. Drank, die nu niet meer alleen door de meester, maar ook door zijn vrouw gebruikt werd. Muller echter vond dominee's preekje een onvergeeflijke bedillerij.

Het jaar daarop werd het gezin door de pest getroffen. Het was de epidemie die eind 1663 begon en in 1664 en 1665 in de stad Utrecht honderden slachtoffers maakte. De Mullers hoorden tot de eerst bezochten: vier kinderen stierven, Marringje was zeven weken ziek, maar herstelde. In zo'n periode was school-

houden onmogelijk. Muller probeerde het wel, maar er werd van hogerhand gauw een stokje voor gestoken. Trouwens, de ouders hielden hun kinderen vanzelf wel thuis zodra ze wisten welke ziekte in het schoolhuis heerste. Geen verdienste dus, en dat achttien weken lang. Er waren nu wel minder magen te vullen, maar toch ... Muller zat diep in de schuld. Er zat niets anders op, MARRIGJE moest uit werken gaan. Als schrobster. Vermoedelijk had ze meer dan één werkhuis; Muller noemt een schaapherder, volgens de kerkeraad werkte ze een tijd in een pesthuis. Het kon haar allemaal niets meer schelen; alleen de drank deed de ellende vergeten en in haar roes lachte en danste ze op de kisten waarin de doden lagen.

Tekening: A. B. R. de Vries.

Verontwaardiging in De Meern: zo'n schandelijk gedrag, in plaats van de voorbeeldige levenswandel die men van een schoolmeestersvrouw kon eisen.

Ze waren nu lang genoeg toegevend geweest en de hierboven beschreven inspectie volgde, met daarna het ontslag. Het laatste beeld dat we uit de stukken krijgen is van het gezin Muller, zwerfend door Utrecht op zoek naar werk en woning.

De wereld is groot, had dominee gezegd, daer sijn veel plaetse, gij kunt wel ergens blijven.

Was dat zo? Ik weet niet hoe ze die eerste jaren hebben doorgebracht, maar toevallig kwam ik het echtpaar tegen in het lidmatenregister van de kerk van Amerongen. Ze kwamen daar in 1668 uit Grol en gingen het volgend jaar naar Utrecht. Misschien heeft Muller in dat jaar weer eens zijn oude functie uitgeoefend; de bewijzen ontbreken. Uit de Utrechtse registers komen we echter meer te weten. Ze kregen nog twee kinderen, in 1671 en 1674, en bij de geboorte van het laatste kind wordt het beroep van de vader vermeld: soldaat. Dat was het dus; de laatste toevlucht voor de mislukte schoolmeester die geen boerenwerk kon doen.

Segemundus Muller overleefde de veldtochten die volgden en stierf in 1688 in Utrecht, waar hij van de armen begraven werd. Wat er van MARRIGJE en haar kinderen geworden is, heb ik niet kunnen ontdekken.

Dr. E.P. de Booy

Bronnen

De gegevens zijn ontleend aan RAU, Oudmunster nr. 615, en aan de kerkelijke registers van Amerongen, De Meern en Utrecht. De *Geheymsschrijver van Staat* is in 1759 en 1760 in afleveringen verschenen. Bedoeling was de politieke en kerkelijke instellingen van alle plaatsen in de Republiek te beschrijven. Men schijnt de uitgave gestaakt te hebben bij de 7e aflevering, nog voordat men met de eerste provincie, Utrecht, klaar was gekomen.

(Dit artikel verscheen eerder in: *Maandblad Oud-Utrecht* 43 (1970) 23-24. Wij danken de redactie van Oud-Utrecht en mev. dr. E.P. de Booy voor de door hen verleende toestemming om het artikel nogmaals af te drukken).

Wie wat bewaart, die geeft wat ...

Mevr. Uittenbogaard, Vleuten

Kopie van Kaart van de provincie Utrecht van 1850 (4 delen).

Th. van Meersbergen, De Meern

Kist met profielschaven en timmermanskist met inhoud gereedschap ± 1900.

J.J.Th. Sprong, Vleuten

Map met kranteknipsels, 10-tallen foto's en boek „De Meern, op oude ansichten”.

W. Hagemans, Utrecht

Schilderij in lijst van de N.H. kerk met omgeving, Vleuten.

Mevr. C. Versluis, Culemborg

Theedoek met initialen „V.B.”, gemaakt door Mevr. Tahsin Iscora - van Bijleveld.

Mevr. A. Vaneveld-van Eijk, Vleuten

Rieten, z.g. „spoormandje” en wat lingerie ± 1920.

Mevr. S. van Kooten-Hansen, De Meern

Foto's van De Meern en 7 ansichtkaarten.

T. Bruntink, Vleuten

„Robas” luchtfoto van Vleuten Noord en Maarssenbroek.

Fam. J. van Veldhuizen, De Meern

Mobilisatie-Herinneringskruis 1914 - 1918 met bijbehorende bescheiden.

2 Getuigschriften van goed gedrag, O.L. School 1902 - 1906.

Diverse ansichtkaarten van Vleuten, militaire zakboekjes en oude verzekeringspolissen en familiefoto's.

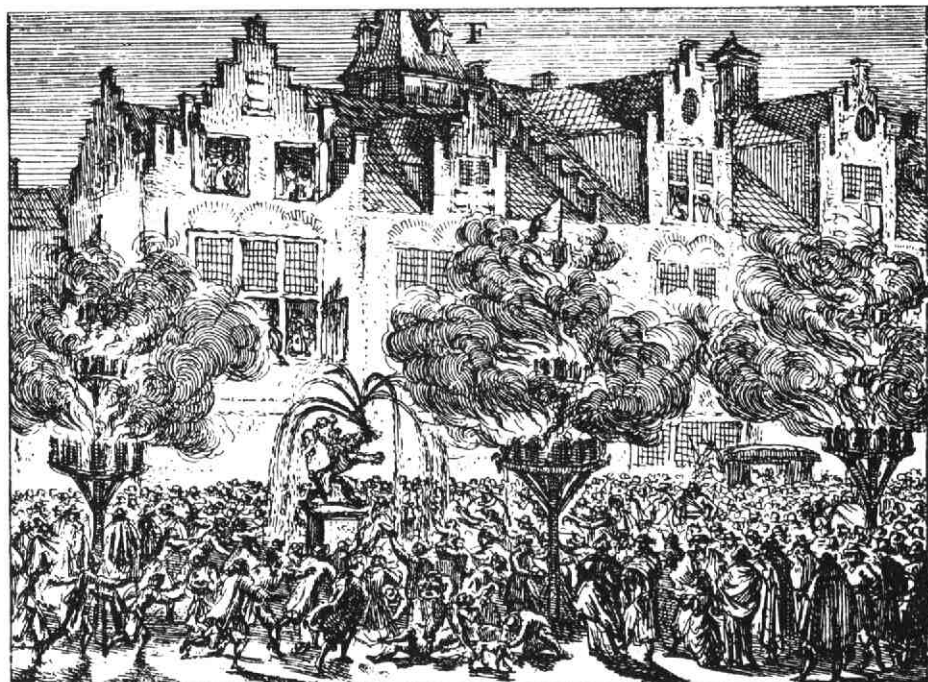
Een „gewone”- en „zondagse” z.g. „Utrechtse Muts”. (Muts gedragen door: Opoe Geertrui Oskam, echtgenote van Jacobus Leewis).

Een rijwielbelastingsplaatje 1937- 1938 op naam van M.M. Baelde te Vleuten.

Een Vleutenaar ging naar de Berbicesjes (II)

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In deel I van het artikel over Wolfert Simon van Hoogenheim (13e jaargang, nr. 4, december 1993) maakten wij kennis met deze opmerkelijke Vleutenaar, die op 2 april 1794 in de N.H. kerk werd begraven. Wij schreven over de aantrekkelijkheid van ons dorp, we gaven een beschrijving van Berbice en beschreven de rol van Van Hoogenheim als gouverneur van deze Hollandse kolonie in de West. In dit tweede deel wordt het leven van Van Hoogenheim beschreven tijdens zijn verblijf in de kolonie van 1760 tot 1764, met het accent op het jaar 1763 toen er een grote en bloedige slavenopstand uitbrak, die door onze gouverneur ternauwernood kon worden bedwongen. Zijn ervaringen daar waren aanleiding voor het ontstaan van een nieuwe uitdrukking.

Afb. 8 Volksfeesten bij gelegenheid van den vrede van Breda. (Uit de pijlen van den leeuw komt wijn; verder brandende pektonnen).

Berbice in 1760

De bevolking van Berbice bestond omstreeks 1760 uit 350 Europeanen, een paar honderd Indianen en bijna 4000 slaven. Omdat de blanken zeer verspreid woonden, waren ze op eigen beveiliging aangewezen en elke plantage had een burgerwacht.

Het Gouvernementskantoor bevond zich in het Fort Nassau, op een eilandje in de rivier de Berbice. Daar woonde de gouverneur, samen met een aantal ambtenaren en officieren. De meesten van hen waren ongehuwd. In deze beperkte samenleving waren soms mensen bij elkaar, die een hartgrondige hekel aan elkaar hadden, er waren ruzies met en om vrouwen, en de gouverneur mocht wel Jobs geduld en Salomo's wijsheid hebben om in een dergelijke omgeving het hoofd koel te houden.

Zoals we gezien hebben aanvaardde Van Hoogenheim in 1760 het gouverneurschap over Berbice. Hij trof daar de kolonie in een ellendige toestand aan. Er woedde een tyfus-epidemie, waaraan velen bezweken. Geneeskundige behandeling was er nauwelijks. De vorige gouverneur was gestorven. Van Hoogenheim vond een verwarde administratie en kwam dus direct voor grote moeilijkheden te staan. Kort na zijn aankomst werd ook zijn zwanegere vrouw door de tyfus aangetast en overleed. Zoals gezegd een zwaar verlies en een wel zeer ongelukkig begin voor hem.

Het fort Nassau, waar hij verplicht was te wonen, had weinig opwekkends. Voor militaire doeleinden was het van weinig waarde, als woon- en werkinrichting voor het gouvernementspersoneel was het ongeschikt. Het bevond zich in een zeer vervallen staat. Er was nagenoeg geen bruikbaar geschut en weinig munitie.

Met zijn naaste medewerkers trof Van Hoogenheim het evenmin goed. Zijn secretaris was een onbetrouwbaar man van slechte levenswandel, die het zo bont maakte, dat hij ontslagen werd. De militaire commandant was Kapitein Hattinga, een kundig militair, bekwaam tekenaar en landmeter, die heel Berbice doorgezwoven had, maar die zeer drankzuchtig was, bij tijden volkomen ontoerekenbaar met vlagen van delirium. Zijn luitenant Thielen nam de dienst waar, de enige officier, op wie de gouverneur kon rekenen.

In 1762 was de toestand in de kolonie zeer kritiek. Malaria en dysenterie teisterden blanken en zwarten, de blanken het zwaarste. Van Hoogenheim werd ernstig ziek, zijn trouwe luitenant Thielen lag uitgemergeld door wekenlange koortsen. Van het garnizoen van 30 soldaten konden er nog 10 dienst doen. De rest was gestorven of lag ziek. Er heerste ernstig gebrek aan levensmiddelen, omdat de compagnie de nodige invoer verwaarloosde. Bovendien kwamen de zendingen uit Holland bedorven in Berbice aan. Van Hoogenheim rapporteerde, dat de vaten tranolie half leeg waren; dat de vaten met gezouten vlees vol bonken, staarten en bloedige halzen zaten en dus ongeschikt voor consumptie waren. De wijn was walgelijk. En zo bedrogen de leveranciers de heren der compagnie, die met de inkoop der voorraden belast waren en daarvoor hun steekpenningen opstreken. „Ik bid en smee u”, schreef Van Hoogenheim aan de bewindhebbers, „toch meer en betere levensmiddelen te zenden”.

De opstand van 1763

Op de plantages heerste ellende. De stemming onder de slaven was in dat jaar al verontrustend. In februari 1763 brak het verzet openlijk uit. Het begon op een plantage aan de Canje, een rivier tussen

de Berbice en de Corantijn, die bij de brede Berbice-mond in zee stroomt. Een 70-tal slaven ging tot oproer over, vermoordde de planter en diens timmerman, maakte zich meester van enkele geweren en munitie en trok naar de naaste plantages om ook daar de slavenmachten in de opstand te betrekken.

Toen Van Hoogenheim van deze opstand hoorde en om militaire hulp werd gevraagd, beschikte hij over 8 gezonde soldaten in het fort. Toch verzon hij iets: hij zond een stuurman met 12 matrozen van een voor anker liggend schip langs een landpad naar de Canje. Deze mensen ontmoetten op hun weg echter honderden opstandelingen, een overmacht van fanatieke, losgebroke slaven. Vechtend en steeds achtervolgd, trok de patrouille terug naar het fort.

De revolutie sloeg door en tastte heel Berbice aan. De slaven maakten wapens buit en de Europeanen raakten geheel in verwarring, die tot een paniek leidde.

Alleen op de gouvernementsplantage De Peereboom hield de burgerwacht stand. Daar verenigde zich een aantal vluchtelingen, 40 mannen, 20 vrouwen en kinderen. Ondergebracht in het ruime woonhuis, verwachtten ze ontzet te zullen worden.

Van Hoogenheim riep de weerbare mannen uit de omgeving naar het fort op, posteerde drie koopvaarders in de rivier ter dekking van het hoofdkantoor en zond een goed bewapend schip naar De Peereboom om de belegerde Europeanen te bevrijden. De kapitein van het schip voer in die richting, maar werd overal aangeklampt door om hulp schreeuwende planters, die de inboedels uit hun huizen veilig wilden stellen. En in plaats door te varen, zoals Van Hoogenheim had bevolen, liet de kapitein zich ophouden voor dit niet noodzakelijk bergingswerk.

Van Hoogenheim was woedend toen hij hiervan bericht kreeg en gaf de kapitein opnieuw bevel onmiddellijk naar de reeds omsingelde gouvernementsplantage te gaan. Maar de man gehoorzaamde niet meer omdat de oevers overal door de opstandelingen bezet waren en honderden negers in korjalen de rivier afzakten in de richting van het fort Nassau.

De plantage De Peereboom werd inderdaad door de opstandelingen overmeesterd, geplunderd en in brand gestoken. De in boten vluchtende bewoners werden door de opstandelingen overvallen en op gruwelijke wijze omgebracht. Het lot van de blanke gevangenen, die op verschillende plaatsen in handen van de rebellen vielen, was even ontzettend als de terechtstellingen, waaraan de Berbische „justitie” zich schuldig had gemaakt. Maar nu waren de rollen omgekeerd. De blanken, de goeden en de slechten, werden geradbraakt, doodgezweept, vrouwen en

kinderen aan stukken gehakt, een dokter werd gevild. Dit was de uitbarsting van haat en wraak, jarenlang opgekropt onder alle mishandeling en onrecht.

Gouverneur Van Hoogenheim en luitenant Thielen bleven in die hachelijke weken op hun post. Kapitein Hattinga was in deze tijd voortdurend dronken en deed niets. De meeste ambtenaren waren met hun bezittingen op de schepen gegaan, hielden zich schuil en ziek.

Van Hoogenheim zond Indiaanse boden uit met een brief voor de gouverneur van Paramaribo om spoedige hulp. De vraag was natuurlijk of deze hulp op tijd zou komen. Hoewel het fort Nassau in een slechte staat verkeerde, wilde Van Hoogenheim het fort toch verdedigen, en riep daartoe alle weerbare mannen op. Enkelen kwamen, de grote meerderheid bleef weg, ook de zogenaamde officieren van de burgerwachten gaven er de brui aan. Zij stelden een verzoekschrift op en verklaarden, dat ze de toestand in en om het fort onhoudbaar achtten en dat ze daarom erop aandrongen het fort Nassau te ontruimen en prijs te geven, en dat alle blanken de kolonie met de schepen zouden verlaten.

Geen gezag meer

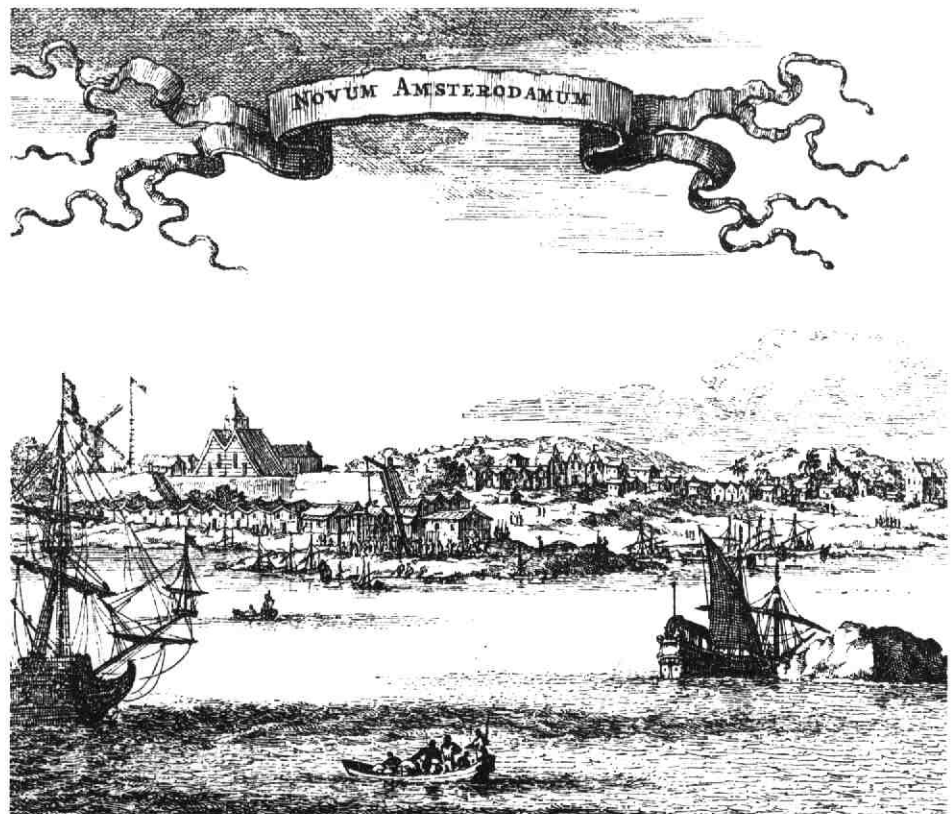
Het was duidelijk dat Van Hoogenheim geen gezag meer had en tegen zoveel onwil en lafheid kon hij niet op. Twee weken na het uitbreken van de opstand werd onder leiding van luitenant Thielen het fort Nassau in brand gestoken.

Het opgeven van deze bestuurshoofdplaats was voor de opstandelingen natuurlijk een grote overwinning, die hen aanmoedigde door te gaan. Zij waren nu meester van de kolonie en zagen hoe stampvolle schepen met radeloze mannen, jammerende vrouwen en kinderen de rivier afdreven. Zij bestookten deze vluchtelingen met kogels en pijlen vanuit het dichte struikgewas.

Weer drong Van Hoogenheim er bij de schippers op aan bij een van de grote ondernemingen voor anker te gaan, daar stand te houden en de strijd met de rebellen aan te gaan. Maar zonder zich aan zijn bevelen te storen, lieten zij hun schepen bij eb de rivier afzakken. De tucht was zoek en de gouverneur had niets meer in te brengen.

Uiteindelijk verzamelde men zich bij Sint-Andries aan de mond van de Canje en de Berbice. Het was een stuk savanne, waar men zo goed en zo kwaad als het ging veldhutten neerzette. Er was onvoldoende voedsel en drinkwater en een gloeiende zon. 's Nachts werd men geplaagd door de muskieten. Ziekten braken uit, koorts en bloedloop. De savanne was een toneel van jammer en dood. De schepen in, de zee in en weg. Weg wilde iedereen, het deed er niet toe waarheen, als men die hel van Berbice maar uit was.

Gouverneur Van Hoogenheim was echter niet van plan deze laatste post, en daarmee de gehele kolonie prijs te geven. Al was het fort Sint-Andries ook een vervallen zaakje, hij wilde hier tot het uiterste standhouden en hoopte op hulp van buitenaf.

Afb. 9 Nieuw-Amsterdam (thans New-York) 1665.

Hoewel hij niet zoveel kon doen, deed hij toch het mogelijke: om het vluchtelingen-kamp liet hij een borstwering aanleggen, aan de hutten liet hij houten dakgoten aanbrengen om het regenwater op te vangen en voorts zond hij nog korjalen uit om van de plantages, die nog niet door de opstandelingen bezet waren, levensmiddelen te halen. De schippers waarschuwde hij ernstig, dat zij niet moesten deserteren, omdat er anders in het vaderland met hen afgerekend zou worden.

De opstandige negers hadden zich intussen bijna van heel Berbice meester gemaakt en naderden fort Sint-Andries. Omdat zij hun vrijheid niet gewend waren, werd het een bandeloze bende.

Het aantal werkelijk strijdbare, gewapende en enigszins georganiseerde negers was niet zo groot, ongeveer 700 man. Zij stonden onder leiding van de gewezen slaaf Coffy, die zich nu gouverneur noemde. Net als Van Hoogenheim, was het voor hem moeilijk zijn gezag te handhaven, want er waren meer pretendentes voor het leiderschap. Het kostte hem moeite de rebellen aan het verstand te brengen, dat er ook onder het nieuwe regime gewerkt moest worden: er moest eten voor het leger worden aangevoerd, er moest drum uit het suikerriet gestookt worden, de casavetuinen moesten bewerkt worden enz. Want aan de buitgemaakte voorraden kwam gauw een einde.

Dat Coffy draalde met de voltooiing van zijn zegepraal was in het fort Sint-Andries niet bekend. Omdat de voedselvoorraad snel uitgeput zou zijn, drongen men er elke dag bij Van Hoogenheim op

aan toch maar sloop te gaan. Tenslotte gaf Van Hoogenheim maar toe. Voor het laatst deed hij een beroep op de mannelijke burgers om zich als vrijwilliger bij hem aan te sluiten ter verdediging van het fort. Hiervoor meldden zich slechts 12 man. Ook verzocht hij de predikant om te blijven tot stichting en vertroosting van de plichtsgetrouwen. Maar ook de dominee weigerde. Van Hoogenheim gaf de schippers een brief mee, niet gericht aan de bewindhebbers der Westindische Compagnie, van wie hij niets verwachtte, maar bestemd voor de Staten-Generaal: een bede om haastige hulp.

Vijf weken na het uitbreken van de opstand vertrok bijna de gehele blanke bevolking en een kleine bezetting van het fort Sint-Andries tuurde de verdwijnende zeilen na: de soldaten, de twaalf burgers, de kapitein Hattinga, de luitenant Thielen en onze gouverneur Wolfert Simon van Hoogenheim.

De eerste hulp

Maar diezelfde middag nog verscheen er een vreemd zeil aan de horizon: een schip onder Engelse vlag. De Indiaanse koeiers hadden inderdaad Paramaribo bereikt en gouverneur Crommelin had onmiddellijk een detachement van 100 man voor Berbice uitgerust. Omdat de Hollandse schippers weigerden naar Berbice te varen, moest hij een beroep doen op een Engelse kapitein, die voor goede betaling wel bereid bleek te helpen en de troepen met een grote voorraad levensmiddelen naar de benauwde kolonie zeilde.

De aankomst van het Engelse schip deed de hoop in Sint-Andries weer herleven. Plannen werden besproken en kapitein Hattinga bleek in staat er aan deel te nemen. Om te beginnen kon men als uitgangspunt de ontruimde gouvernementsplantage De Dageraad opnieuw bezetten. Coffy had dit verzuimd. Van Hoogenheim wist dit en kwam juist op tijd om de onderneming in staat van verdediging te brengen. Door het afdammen van een kreek inundeerde hij de omgeving van de plantage.

Een paar dagen later kwam Coffy met 400 man en voerde tot driemaal toe een aanval op De Dageraad uit. Maar de Surinaamse soldaten deden hun best en sloegen alle aanvallen af.

Dit bericht bereikte ook weer de uitgevaren schepen, die daarop weer terugkeerden en ankerden bij De Dageraad. Ook van andere zijden kwam er nu hulp. Uit Essequibo ontving men munitie en levensmiddelen. Gouverneur Storm van 's-Gravesande had de commandeur van Sint-Eustatius op de hoogte gebracht van de noodtoestand in Berbice en deze actieve bestuursambtenaar was in staat om twee schepen met voorraden en 150 man naar de benarde kolonie te zenden.

De opstandelingen zagen onder ogen dat zij snel moesten handelen en men zette dan ook een aanval in met ongeveer 2000 man. Maar men liep zich dood in het kanonvuur van Van Hoogenheim. Hoewel Van Hoogenheim wilde doorzetten, raadde zijn staf dat af. Men wilde liever wachten op nog meer versterkingen, o.a. uit Holland.

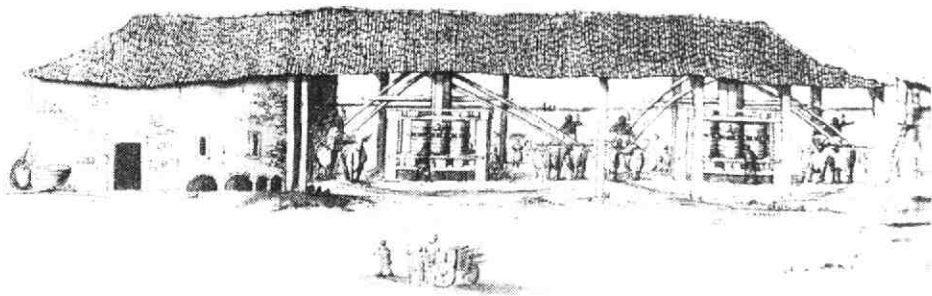
Echte hulp blijft uit

Maar de maanden verstreken en hulp bleef uit. Het verblijf op de plantage De Dageraad was natuurlijk weer zeer primitief met teveel mensen, zodat er weer ziekten uitbraken. De militairen waren grotendeels ondergebracht, of liever gezegd opeengepakt in kleine, bedompte barken. Die lagen voor anker in de rivier tussen dicht, hoog, somber geboomte, waar geen vrije wind doorkwam. Een dokter was er niet. Tientallen soldaten en matrozen stierven, het merendeel van de Europeanen was ziek. Ook Van Hoogenheim leed aan malaria.

Kapitein Hattinga kreeg het bevel over Sint-Andries. Maar in september 1763 verliet hij eigenmachtig met 15 man in een paar sloepen zijn stille post, en voer er de Canje mee op, waar hij in het wilde weg, rechts en links liet schieten op alle vaartuigen en korjalen die voorbijkwamen, op goed- en kwaadgezinden. Hij wist niet meer wat hij deed, want hij had weer een aanval van delirium. Zodra Van Hoogenheim dit vernam stuurde hij een patrouille uit om Hattinga te arresteren.

Afb. 10 Het Stadhuis te Amsterdam, gebouwd door Jacob van Campen (1655).

Afb. 11 Zeventiende-eeuwse Braziliaanse suikermolen. Tekening van Frans Post (circa 1612-1680), één van de schilders uit het gevolg van Johan Maurits van Nassau. Atlas van Stolk, Rotterdam.

Hij bracht hem voor de krijgsraad en het vonnis was streng: voor de troep gedegradeerd, met schande afgezet, uit de kolonie verbannen en met de eerste gelegenheid naar het vaderland gezonden.

Het werd oktober; zeven maanden was nu al bijna heel Berbice in de macht van de negers. De hulp uit het vaderland bleef maar uit. Van Hoogenheim werd er zeer moedeloos onder.

„Het is nu al de 4e October (1763)”, schreef hij aan de Staten-Generaal, „en wij zien onze verlossers nog niet opdagen en vernemen taal noch teken van u. Waar moet dat op het laatst heen? Het is hier met ons tot het alleruiterste gekomen, zodat ik wel gedwongen zal zijn, deze post opnieuw te verlaten naar het advies der officieren en weer naar de zee kant te retireren”.

Van de 300 man, die hij tot nu toe had, waren er op dat moment nog maar een kleine vijftig strijdbaar. Hun makkers waren grotendeels bezwiken aan ziekten, slechts een klein deel was gesneuveld.

Coffy, de negerhoofdman, probeerde van de lange pauze in de strijd gebruik te maken om met Van Hoogenheim tot een akkoord te komen. Hij zond Van Hoogenheim een briefje in het neger-Hollands, opgesteld en geschreven door een kleurling, een zoon van een planter, die gespaard was gebleven. Hij stelt daarin voor de kolonie te verdelen en dat de negers geen slaven meer zullen zijn, behalve die Van Hoogenheim nog op de schepen heeft. Van Hoogenheim hield de onderhandelingen slepende om daarmee tijd te winnen. Coffy kreeg mededingers en werd in een tweegevecht verslagen door een zekere Atta, en pleegde zelfmoord. Genoemde Atta reorganiseerde de rebellen op kundige wijze.

Eindelijk hulp uit Holland

Eind oktober kwam pas het eerste Hollandse oorlogsschip met troepen aan, waarna er nog meer volgden. Van Hoogenheims geduld en standvastigheid werden beloofd.

Nu was het ogenblik gekomen om met offensieve operaties te beginnen.

Atta had met zijn hoofdmacht stellingen betrokken aan de Wikkie, een zijriviertje van de Berbice, een zeer bedekt en ontoegankelijk terrein. Officieren van de landingstroepen wilden deze stellingen persoonlijk verkennen en voeren in een tentboot voorop, gevolgd door sloepen met manschappen. De tentboot werd onverwachts vanuit het struikgewas onder vuur genomen. Vijf officieren werden getroffen, gedood of zwaar gewond. Daar was ook Thielen bij, de moedige luitenant, die bijna een jaar lang voor gouverneur Van Hoogenheim tot zoveel steun was geweest en alles had meegemaakt. Toch werd de stelling ingenomen en werden in de daarop volgende weken de oevers van de Berbice gezuiverd van rebellen.

Op Nieuwjaarsdag 1764 kwamen eindelijk 6 Nederlandse schepen aan met ruim 600 man militairen, onder bevel van Kolonel De Salve. Fort Nassau werd weer hoofdkwartier. Atta's troepen (1500 man) werden ingesloten, gevangen genomen, uiteengedreven, verdeeld en opgejaagd. Na een moedige verdediging zwichtte Atta met het restant van zijn troepen voor de overmacht van De Salve en Van Hoogenheim. Honderden gevangenen werden gemaakt en in het voorjaar van 1764 was alle verzet geëindigd.

Het onderzoek naar de voornaamste schuldigen nam vele maanden in beslag. De rechtbank bestond uit gouverneur Van Hoogenheim en drie planters. In totaal werd over 126 verdachten het doodvonnis uitgesproken. Gouverneur Van Hoogenheim heeft zich tegen dit grote aantal verzet en met name tegen de wrede vonnissen, maar hij werd door de anderen overstemd. 24 negers werden tot de vuurdood veroordeeld, ruim 100 werden geradbraakt, opgehangen of op andere wijze terechtgesteld. Van Hoogenheim schreef hierover: „Hoe smartelijk het mij ook valt, op zodanige wijze met menselijke schepselen te moeten handelen, zo ziet men menigmaal, dat men genood-

zaakt wordt, datgene te doen, waarvoor men anders een afgrijzen zou hebben.”

Na de terechtstellingen werden honderden andere verdachten en gevangenen vrijgelaten, dat wil zeggen naar hun vroegere plantages teruggebracht. Met ongewapende vluchtelingen rekenden de Indianen af. Zij kregen hun „vangloon” voor de levende en hun „premie” voor iedere gedode neger.

De expeditiemacht van De Salve scheepde zich in en kon vertrekken.

De kolonie was verarmd; ze had het beste deel van haar slaven verloren. Van de 4000 negers hadden ongeveer 1500 het leven gelaten. De bewindhebbers van de Westindische Compagnie hoopten, dat de verschrikkelijke gebeurtenissen voor de planters een les zouden zijn om hun slaven in het vervolg beter te behandelen. Maar de toestand op de plantages verbeterde niet.

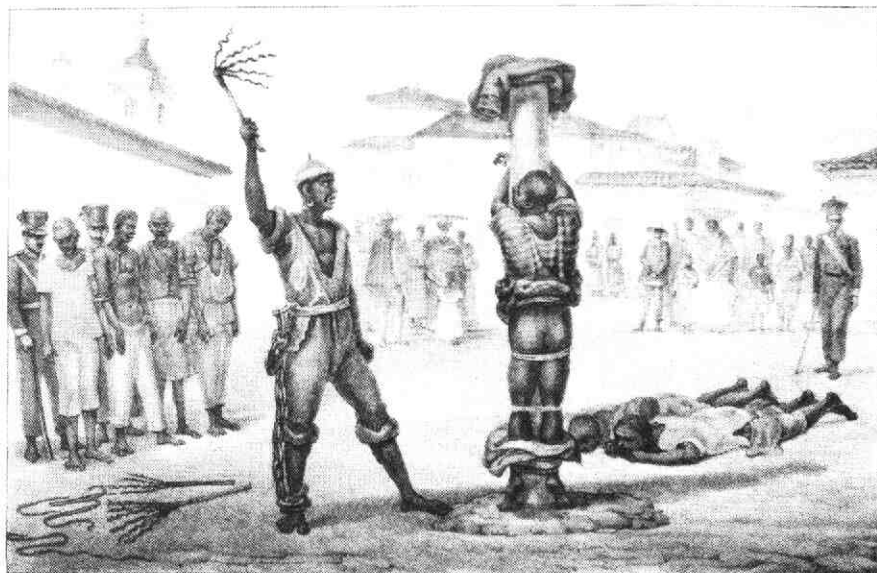
Velen die aan de opstand hadden deelgenomen vreesden voor nieuw gerechtelijk onderzoek. Daarom kondigde Van Hoogenheim aan het eind van 1764 af: alle slaven kunnen ervan verzekerd zijn, dat geen verder onderzoek zal plaatshebben en dat hun een algemeen pardon gegeven is. Bij de openbare bekendmaking van deze amnestie op verschillende plaatsen toonden de vergaderde slaven luid hun voldoening met de roep: „Dank je, dank je, dank je”.

Het drama Berbice maakte indruk

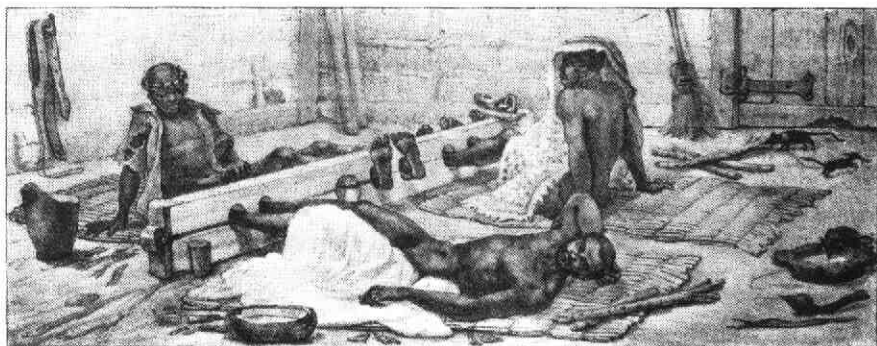
In de vaderlandse steden maakte het drama van Berbice diepe indruk, vooral toen de gruwelijke bijzonderheden ervan bekend werden. „Hij is naar de berbiesjes”, zei men nadien, tegen iemand die reddeloos verloren was.

Van Hoogenheims gezondheid was geknakt. Wat hij meegemaakt had was meer dan zijn gevoelige natuur kon dragen. Herhaaldelijk door ernstige ziekte aangetast, door koorts verzwakt, was hij toch op zijn post gebleven, terwijl vele anderen de hunne verlieten om het vege lijf te redden. Zijn geestkracht en zijn besef van verantwoordelijkheid hielden hem, toen alles verloren scheen, staande. Daarna was hij op, overspannen. Toen alles voorbij was, in 1765, vroeg en verkreeg hij eervol ontslag.

De Engelsen veroverden in 1781 heel Nederlands-Guyana, maar gaven het in 1783 weer terug, veroverden het in 1796 nogmaals, maar stonden het bij de Vrede van Amiens (1802) opnieuw af. Toen echter enige maanden daarna de oorlog weer uitbarstte, maakten de Engelsen zich opnieuw meester van het Nederlandse gedeelte en verenigden het in 1812 met Demerara en Essequibo tot een kolonie, dat bevestigd werd door het Verdrag van 1814.

EXÉCUTIONS DE LA PUNITION DE MORT.

NÈGRES À TROUPE

Afbeelding 12 en 13.

Wie was Van Hoogenheim

Nu weer terug naar de aanleiding van dit artikel, de oud-gouverneur van Berbice van 4 april 1760 tot 20 september 1764.

Wie was hij, waar kwam hij vandaan en waarom werd hij in Vleuten begraven? Enkele van deze vragen heb ik inmiddels beantwoord. Over de persoon van Wolfert Simon van Hoogenheim en zijn tweede vrouw Marie Elisabeth de Maleprade volgen hieronder nadere genealogische gegevens, die ik heb kunnen terugvinden in afleveringen van de Nederlandsche Leeuw uit 1885 en 1986, respectievelijk van Mr. C.J. van der Muelen en Mr. A. Snethlage.

I. Dominicus Wibrandi Hogenheim (Dou-we Wijbrants), van Leeuwarden, tr. 1e als. (ondertr. Leeuwarden 24 april 1641, huwel.procl. tijdelijk gestuit door de Raad op 1 mei en 18 okt.) 1 nov. 1641 Ebeltje Jetses, van Leeuwarden; tr. 2e (attestatie verleend 9 nov.) 1644 Sara Hartman Johannesdr.

II. Dr. Simon (van) Hogenheim, ged. Leeuwarden 4 okt. 1646, phil.stud. Franeker 1666, stud. Harderwijk 1669, 1670, j.u.d. ald. 9 juni 1671, advocaat voor het Hof van Friesland en burger-hopman te Leeuwarden, wordt ernstig gereprimendeerd wegens irreverente en injurieus bejegeningen tegens de schepen B. Bourboom 1 juli/16 augustus 1695, vermeld in 1716 als 67 jaar oud, tr. (ondertr. Leeuwarden 20 april, geboden 24 en 30 april en 7 mei, attestatie 20 mei)(disp. verleend Harderwijk 27 maart) 1671 Lansberch Sophia Mulert, dr van Dirck Mulert, tot den Ordel, en Theodora Mulert, tot Voorst, en wed. van (getr. Kampen 10 mei 1657) Jr Celeman Witten.

III. Dominicus van Hogenheim, geb. Leeuwarden in 1673, vaandrig regt. Van Essen (1693), gep. luitenant vlg. Staten van Oorlog 1715-1754, tr. Sluis 7 maart (attestatie naar St. Anna 8 maart) 1693 Anna de Gai.

IV. Jan Godfried van Hogenheim, geb. Luik, als luitenant uit krijggevangenschap

1750 (vgl Staten van oorlog), kapitein in het regt. van de kolonel du Verge (Duverge) (commissie 25 maart) 1750, komt voor op de Staten van Oorlog tot 1753, vermeld op lidmatenlijst regt. Van Savornin te Dendermonde 1728, tr. 1e Vianen 14 april 1721 Anna Wilhelmina van der Laken (Laak), ged. Vianen 14 febr. 1692, vermeld op lidmatenlijst Dendermonde 1728, overl. voor 15 nov. 1767, dr van Adraen van der Laken en Maria Louise Cuvael; tr. 2e Vianen (ondertr. ald. 15 nov.) 19 nov. 1767 (ten huize van de bruid, voor haar bed, waarbij dispensatie van de termijn van de huwelijksgeboden was verleend) Maria Moerkerk(en), ged. Lexmond 20 maart 1707, dr van Jan Huijbertse Moerkerk en Johanna Deltorne en wed. van (getr. Lexmond 16 mei 1733) Johannes Groenendijk.

V. Wolfert Simon van Ho(o)genheim, geb. Dendermonde, vaandrig in het regt. van de generaal-majoor Van Reede van Oudshoorn 27 maart 1747, luitenant in het regt. De la Rivière (1760), gouverneur van Berbice (4 april 1760 tot 20 sept. 1764), 2e majoor regt. van de generaal-majoor Baron Von Cronstrom (commissie 6 april) 1767, kapitein van een compagnie onder het regt. van de kolonel Von Freyberg (commissie 26 sept.) 1768, in 1770 in garnizoen te Tiel bij het regt. van de generaal-majoor Van Oyen, luitenant-kolonel bij het regt. van de generaal-majoor Van Oyen (commissie 3 juli) 1775, vermeld als compagnies-commandant te Hulst (1778-'79), in garnizoen te Namen 1780-'81, te Tholen 1786, majoor van een bataljon bij het regt. van de luitenant-generaal Van Hardenbroek (commissie 2 mei) 1786, te Vianen 1787, ultimo 1793 vermeld als gemitteerd luitenant-kolonel en een der actieve patriotten te Tilburg, lidmaat van de Waalse Kerk te Arnhem op attestatie van Doornik 7 okt. 1756, lidm. Waalse Kerk te Breda op attestatie van Arnhem 24 maart 1776, lidm. Waalse Kerk te 's-Hertogenbosch Pasen 1777, overl. Vleuten, 28 maart 1794, tr. 1e Driel (door Ds. Martinus Vitringa, van Arnhem, zwager van de bruid) 13 mei (attestatie naar Nieuweschans 18 mei) 1760 Henrietta Wilhelmina Otters, geb. Arnhem 20 april 1740, overl. Berbice, fort Nassau, 15 dec. 1760, dr van Mr. Herman Hendrik Otters, burgemeester van Arnhem, schepen van de vrije heerlijkheid Het Loo, advocaat van het kwartier van Veluwe, en Abigail Martha Tulleken; tr 2e (on-dertr. Utrecht en Tholen) Utrecht (Waalse Kerk) 2 aug. 1786 Marie Elisabeth de Maleprade, geb. Utrecht 20 aug. 1748, dr van Jacques Elie de Maleprade, luitenant-generaal en kolonel van het regt. De Maleprade, en Henrietta Vischer; zij hertr. (vlg. huwel. voorw. 25 nov., huwelijksaangifte 4 december, 3e afkondiging te Vleuten 20 december en

inschrijving op 21 december van extract van huwelijk in de Waalse kerk te Utrecht) in 1795 Jean Vivier, van Parijs, jongeman, geboren in Frankrijk in de parochie van Vasseline, departement van l'Isere, district de Latour du Pin.

Uit zijn 1e huwelijk een dochter, doodgeboren in Berbice, fort Nassau, op of zeer kort voor 25 dec. 1760.

Tenslotte vermeldt Mr. Sneath nog, dat Van Hoogenheim tijdens de slavenopstand in Berbice van 1763 zich niet alleen een vastberaden man toonde, maar ook een zeer humaan mens, uitstekend boven zijn tijdgenoten. Maar dat verhaal hebben wij hierboven kunnen lezen.

Vervolgens enkele genealogische gegevens over zijn tweede echtgenote, die het graf en de steen in Vleuten verzorgde:

Pierre de Maleprade, maire van Bergerac, 1560.

Jean de Maleprade, maire van Bergerac, 1596.

Jean de Maleprade, noble ecuyer et capitoul de Toulouse, 1599.

I. Etienne de Maleprade, eerste raad en luitenant crimineel van Perigord in 1507, overl. omstreeks 1620, tr. met N. de la Fon.

II. Elie de Maleprade, heer van Caussinat en in de jurisdictie van Clairau en Age-nais (provincie Guyenne), edelman; zijn voogd, die tevens getuige was bij zijn huwelijk, heette Baron de Maurac. Deze Elie wordt in 1684 als overleden vermeld en was gehuwd met Marie de Geneste, die hem overleefde, zoals blijkt uit een acte van decharge. Bij een brand in Bergerac anno 1625, zijn alle familie-documenten verloren gegaan, terwijl zijn vermogen zeer verminderd was. Zijn oom van moederszijde, Jean de la Fon, ging met hem te Clairac wonen en maakte hem tot zijn erfgenaam. Hij en zijn vrouw testeerden 24 augustus 1682 op het kasteel Caussinat, ten overstaan van de notaris Debaust. Hij was toen zeer oud en evenals zijn vrouw de leer der Calvinisten toegedaan.

III. Elie de Maleprade, heer van Beauregard, geb. 6 januari 1661, overl. 26 januari 1733, begr. 2 februari te Utrecht in de St. Janskerk. Bij de opheffing van het Edict van Nantes verliet hij zijn vaderland en trad in dienst der Vereenigde Nederlanden, was brigadier in 1727, tr. te Maastricht 10 april 1685 (of 27 april 1687, volgens een eigenhandige aantekening van zijn vrouw) met Susanna Alpee, geb. 10 september 1655 sterft te Maastricht 6 juli 1741, dochter van Jacques, heer van St. Maurice voor een gedeelte en van St. Mair, uit een protestants geslacht uit Sedan, en van Marie de Praissi de Morgni, uit Picardië.

IV. Jacques Elie de Maleprade, geb. 4 oktober 1693, overl. 15 oktober 1774, luitenant-generaal en kolonel van het regiment de Maleprade 17 maart 1766, als zodanig gepensioneerd, tr. 1e aan de Bilt bij Utrecht 16 april 1731 en kerkelijk in de Franse kerk te Utrecht met Elisabeth Aletta Maria Barchman Wuytiers, geb. 25 september 1691, overl. 5 september 1732, begr. in de St. Janskerk te Utrecht. Zij was weduwe van Jan Roest. Trouwde 2e te Amsterdam in de Oude Kerk 6 april 1734 met Henrietta Visscher, geb. 12 oktober 1715, dochter van Jan Volkaartsz ex Ida Sleght en van Hillegonda de Wilde, Jacobsdr. ex Henrietta Veen. De predikant Beels, die hen huwde, was haar zwager.

V. Maria Elisabeth de Maleprade, geb. te Utrecht 20 augustus 1748; zij werd door Sara Visscher ten doop gehouden, tr. 1e in augustus 1786 met Wolfert Simon van Hoogenheim, overste in het regiment Van Hardenbroek in garnizoen te Bergen op Zoom, oud-gouverneur van Berbice. Trouwde 2e in 1795 te Vleuten, volgens huwelijkse voorwaarden van 25 november van dat jaar met Jean Vivier uit Parijs.

De relatie met Vleuten

Hoewel uit het bovenstaande wat meer over Van Hoogenheim en zijn tweede echtgenote bekend is geworden, blijft het toch nog de vraag, waarom hij uiteindelijk op de buitenplaats Alenveld bij de familie Van Bijlevelt in Vleuten terecht is gekomen en daar gestorven is na een enerverend leven.

En dan blijkt, dat de geschiedenis als stukjes van een puzzel in elkaar passen. Want in ons blad jaargang 10, nr 3 van september 1990, beschrijft Dr. D.W. Gravendeel het Vleutense landgoed Hinderstein, dat na 1730 Alenveld gaat heten. Daarin deelt hij mee, dat de volgende advertentie op 2 maart 1789 in de Utrechtsche Courant verscheen:

„Met primo May aanstaande te Huur Een zeer gemakkelijke Buitenplaats genaamd Alenveld, geleegen nabij het Dorp Vleuten, in de Provincie van Utrecht; voorzien van twee behangen Benedenkamers, een kelder, keuken, een voorhuis, vier bovenkamers, een solder met een meydekamer. Voorts een stalling voor vier paarden, een ruim Koetshuis, Een Engelsche Thuin en een moesthuin. Nader te bevraagen bij den Boekverkoper D. Wantenaar in de Choorestraat te Utrecht en bij J. Gasse, Mr Timmerman en Sluiswagter aan den Helder bij Vleuten.”

De eigenaar was Paulus van Bijlevelt, pastoor te Vleuten. Deze overleed 20 mei 1795. De erven konden het kennelijk niet met elkaar eens worden en voerden een gerechtelijke procedure. Daardoor bleef de buitenplaats verhuurd. En dan volgt

op 20 september 1797 opnieuw een advertentie in de Utrechtsche Courant, waaruit voor ons verhaal over Wolfert Simon van Hoogenheim interessante conclusies kunnen worden getrokken:

„Vrijwillige verkooping van een propre en fraaie inboedel, bestaande in Ledikanten en Paviljoenen met derzelver Behangzels, Bedden en haar Toebehooren, Mahonyhouten Tafels, Moderne Stoelen, Spiegels etc.etc., te zien den 22 en 25 en Koop den 26 September 1797, bij De Heer en Mevrouw Vivier op de Buytenplaats Alenveld bij Vleuten.”

Mijn conclusie uit het bovenstaande is, dat Van Hoogenheim met zijn 2e vrouw in 1789 inderdaad in het prachtige dorp Vleuten is gaan wonen, omdat daar een mooie buitenplaats te huur stond. Na zijn overlijden in 1794 is zijn weduwe, na in 1795 hertrouwd te zijn met Jean Vivier uit Parijs, daar blijven wonen tot 1797. Bij vertrek boden zij de inboedel te koop aan, zoals blijkt uit bovenaangehaalde advertentie. Bovendien staat in dezelfde krant van 20 september 1797:

„Te Huur om met 1 November eerstkomende te aanvaarden het zeer aangenaam Buitenverblijf Alenveld, bestaande in een Heere Huizinge, voorzien van verscheide Kamers, zoo Behangen als Onbehangen, Keuken, Kelder, enz. Item ruim Koetshuis en Stallinge voor vier Paarden en een groote Thuin met vruchtbare Boomen, gelegen nabij Vleuten 1 1/4 uurs van Utrecht. Nadere informatie bij den Notaris en Procureur Kelfkens in de Heerestraat te Utrecht.”

Conclusie: het huis Alenveld was weer verlaten en een nieuwe huurder werd gezocht.

En zo weten we wie Wolfert Simon van Hoogenheim was en op welke wijze deze Gouverneur van Berbice in Vleuten verzeild raakte en dat de familie hier gedurende 8 jaar verblijf hield.

Wellicht vinden we ooit nog meer gegevens. We blijven zoeken. Vleuten-De Meern zit vol verrassingen.

Bronnen, waaruit is overgenomen

- KOK, J. Vaderlandsch woordenboek. Amsterdam 1780-99.
- WINKLER PRINS encyclopedie. Amsterdam 1948.
- ARCHIEF en VERENIGINGSBLAD Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens met artikelen van Dr. D.W. Gravendeel, 1990.
- DE NEDERLANDSCHE LEEUW. Den Haag 1885 en 1986.
- JOHAN VAN HULZEN, Onze West-indische Geschiedenis. Den Haag, W. van Hoeve, 1946.
- P.M. NETSCHER, Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice. Den Haag, Martinus Nijhoff, 1888.

„Eene wandeltocht vanuit de grijze Bisschopsstad in hare schoone omgeving”.

Rond de vorige eeuwwisseling vierde het geïllustreerde familietijdschrift hoogtij. De wekelijkse verschijning hiervan, hield ons op de hoogte van wat we wilden weten en waar we belang in stelden en bracht het laatste nieuws d.m.v. woord en vooral ook beeld. Ze zorgden voor de nodige humor, spanning en sensatie en kwamen tot een hoogtepunt toen de uitgevers de attractieve mogelijkheden van de fotografie hadden ontdekt.

Het eerste tijdschrift, „De Hollandsche Illustratie” presenteerde zich in 1864, waarbij de uitgever in de inleiding kond deed van: „Zij zal U doen zien: Alle gebouwen, alle landschappen, steden en dorpen. Alle bloemen, de kleedingen van alle volkeren van den aardbol. De welgelijkende portretten van merkwaardige mannen en vrouwen. Alles wat in de natuur geschiedt. Alles wat oud genoeg is om nieuw te zijn. Alles wat nieuw schijnt al is het oud. Het panorama van het heelal zult gij in „De Hollandsche Illustratie” vinden”.

De opzet en inhoud van de vele geïllustreerde tijdschriften die volgden waren niet anders. Ik denk hierbij aan „De Prins”; „De Katholieke Illustratie” en „Eigen Haard”, maar ook „De Humorist”, „De Vroolijke Huisvriend” en „De Lach” om er enkele van de ruim tweehonderd die er zijn geweest te noemen.

In „Eigen Haard” n° 47 van 20 november 1909 vond ik onderstaande wandeling door onze gemeente, beschreven door mevrouw C. de Vries-Blom, die ik u niet wil onthouden die nog eens mee te wandelen.

H.E.J. van Essen

20 November

1909, N°. 47.

REDACTIE: JER^o. DE VRIES, DR. E. D. PIJZEL, JHR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK EN GOS. DE VOOGT.

Verschijnt elke Zaterdag. Uitg. der Naaml. Vennootsch. „Het Tijdschrift EIGEN HAARD”, te Amsterdam. Per jaargang fr. p. p. /6.50.

Abonnementen kunnen bij het begin van elke maand ingaan, doch loopen steeds tot het einde van het jaar.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Uit de omstreken van Utrecht, Vleuten, Ouden Rhijn en Velthuizen,

DOOR

C. DE VRIES — BLOM.

Met foto's naar de natuur en naar oude platen, door de schrijfster.

Ieder die voor korten of langeren tijd de grijze Bisschopsstad bezoekt, gaat gewoonlijk een uitstapje maken in hare schoone omstreken. Meestal bepaalt men zich

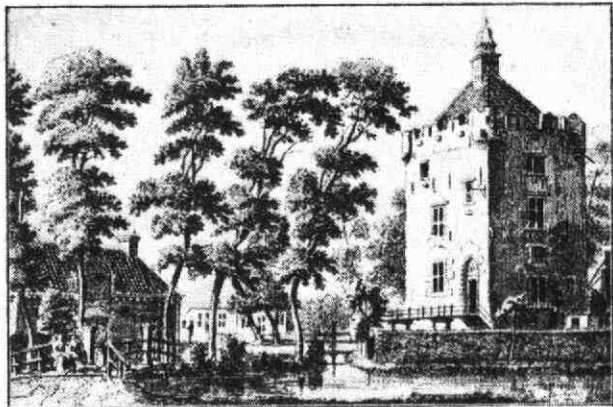
tot het maken van wandeltochten of rijtoeren in de richting van Zeist-Driebergen, of onderneemt men eene excursie naar de schoone heuvelachtige heide, die zich tusschen de Bildt en Amersfoort uitstrekt. Alleen dat gedeelte dat zich ten N.-Westen bevindt, met name Vleuten, Ouden Rhijn en Velthuizen, mag zich minder in de algemeene belangstelling verheugen.

Al liggen deze plaatsen niet in een boschrijk oord, al is de heide niet nabij, toch wekt deze onbekendheid verwondering, daar Vleuten historische herinneringen bezit en Ouden Rhijn, slechts 15 minuten van Utrecht, zeer schilderachtig is gelegen aan de rivier.

Vleuten, een kleine, landelijke gemeente, een uur gaans van de stad, welke gemeente met de beide andere plaatsen onder één gemeentebestuur staat, ligt aan de spoorlijn Utrecht—Rotterdam.

Om de omgeving te leeren kennen, is het wenschelijk

Ridderhofstad Vleuten. (Naar een oude prent.)

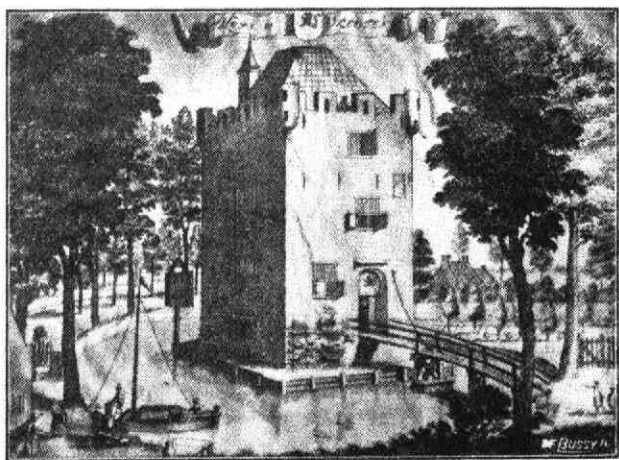
te voet derwaarts te gaan, waartoe wij op een der trieste Julidagen besloten.

Bij de Cathrijnebrug (te Utrecht) sloegen we den Vleutenschen weg in, die hier nog te veel aan een stadsachterbuurt doet denken om aantrekkelijk te zijn. Als aanlegplaats van lossende en ladende vrachtschepen en booten, heerscht hier veelal een onaangename drukte.

Vijf minuten verder kwamen we aan een breeden, goed onderhouden, met boomen beplanten grintweg, waarlangs aan beide zijden water stroomt.

Rechts liggen overal uitgestrekte weilanden, waar achter op grooteren of kleineren afstand de spoorlijn naar Rotterdam zichtbaar is.

Links van den weg, die gedeeltelijk nog achter een nieuwe stadswijk loopt, zagen we, behalve de fabrieken van de Heeren Smulders en de firma Trip nog vele aardige oude huisjes met bloemtuintjes, door bruggetjes van den weg gescheiden. Dit zeer interessante gedeelte volgen we tot aan de brug over de Keulsche Vaart.

Huis te Vleuten. (Naar een oude prent.)

Hier hebben we alles wat tot de stad behoort uit het oog verloren en vertoont zich een echt Hollandsch landschap.

Boerderijen, groot en klein, boomgaarden, warmoezerijen, weilanden met grazend vee, alles draagt hier het

karakter van welvaart. De bruggetjes over de vaart, die toegang geven tot de boerderijen, met hun witgeverfde leuning, verleenen een eigenaardige bekooring aan het geheel.

Na drie kwartier dezen weg te hebben gevolgd, kwamen we aan een vrij hoog steenen sluisje, waar we de overzijde van den weg moesten nemen.

Dit plekje is bijzonder mooi, vooral door de nabijheid van het daarbij gelegen boerenhuis.

Hier en daar vonden we langs het water aardige kreekjes, of kronkelingen in den weg, van waar uit we de spits van den Vleutenschen toren tusschen de boomen zagen doorschemeren.

Te Vleuten aangekomen, waren wij teleurgesteld, Raadhuis en Kerk niet meer in den oorspronkelijken toestand te vinden. Het eerste was eenige jaren geleden een prooi der vlammen geworden, en vervangen door een flink modern gebouw, dat blijk geeft van Vleutens welvaren. De kerk was, na de slooping der ridderhofsteden en overlijden der bewoners dezer aanzienlijke huizen, hetgeen met een groote vermindering van het aantal gemeenteleden gepaard ging, verkleind door een stuk aan de zijde van

Kerk en Raadhuis te Vleuten. (Naar een oude prent.)

den toren weg te breken, waardoor deze los van de kerk staat.

Aangezien blijkbaar tezelfder tijd alle wapenborden zijn weggenomen, behalve dat van de Heeren van den Ham, onderscheidt het kerkje zich thans in niets van andere dorpskerkjes.

Op het pleintje bij de kerk vonden we nog een aardig oud buurtje, dat geheel in overeenstemming is met den toren. Over het geheel toont Vleuten zich nog zoo zeer als een oud dorpje, dat een enkel modern villatje in deze omgeving geheel misplaatst schijnt.

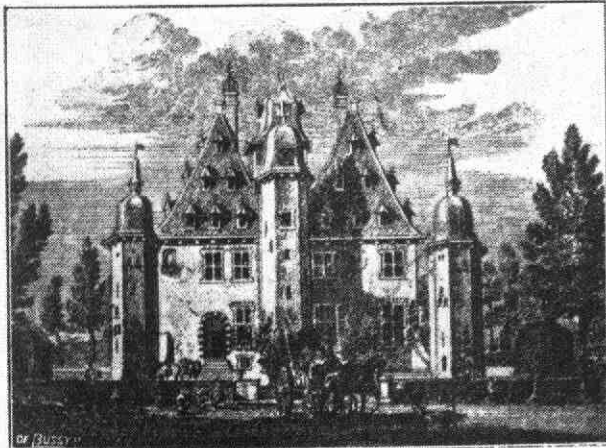
Is Vleuten thans schilderachtig door den eenigszins vervallen staat der woningen, in vroegere eeuwen stonden hier verscheiden adellijke kasteelen en aanzienlijke huizen. In Craandijk en Schipperus' wandelingen door Nederland (1872) leest men, dat nabij de kerk nog een toren stond, welks eenvoudige inrichting en bekrompen ruimte niet geschikt was voor bewoning door aanzienlijke families, doch welks ouderdom juist daardoor bewezen werd.

Daar tegenover stond het Huis Ten Eng, welks schoone poort toegang gaf tot het ruime, beplante plein voor de Ridderhofstad.

Ook lag te Vleuten nog het Huis Ter Meij dat in de 19de eeuw verwoest, waarschijnlijk weder op de oude grondslagen is opgetrokken. Men veronderstelt dit, om dat de grootte der steenen van de overgebleven muren

er op wees, dat deze nog uit de 16de eeuw dateerden. Als laatste bewoner van het Huis Ter Meij noemt men Karel van Stembor, die niet vermogend genoeg was om het kasteel in goeden staat te houden. Het begon te vervallen en het bruikbare hout, ijzer en lood werd gebezigd om de bijbehorende hofsteden te herstellen. De muren vielen in en het opgehoopte puin op de binnenplaats, was nog het eenige wat ten bewijze kon strekken, dat hier eenmaal eene schoone stichting had gestaan.

Een kwartier ten westen van het dorp stond nog het Huis ten Ham, dat, reeds in de 12de eeuw bekend, in 1536 door de Staten van Utrecht als Ridderhofstad werd erkend. Door overerving van geslacht op geslacht kwam dit adellijk huis in de 19de eeuw in handen van Jozef Leydel, oud-Luitenant-Kolonel, Commissaris van Oorlog in Ned.-Indië, Heer van Velthuizen en Ouden Rhijn, na wiens dood het overging

Ridderhofstad Voorn.

aan Mr. Royaards, wiens weduwe de ruïne thans nog in bezit heeft.

Het overblijfsel van deze Ridderhofstad is een hooge, vierkante toren, die in den slotvijver of gracht staat, als een monument voor den stichter. In de onmiddellijke nabijheid ligt een boerderij, waarheen in plaats van door een hek, toegang wordt verleend door een wit gepleisterd, vierkant, met roode pannen gedekt poortje, dat waarschijnlijk tot een der slotpoorten heeft behoord.

Trots regen en wind begaven we ons hier heen om eene opname te maken van den toren.

We kozen den terugweg langs de Heem en Ouden Rhijn, omdat de landweg naar de Heem zeer schoone gedeelten heeft, waar het hoog opgaand hout doet vermoeden, dat ook hier eenmaal aanzienlijke gebouwen hebben gestaan.

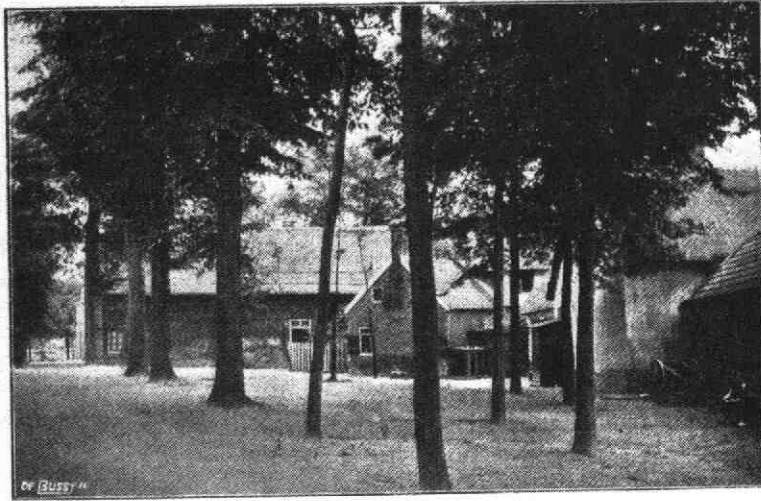
Nog stond op Vleuten's grondgebied tusschen de Heem en Ouden Rhijn, de Ridderhofstad het Huis te Voorn, waarvan alléén nog de torens zijn overgebleven. Deze

staan achter in den tuin der tegenwoordige villa, die alleen den naam met het voormalige kasteel gemeen heeft.

Toch trekt het nieuwe Huis te Voorn de aandacht door zijn schoone ligging aan de rivier en het prachtig hoog opgaande geboomte, dat zich langs den Rijn bevindt. Het schilderachtige der ligging wordt nog verhoogd door de nabijheid van het sluisje, Stadsdam genaamd, dat in de 17de eeuw door de Vroedschap van Utrecht werd gelegd, ter vervanging van den breeden dam die hier het water van den Rijn tegenhield. Over dezen dam moesten toen ter tijde de

scheperen door middel van een groot rad of overtoom, naar de andere zijde worden gebracht. Deze dam en de lage waterstand der rivier waren een zóó groot ongerief voor de schuitenvoerders, dat zij aanboden het dubbele sluisgeld te betalen, wanneer hierin verandering werd gebracht. De vroedschap voorzag in de behoefte door het tegenwoordige sluisje of verlaat te doen leggen, benevens een slijkdam voor kleine schuiten.

Behalve de reeds genoemde Huizen, stonden te Vleuten nog het Huis Den Eng, Bottenstein, het Huis Te Heem, waarvan door overlijden der familiën en sloopen der gebouwen alleen nog de herinnering is overgebleven.

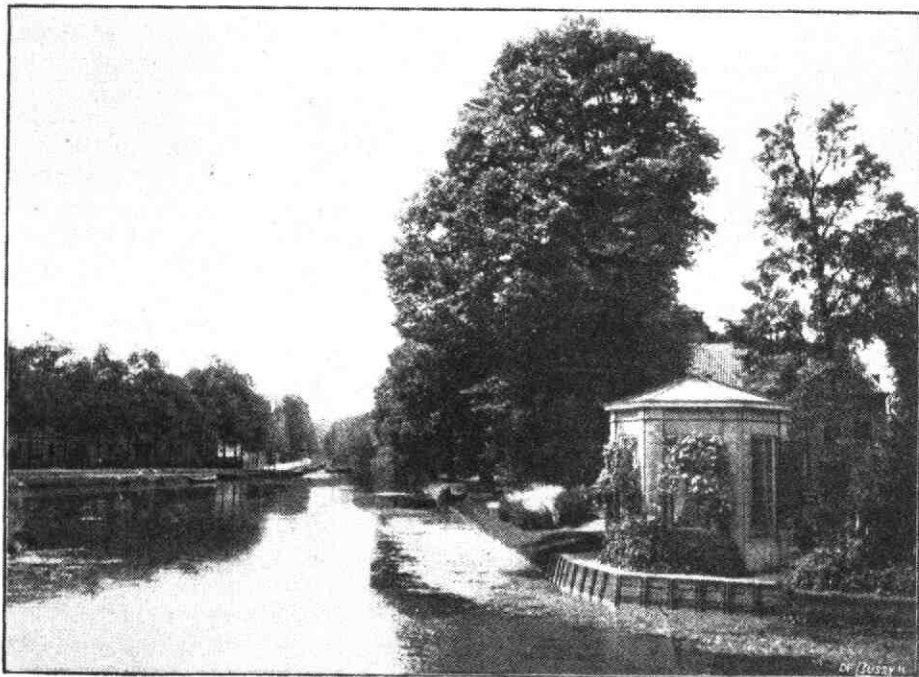

Oud buurtje bij Vleuten.

Ruïne van het Huis ten Ham.

Niettegenstaande van de vroegere grootheid dus niets meer bestaat, is een wandeling naar Vleuten zeer aan

Koepel van Oog in Al.

te bevelen, daar nog menig schilderachtig plekje is overgebleven, vooral in de kom van het dorpje en langs den weg over de Heem, de plaats waar Vleuten, Ouden Rhijn en Veltuizen te zamen komen.

Hoewel niet op Vleuten's grondgebied, ligt het beroemde kasteel het Huis Ter Haar ¹⁾ zóó nabij, dat we niet mogen verzuimen er even van te gewagen. Een smallen grintweg volgende, komt men na een half uur gaans aan bovengenoemd kasteel, dat reeds in de 12de eeuw bekend was.

Steeds door grafelijke familiën bewoond, werd het in 1482 door Joost van Lalaing, stadhouder van Holland, in brand gestoken, maar een halve eeuw later door een der erfge-

Huize Oog in Al.

Huize Welgelegen.

namen herbouwd, of, zooals de oorkonde luidt, „vertimmerd tot een deftig huis.” In latere eeuwen door familieomstandigheden in verval geraakt, werd het in het einde der vorige eeuw door Etienne Baron van Zuilen van Nijeveld van de Haar, in zijn ouden luister hersteld. De wandeling naar dit monumentaal gebouw, welks wederopbouw, geheel in middeleeuwschen stijl, een der meest bekende meesterwerken is van onzen grooten bouwmeester Cuijpers, is zeer loonend, hoewel het slechts aan enkele bevoorrechten vergund wordt het inwendige te zien. Zeer zeker ware het te wenschen, dat de ruïne van het Huis ten Ham ook eenmaal in den vorigen luister werd hersteld.

Mag Ouden Rhijn zich al niet

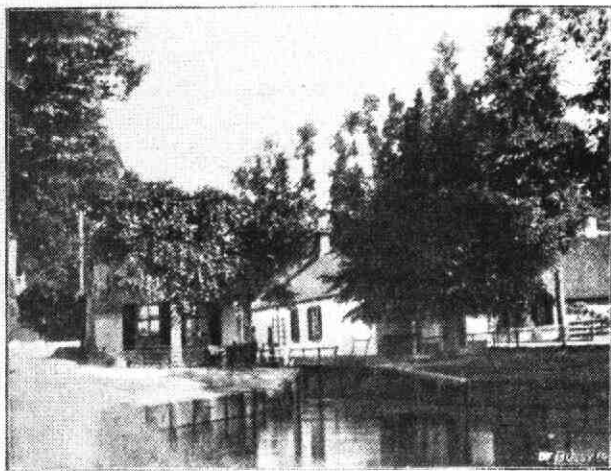
¹⁾ Zie *Eigen Haard*, jg. 1896, blz. 295; jg. 1906, blz. 789.

beroemen, de woonplaats te zijn geweest van grafelijke familiën, het is zoo schilderachtig gelegen en zóó nabij Utrecht, dat men er zich over verbazen moet somtijds de vraag te hooren: „Ouden Rhijn, waar ligt dat?”, of te vernemen dat postbeambten, brieven geadresseerd aan Ouden Rhijn, doen opzenden naar Leiden, waar een stadsdeel dezen naam draagt.

Al ligt Ouden Rhijn slechts op 15 minuten afstands van het Centraal Station te Utrecht, toch was de wandeling daarheen dikwijls gepaard met moeielijkheden, die thans alle uit den weg zijn geruimd.

Ouden Rhijn ligt aan het einde van den Leidschen Straatweg en daarvan gescheiden door het

Merwedekanaal. Van Utrecht komende werd het geduld der wandelaars meermalen op de proef gesteld, wanneer de afsluitboomen der spoorbaan tusschen de stad en den Leidschen weg waren voor aankomende, vertrekkende of rangeerende treinen. Dikwijls duurde het wachten zoo lang, dat de wachtenden (waarbij ook rijtuigen en op

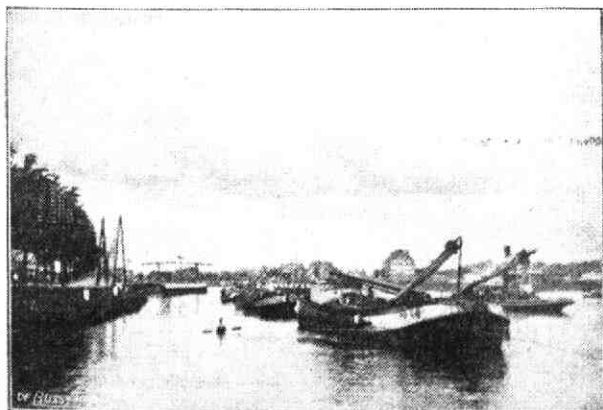

Stadsdam.

marktdagen, vee) bij het opheffen der boomen, zich van weerszijden om het zeerst beijverden den overweg over te steken, waardoor vrees voor gevaar niet altijd ongegrond was. Dit bezwaar is thans opgeheven door het graven van tunnels onder den spoorweg door. Van deze tunnels, die zeer netjes afgewerkt en des avonds electrisch zijn verlicht, dient één voor voetgangers, één voor wielrijders en handkarren, en de derde en grootste voor rijtuigen en vee; terwijl de daarin gelegde rails een stilzwijgende belofte inhouden, dat de Leidsche weg ook eerlang in de tramverbinding zal worden opgenomen.

In afwachting daarvan wandelen we den Leidschen weg langs tot aan de groote draaibrug over het Merwedekanaal of de Keulsche vaart.

Juist op den hoek waar vroeger de Beetwortelsuikerfabriek stond, die des zomers geen fraaie aanblik, en gedurende de maanden October, November en December tijdens de bietencampagne, bemodderde straten opleverde, verrijst thans het nieuwe Rijksmuntgebouw; we gaan hier de groote brug over en ontdekken dat het uitzicht over de Keulsche vaart naar beide zijden zeer schoon is.

Blik op het Merwedekanaal.

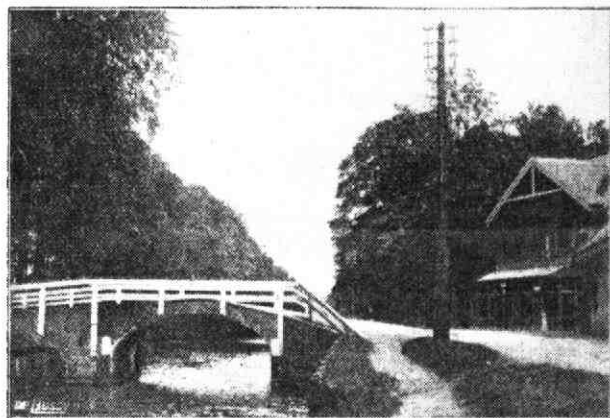
Aan het einde der brug zien we een bordje, dat er ons op wijst, dat we hier de gemeente Ouden Rhijn betreden. We blijven een oogenblik staan, getroffen door de schoone ligging dezer kleine gemeente aan den Leidschen Rijn. Het eerste gedeelte dezer kalm stroomende rivier, dat aan de stadszijde van het kanaal, in noordelijke richting, van den Leidschen Rijn afwijkt, draagt denzelfden naam als de gemeente; verder heet de rivier tot Leiden, Leidsche Rijn.

Vol bewondering staren we op het aan den rechteroever der rivier gelegen Buitengoed, *Oog in al*.

In de 17de eeuw door Meijster, den zonderlingen Amersfoorter, ¹⁾ van wien behalve in verband met de vermaarde kei vele anecdoten in omloop zijn, gebouwd, is *Oog in al* het type van een deftig 17de eeuwsch buitenverblijf. Mogen er in den loop der tijden door vergrooten of verfraaien veranderingen zijn aangebracht, dan zijn die met zoo veel nauwkeurigheid geschied en in stijl gehouden, dat niemand zou kunnen vermoeden, dat *Oog in al* niet van den oorsprong af zoo is gebouwd.

Aan de zijde der rivier is een glazen warande aangebracht, die in geen enkel opzicht schade doet aan het ouderwetsch aanzien van het geheel.

Juist op den hoek van den net aangelegden tuin, aan den oever waar het kanaal en de rivier elkaar naderen, staat een ronde koepel met vele ramen uitzicht gevende naar alle zijden, waaraan het Buiten den naam *Oog in al*, ontleent.

De Hommel in onze dagen.

Was dit uitzicht vóór de doorgraving der Keulsche Vaart, toen zoo ver het oog reikte slechts weilanden en boomgaarden te zien waren, onbepert thans heeft het eenige wijziging ondergaan, doordat aan de zijde van Utrecht een nieuwe stadswijk en aan den linkeroever der rivier een rij moderne huizen is gebouwd. Toch is het uitzicht nog zoo verrijkend, dat *Oog in al* dien naam nog volkomen terecht draagt.

Wat ligt het daar rustig ver van 't stadsgewoel omgeven door prachtige beuken en trotsche kastanjeboomen, aan den oever der rivier! Hoe sierlijk spreidt de oude treurwilg zijn takken uit over den oever nabij het bruggetje dat toegang geeft tot een statige laan, die zich uitstrekt tot de overzijde der uitspanning „De Hommel”.

Behalve hetgeen aan de zijde der rivier te zien is, bestaat deze rijke bezitting nog uit verschillende warmoezerijen en boomgaarden die zich ten noorden bevinden.

De eigenaar en bewoner dezer schoongelegen buitenplaats is de Ambachtsheer der Heerlijkheid Ouden Rhijn.

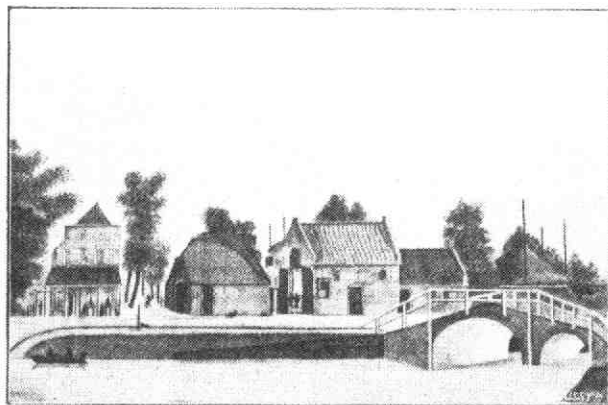
Sedert eenige jaren is in de nabijheid van het kanaal de linkerszijde van den straatweg bebouwd met moderne huizen en fabrieken, terwijl verder op nog enkele fraaie

¹⁾ Zie *Eigen Haard*, jaarg. 1903, blz. 347.

buitenplaatsen staan, die uit vroegere eeuwen dateeren. Zoo vinden we nabij den Hommel en daarvan gescheiden door den grintweg naar Jutfaas, het schoone buitengoed *Welgelegen*.

Vanaf de brug over de Keulsche Vaart tot aan de gemeente De Heem is de straatweg bijzonder mooi. De overzijde der rivier levert bijna overal een fraai achtergrond van hoog opgaand hout en kersenboomgaarden, waartusschen van tijd tot tijd oude huisjes verscholen liggen. Het verkeer is hier, vooral op marktdagen wanneer de landbouwers der naburige gemeenten hun waar ter markte brengen, en des Zondags wanneer zich vele wandelaars langs den straatweg begeven, zeer druk. Ook bestaat bij vele Utrechtsche familiën nog het oude gebruik om in den kersentijd in de boomgaarden zich aan deze heerlijke vrucht te goed te gaan doen.

Hiertoe bestaat ook gelegenheid aan de uitspanning De Hommel. In het begin der vorige eeuw nog eene kleine boerenherberg, waar op 23 Sept. bij wijze van kermisviering ringrijderij werd gehouden, waarbij op buitensporige wijze gebruik werd gemaakt van jenever met stroop en op roode bessen, is De Hommel thans de

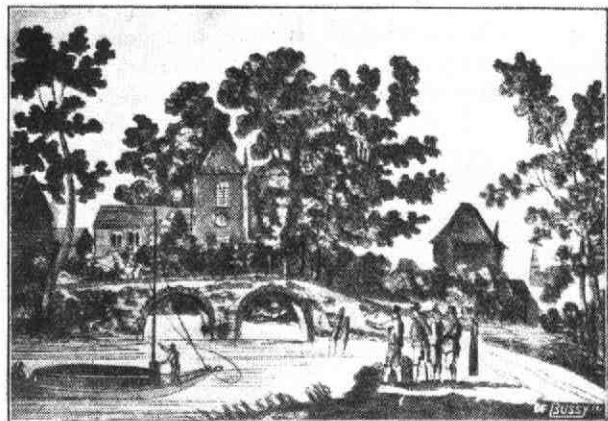

De Hommel. (Naar een oude prent.)

opzicht de landelijkheid der omgeving schaden, een gemakkelijke vervoersweg, voor de bewoners levert zij, behalve het schoone uitzicht, veel genoeg op, vooral voor liefhebbers van hengelen en roeien. Hier, waar geen vrees bestaat voor aanvaring van stoombooten, ziet men herhaaldelijk spelevarenden en officieele roeiers in hun eigenaardige costuums. Lichters en tjalken, die hun vracht komen halen of brengen aan de fabrieken of bouwondernemers, stoffeeren meermalen de rivier, terwijl ook de ouderwetsche trekschuit met jager en paard hier geen zeldzame verschijning is.

Ouden Rhijn is een idyllisch plekje, dat kerkelijk onder de gemeente De Heem staat, en met Vleuten en Velthuizen één gemeentebestuur heeft. Het heeft voor de bewoners het zeldzame voorrecht, dat men behalve van het buitenleven evenzeer kan genieten van de gerieven en genietingen der stad, al gaat dit af en toe gepaard met een kleine oefening in geduld, wanneer de brug over 't kanaal is opgedraaid, om schepen door te laten.

Velthuizen, de derde aan dit gemeentelijk klaverblad, komt nabij het dorpslogement Het Wapen van Gouda met de beide andere gemeenten te zamen. Hiervan is niets anders te zeggen, dan dat er in overoude tijden het Huis te Nijvelt heeft gestaan en dat het in 1748 slechts negentien huizen telde. Thans is het een kleine, rechte streek met boeren- en arbeiderswoningen bebouwd, aan den straatweg naar Woerden, Harmelen en Leiden.

„Gezigt van 't Hommeltje bij Utrecht.” (Naar een oude prent.)

plaats, waarheen wandelaars en roeiers zich begeven, om een wijle te rusten en te genieten van het fraaie uitzicht over den Rijn.

Is deze voor de fabrieken, die hier in geen enkel

Openingstijd van:

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern
Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Een kijk van nu... op 'n kiek van toen

Deze keer viel de keus op de eeuwenoude hoek Hindersteinlaan - Odenveltlaan, toen respectievelijk Dorpsstraat - Stationsweg.

De kiek van toen dateert van 1920, dus na de grote brand van Vleuten in 1898, waarbij gelukkig door een gunstige windrichting „De Brouwerij” (links) gespaard is gebleven. Het markante 17e eeuwse huis met een naar achteren uitgebouwde opkamer is een, voor onze gemeente, monument van de eerste categorie en thans in gebruik als café.

Tot in de 18e eeuw was het de brouwerij van het vermaarde „Vleutens bier” van de familie Bijlevelt. Het merk van de brouwerij bestond, volgens een beschrijving uit 1750, uit een „kuypersdissel en daarboven een Rijn”. De kuypersdissel wijst erop dat aan de brouwerij een kuiperij was verbonden. De Rijn staat hier voor de oude naam van de Vleutense Wetering, die diende als transportweg en leverancier van het benodigde water. Eind vorige eeuw diende het pand als stationskoffiehuus in welke tijd ook de gevel aan de Hindersteinlaan is voorzien van de sierlijke tekst.

In 1977 is het pand gerestaureerd en werd een nieuwe aanbouw aan de Odenveltlaan toegevoegd, waarin nu een snackbar is. Het gepleisterde pand is volgens het dwarshuistype gebouwd met een zadeldak tussen twee topgevels en zal mogelijk oorspronkelijk ook boerderij zijn geweest.

De familie Van Bijlevelt heeft generaties lang in het Vleutense een notabele rol gespeeld en had vele bezittingen w.o. meerdere brouwerijen, zo ook deze. Zelf bewoonde zij huis „Alenvelt”, afgebroken in 1975, gelegen aan de weg naar Utrecht, waar thans het nieuwe zusterhuis staat.

De overeenkomsten op beide foto's spreken voor zich; saillant zijn hierbij de gelijkenissen van het rechtsgelegen winkelwoninghuis met bakkerij uit 1900, vroeger ook boerderij. Het grote etalageraam verstoort helaas het karakteristieke beeld van het geheel. Uit de archieven blijkt dat al vanaf begin 1700 op deze plaats een bakkerij gevestigd was, oorspronkelijk van de familie Verkerk, later van de familie Van Dijk.

Voorts zien we op de oude foto dat het wegdek naar de brug toe sterk hellend was, hetgeen te maken had met de hoge boogbrug die de toen nog belangrijke scheepvaart doorgang verleende. Tot slot geeft de kaasbrik, geplaatst onder het rijke lommer, aan deze gravure-achtige foto een nostalgisch decor.

Tot de volgende Kijk.

H.v.E.

„Kiek van toen” uit: „oude prentkaarten vertellen over Vleuten-De Meern” van J.J.Th. Sprong.

„Kijk van nu”: A.J. van Weerdenburg.

NAAM

Vorige week ben ik vijftien geworden. Dat is net de leeftijd waarop je wat meer vragen gaat stellen aan je ouders. Met mijn vader kon ik altijd al goed over allerlei dingen praten. Voorzichtig had hij me uitgelegd waarom mijn stem zo ging veranderen. Ook had hij mij uitleg gegeven, hoe ik met een droog scheermesje het donzige haar van mijn gezicht kon krijgen.

's Avonds kon hij uitgebreid vertellen, over zijn diensttijd tijdens de eerste wereldoorlog. Ook de hete zomers en de barre winters van vroeger kwamen ter sprake.

Toch was er een ding waarover hij niet wilde praten. Al heel wat keren had ik hem gevraagd: „Waarom heeft mijn broer drie, mijn zusje twee en ik maar één voor-naam?”

Steeds als ik er over begon, streek hij langs zijn hoofd, kneep zijn kleine oogjes wat dicht en zei: „Jongen dat zal ik je later wel eens vertellen”. Het bleef voor mij een raadsel. Ik bleef er over piekeren.

Was er in de familie soms iets gebeurd en wilden mijn ouders niet meer aan hun namen herinnerd worden? Of was het omdat het geloof in de heiligen vanwege de slechte tijd van armoede en werkloosheid wat was afgezwakt?

Een oom van mij bracht uitkomst. Hij vertelde mij het ware verhaal, dat luidt als volgt:

Het was op de eerste juni 1929. In een klein huisje aan de Zandweg was een kind geboren, een flinke zoon van bijna zeven pond. De moeder lag onder het rieten dak in het kraambed. Beneden op de tafel lag een briefje met de namen van ooms, tantes, burens en kennissen. Daar moest m'n vader morgen op de fiets naar toe om het nieuws te vertellen. Men besloot met dopen maar te wachten tot maandag, omdat het er niet naar uitzag dat ik voor die tijd dood zou gaan.

Op een tweede briefje stonden de namen die ik zou krijgen; de naam van mijn moeders vader Theodorus, die van mijn vaders vader Johannes en de heilige van de dag, die stond op de kalender.

Na een hele zondag fietsen, en bijna overal wil je wat drinken, ging vader bijtijds naar bed. Morgen weer vroeg dag. Hij moest om vier uur alweer spinazie snijden. Om negen uur zijn tweede schaft.

Hij nam geen tijd om te eten maar bond z'n stukkezak met brood aan het stuur van zijn fiets en ging richting Vleuten om aangifte te doen op het gemeentehuis. Bij de spoorwegovergang moest hij even wachten. Hij nam een hap brood en zag ook dat Gert daar stond. Gert was al een tijd zonder werk en had dus wel tijd voor een praatje.

„Zo, Jan”, zei Gert, hije gedoan genome of gekrege? „Nee”, zei Jan, „mor me vrouw het een kleine opgedoan en die mok nou angeve”. Toen kwamen de gebruikelijke vragen: „mit je vrouw alles goed?” en „hoeveul weeg tie” en „hoe hiet de kleine”. Jan haalde het briefje uit zijn manchesterse broek en liet het aan Gert zien.

Zo, das een hele litanie, daar mag je wel mee oppassen. Ze proberen in deze tijd overal geld uit te slaan en ik heb gehoord dat je voor iedere naam je leven lang belasting mot betale. „Ach, flauwe kul”, zei Jan.

Hij fietste snel naar het gemeentehuis en kwam net op tijd bij de ambtenaar. Deze schreef de aangifte. Jan stond met het briefje met namen in zijn hand.

Theodorus, schreef de ambtenaar. Toen aarzelde Jan: „Eh, eh, nee, zo is het genoeg”, zei hij met een wantrouwende blik. Twee weken later kwam hij Gert weer tegen. „Zo Gert”, zei Jan, „ik heb gehoord dat je gezin ook weer groter geworden is”. „Och ja”, zei Gert, „een dochter, maar dat mag geen naam hebben, het is al de zestiende”. Tot zover het verhaal van mijn oom.

De dochter van Gert mocht geen naam meer hebben, dan ben ik er toch nog goed afgekomen.

De Meern, juni 1944
Theo van den Berg

Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
14e jaargang nr. 2, juni 1994 ©1994

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
t Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
t Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen, H.J. Kolker en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Fragment van een kaart van de Hofstede Zeldenrijk, getekend door Henrick Verstralen in 1624.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

In de vorige nummers van ons tijdschrift heb ik u onder andere opgeroepen om oude foto's, onze gemeente betreffende, aan onze vereniging af te staan. In de eerste plaats natuurlijk om deze foto's zorgvuldig te bewaren en te gelegener tijd te gebruiken bij publikaties. Op korte termijn hadden wij behoefte aan oude foto's in verband met de uitgave van een fotoboek. Diverse leden hebben aan deze oproep gehoor gegeven, waardoor het ons mogelijk was het manuscript voor het fotoboek af te ronden. De uitgave ervan zal ik oktober/november een feit zijn.

Een initiatief dat ik hier niet onvermeld wil laten is de „Reünie rond de Meernbrug” op zaterdag 28 mei j.l., waar meer dan 500 inwoners en oud-inwoners van rond de Meernbrug door de heren H.B.J. Bonenkamp en Th. van den Berg werden uitgenodigd om oude herinneringen uit te wisselen, met koffie, een drankje en een barbecue. Meer dan 300 (oud-) Merenezen gaven aan de uitnodiging gehoor en zongen samen op de wijs van „Daar bij die molen” het door Theo van den Berg geschreven „Meerns Volkslied”, waarvan ik hier een couplet en het refrein citeer:

„Al gingen veule huizen plàat,
het hart dat ging d'r aan,
maar we zeggen dat is makkeluk zàat
De Meern blijft bestaan.
Een volk, een dorp vol vrolijkheid,
zo zal het altijd zijn.
We zijn en blijven voor altijd,
ze krijgen ons niet klein.

Dat is De Meern, het blijft De Meern,
het mooie dorpje, daar willen we altijd zijn.
We laten De Meern niet annexeren,
het is zo fijn, in het dorpje aan de Rijn”.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

En dit brengt mij op het ontwerp-voorstel tot grenswijziging met de gemeente Utrecht, waarmee de gemeenteraad heeft ingestemd. Als voorzitter spreek ik, evenmin als het bestuur van onze vereniging, een oordeel uit over de noodzaak van een dergelijke grenswijziging. Maar wij hebben wel bezwaar tegen de gekozen grenzen, waarbij op geen enkele manier rekening is gehouden met de rijke historie van ons gebied, terwijl het juist gedeputeerde Kok en burgemeester Westra waren, die bij de presentatie van het boek over de geschiedenis van onze gemeente opmerkten, dat deze uitgebreide informatie juist op tijd kwam om bij een eventuele grenswijziging en nieuwbouw met die historie rekening te houden.

Het lijkt mij een gemiste kans van de zijde van de overheden. Maar ik denk - en met mij het bestuur van de vereniging - dat het nog niet te laat is. Het bestuur heeft zijn mening over de loop van de voorgestelde grenzen zowel aan de provincie als aan de gemeentebesturen van Vleuten-De Meern en Utrecht in een brief uiteengezet. Het komt erop neer, dat wij ervoor pleiten zowel het archeologisch monument Den Engh met de Enghlaan (de oorspronkelijke oprijlaan van de ridderhofstad Den Engh) bij Vleuten-De Meern te houden, evenals de historische bebouwing langs de Rijksstraatweg en de Zandweg met inbegrip van het Park Voorn met het archeologische monument van de ridderhofstad Voorn. De verbondenheid van deze gebouwen en terreinen met onze gemeente is zo groot, dat toewijzing aan de gemeente Utrecht een groot historisch onrecht zou zijn. Laten we hopen dat het provinciaal bestuur respect heeft voor de oude waarden en -mocht het plan doorgaan - dit aanpast in de door ons bedoelde zin.

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	23
Verenigingsberichten	24
De boerderij Zeldenrijk te Vleuten en zijn bewoners in de 18e t/m 20e eeuw	25
Bedrijvigheid in De Meern	32
De ridderhofstad Den Engh te Vleuten	39
Wie wat bewaart, die geeft wat / Openingstijden / Rectificatie Oude perceelsnamen	42
Archeologisch onderzoek op de Hoge Woerd	43
Straatnaamgeving in nieuwe wijken	44
Dubbeltje	48

Verenigingsberichten

Historische prijs

In het vorige nummer werd door de voorzitter medegedeeld dat door de vereniging besloten is tot instelling van een „historische prijs”. Hieronder vermelden wij het reglement voor de toekenning van deze prijs, zoals dat door het bestuur werd vastgesteld.

Reglement voor de toekenning van een historische prijs van de vereniging.

1. Door de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens wordt een prijs ingesteld, genaamd de „Dr. D.W. Gravendeel-prijs”.
2. Het doel van de prijs is het bevorderen van de zorg voor het historisch erfgoed in de gemeente Vleuten-De Meern en van de aandacht voor het plaatselijk verleden in de ruimste zin van het woord. Door de instelling van de prijs wil de vereniging particuliere initiatieven op dit vlak aanmoedigen.
3. De voor de prijs voorgedragen werken, projecten of activiteiten dienen hetzij in het straatbeeld of het landschap zichtbaar te zijn, hetzij een educatief of informatief karakter te hebben, hetzij op andere wijze een brede publieke strekking te hebben.
4. De prijs kan tweemaal worden toegekend aan een persoon, instelling of onderneming, die naar het oordeel van de jury op de meest stimulerende wijze heeft bijgedragen aan de onder 2 omschreven doelstelling.
5. De prijs bestaat uit een oorkonde en een toepasselijk geschenk, die daartoe door het bestuur van de vereniging ter beschikking worden gesteld.
6. De prijs wordt in het najaar toegekend door een jury, bestaande uit een bestuurslid van de vereniging, een vertegenwoordiger van een in de gemeente Vleuten-De Meern functionerende instelling of vereniging op het gebied van monumentenzorg en cultuurbehoud en een persoon uit de plaatselijke gemeenschap met gebleken sympathie voor de onder 2 omschreven doelstelling. De jury wordt telkenmale benoemd door het bestuur van de vereniging.
7. De jury kent de prijs toe uit een voordracht, die wordt opgesteld door het bestuur van de vereniging. Het bestuur ziet toe op een juiste toepassing van dit reglement door de jury.
8. Het bestuur van de vereniging zal een half jaar voor het tijdstip van toekenning van de prijs een uitnodiging publiceren om suggesties voor toekenning van de prijs te richten aan het adres van de secretaris van de vereniging.
9. De uitreiking van de prijs zal geschieden op een door het bestuur te bepalen plaats en wijze.
10. Dit reglement is vastgesteld door het bestuur van de vereniging en kan, indien daartoe aanleiding bestaat, door ditzelfde bestuur worden gewijzigd.
11. In kwesties waarin dit reglement niet voorziet beslist het bestuur van de vereniging.

Overeenkomstig het bepaalde onder 8 van het reglement nodigen wij u uit om suggesties voor toekenning van de prijs vóór 15 augustus a.s. te richten aan het adres van de secretaris van de vereniging, Meerndijk 62, 3454 HT De Meern.

Geschiedenisboek Vleuten-De Meern

Het in februari uitgekomen prachtige boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” blijkt zeer in trek te zijn. Er werden aan onze leden tot nu toe bijna 400 exemplaren verkocht en wij mochten veel positieve reacties horen.

Zolang de voorraad strekt is het boek voor de leden nog voor de gereduceerde prijs van f 29,50 te koop in ons documentatiecentrum, Dorpsstraat 1 in Vleuten (tijdens de openinguren), bij de secretaris, Meerndijk 62 in De Meern en bij de penningmeester, 't Zand 1 in Vleuten. Wacht met uw aankoop niet tot het uitverkocht is!

Open Monumentendag 1994

De jaarlijkse landelijke Open Monumentendag is dit jaar op zaterdag 10 september. Het programma van activiteiten van het Comité Open Monumentendag wordt georganiseerd in samenwerking met de Kulturele Kring en wordt gebracht onder de titel „DICHTER IN BEELD”, dat zowel het landelijk thema „BEELDEN” omvat, alsook MONUMENTEN, DICHTERS en MUZIEK.

In de vroegere raadzaal boven Café Het Wapen van Haarzuilens wordt een expositie gehouden en een video gepresenteerd over de bekende 19e-eeuwse architect Dr. Pierre Cuypers, die ook de restauratie van het kasteel De Haar uitvoerde. Uit het unieke archief van kasteel De Haar zullen originele ontwerp-tekeningen voor beeldhouwwerk in het kasteel, dat door Cuypers zelf werd ontworpen, worden geëxposeerd, alsook een aantal beelden uit het kasteel.

In de gelagkamer van het café wordt een dia-klankbeeld vertoond, getiteld „Beelden van beelden”, over de vele beelden en ornamenten van het kasteel. Op de Brink wordt een tent opgesteld, waarin een beeldhouwer, een houtsnijder en een steigerbouwer iets laten zien over de uitvoering van hun ambacht in het kader van restauraties van monumenten. In deze tent is bovendien de troubadour Bert Oosterhout aanwezig, die de eerste dichter is in een reeks van vele, die in monumenten voorlezen uit eigen werk.

Verder zijn in het programma opgenomen uitvoeringen door de taalarbeider Rob Bekker en de gitarist Appie Alferink in de boerderij De Nieuwe Ham, Joostenlaan 1, waar zij Nederlandstalige liedjes spelen, die met elkaar verbonden worden door associatieve teksten, dialogen, sketches, poëzie en onzin. In de veranda het woonhuis De Appelbloesem, Stationsstraat 34, treden de dichter Henk Achterberg, de dichteres/tekstschrijfster Lambertha Souman en de zangeres/gitariste José van der Staak op. In de hofstede Nyevelt, Rijksstraatweg 130, wachten de dichter/schrijver Jan Schotte, de dichteres Yvonne Gobits en de zangeres/gitariste Marja Moerland u op en hoort u proza, poëzie en muziek. In de boerderij Veldzicht, Rijksstraatweg 44, wordt u ontvangen door de dichter/schrijver Adriaan Morrien.

Deze activiteiten vinden plaats tussen 10.00 en 17.00 uur. De dichters gaan telkens op het hele uur „aan het werk”, het laatst om 16.00 uur. De musici zorgen voor de muzikale omlijsting. Kies de monumenten die u wilt zien of de kunstenaars die u wilt horen en wandel, fiets of rij met de auto van adres naar adres, maar de regel is: maak er geen race van.

Verdere bijzonderheden kunt u vinden in perspublicaties. De datum kunt u nu vast in uw agenda noteren.

De boerderij Zeldenrijk te Vleuten en zijn bewoners in de 18de t/m 20ste eeuw

door F.J. Scheepens

Als beoefenaar van genealogie heb ik belangstelling voor de omstandigheden, waaronder mensen vroeger leefden.

Wellicht is het ook voor de lezers van dit tijdschrift interessant om te weten wie woonden en werkten in historische gebouwen.

Al in de 16de eeuw komt boerderij Zeldenrijk op 't Hoog voor in het archief van het kapittel van Oudmunster 1), dat eeuwenlang ambachtsheer en grootgrondbezitter was van Vleuten 2).

De bewoners hadden de grond in erfpacht van het kapittel. Toen de kapittels in Utrecht in het begin van de 19de eeuw werden opgeheven, gingen de eigendommen over op de Rijksdomeinen.

Vanaf 1701 werden er doopboeken bijgehouden van de r.-k. kerk van Vleuten. Sindsdien weten we wat meer over de gezinssamenstellingen van de bewoners uit deze omgeving. Verder is het notarieel archief een bron van gegevens.

Talrijk zijn de boedelbeschrijvingen en huwelijksvoorwaarden, waaruit we iets over de welstand van de bewoners te weten komen. Na het invoeren van het kadaster in 1832 kunnen we de bezittingen van gebouwen en land en het gebruik hiervan in de tijd volgen.

De familie Van Eijck (1692-1815)

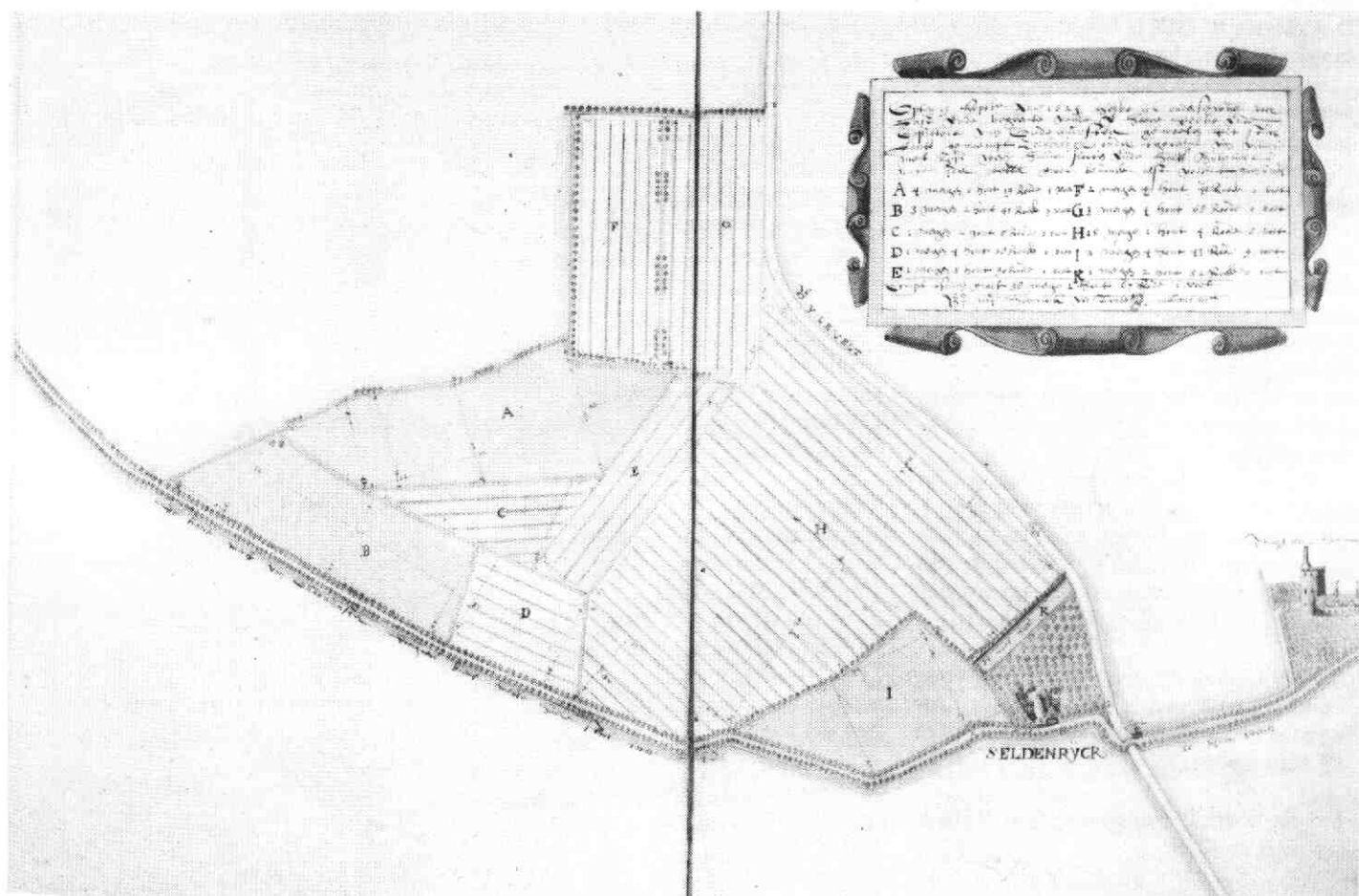
Cornelis Willemsz van Eijck woonde in 1692 al op Zeldenrijk als hij de boerderij

voor 525 gulden koopt van Gerrit Deurgoed en zijn huisvrouw Aletta Leechburch uit Harmelen 5).

De boerderij is omschreven als "een groot bouwhuijsinge, berge, schuer, stallinge, hof en werff staende en gelegen in den gerechte van Vleuten, van outs genaamt Seldenrijk of den Lagen Ham".

In 1699 zijn Cornelis Willemsz van Eijck en zijn vrouw Cunera van Werckhoven overleden. Willem Willemsz van Eijck en Augustijn van Werckhoven verkochten als voogden van het onmondige kind van Willem en Cunera de boerderij voor 630 gulden aan Teunis Willemsz van Eijck 6).

Teunis was in 1697 gehuwd met An-nigje Weerdeman. Van dit echtpaar weten we weinig, behalve dat het in de r.-k.

Afb. 1 Zeldenrijk getekend door landmeter Henrick Verstraelenz in 1624 uit het kaartboek van het kapittel van Oudmunster 3). De boerderij met 3 berge is tussen de fruitbomen duidelijk rechts te zien. De percelen A, B en I zijn weiland, K is boomgaard, de overige bouwland, tezamen ruim 38 morgen, dit is circa 32 hectaren. Geheel rechts staat 't Huijs den Ham. De Bijlevelt (rechtsboven) is onjuist, het moet zijn de Heijcop.

Afb. 2 Zeldenrijk in 1936. De foto is ter beschikking gesteld door mevr. van Rooijen-Kromwijk. Volgens beschrijving van O. Wttewaal en D. Cramers in 1988 is het een langhuisboerderij gebouwd omstreeks 1860 en heeft het een rieten zadeldak, een gesneden windveer en topgevelveld met levensmotief. Ligging: 't Hoog 6 4).

kerk op 't Hoog enkele kinderen laat doen, die op Zeldenrijk geboren zijn.

Hun zoon Willem Teunisse van Eijck, de opvolger op Zeldenrijk, is voor 1701 gedoopt, toen er nog geen doopboek werd bijgehouden. Hij trouwt in 1746 met zijn buurmeisje Maria Broer. Zij is in 1723 gedoopt in Werkhoven. Het gezin van haar ouders Gerrit Broer en Cornelia de Ridder verhuisde rond 1727 naar boerderij de Wel in Vleuten. Willem overlijdt in 1759, waarna zijn weduwe een boedelbeschrijving laat maken 7).

Zij zet zelf de bouwerij voort tot op hoge leeftijd. Samen met haar tweede echtgenoot Arie van Nesch, geboren in 1723 op boerderij De Hoed te Vleuten, maakt zij twee testamenten, en na zijn overlijden in 1793 testeert zij nog drie keer 8).

In 1799 benoemt ze Antonie van Eijk, zoon uit haar eerste huwelijk, tot haar opvolger. Zij blijft tot haar dood in 1810 bij hem inwonen.

Uit de boedelbeschrijving van Willem van Eijk in 1759:

Aan contante penningen	300, --,--
Het bouwhuijs	157,10,--
Erfpacht van 13 morgen land van kapittel St.Marie	31,10,--
Kleederen van de overledene	12, --,--

70 kaasen	52, --,--
5 bedden goed en kwaad in de goot	70, --,--
9 paarden en 1 veulen	382, --,--
13 koeijen, gebeterde en ongebeterde	470, --,--
40 schapen so goeden als quaden	100, --,--
1 sogh met 5 keuijen	20, --,--
3 wagens	70, --,--
3 mejten hout en brandhout in 't bakhuijs	20, --,--
Het koorn in de bergen	1240, --,--

Nog te betalen lasten:	
Oudschildgelt Vleuten van de jaare 1757 t/m de helft 1759	1064,11,--
Idem Lage Haar voor 14 morgen land van 1757 t/m de helft 1759	224, 5, 4
Idem Breudijk voor 2 morgen land van 1757 t/m de helft 1759	33, 8,16

Belasting van de personele quotisatie 1757 t/m de helft 1759	186, 3,--
Haardstedegelt 1759	9,10,--
Landpacht J.v.Sender 27,5 morgen Lage Haar 1757 t/m helft 1759	750, --,--
Dienstbodeloan van zes knegts	300, --,--
Idem van een meid	40, --,--

De bedden „in de goot” waren bestemd voor de knechts die in de koestal sliepen. Het grote aantal paarden was nodig voor de akkerbouw, in die tijd nog een belangrijke inkomstenbron, dat blijkt ondermeer uit het hoge bedrag aan koren in de bergen. Oudschildgelt was een belasting op de grond. De belasting werd geïnd door de schout, in 1759 was dat in Vleuten Cornelis Hooegeveen.

De boedel had een grote belasting- en pachtsschuld van 2,5 jaar.

Voor het in dienst hebben van personeel was personele quotisatie-belasting verschuldigd. Het personeel werd per jaar betaald, gemiddeld 50 gulden per knecht en 40 gulden voor de meid.

Antonie van Eijk huwde in 1793 met Aletta Wolswijk uit Harmelen. Als schepen van Vleuten behoorde hij tot de notabelen van het dorp. Wanneer hij in 1815 kinderloos overlijdt, is zijn vrouw enige erfname.

Aletta trouwt in 1818 als weduwe van 54 jaar met de 21-jarige boerenzoon Jacobus van Rooijen. Jacobus was geboren in Breukelen. Zijn vader Steven van Rooijen, geboren op Themaat (boerderij Rijkelijkhuizen) en zijn moeder Claasje van Riet kwam uit de Lage Haar.

Het was te voorzien dat Aletta kinderloos zou overlijden. Toch heeft zij

gewacht tot 1831, het jaar van haar overlijden, voor zij testeerde bij notaris Tissot van Patot te Maarssen.

Het testament is uitzonderlijk omdat ze haar behoeftige familieleden, maar ook de armen en de Kerk van Vleuten zeer gul gedenkt door het schenken van legaten.

Uit het testament van Aletta Wolswijk:

„Ik geef en legateer aan mijne nicht Gijsberta Wolswijk, kind van mijn overleden broeder Cornelis Wolswijk gedurende haar geheel leven een somma van honderd gulden jaarlijks”

„Ik begeer dat dit jaarlijks legaat van honderd gulden door mijn na te noemen erfgenaam of zijn opvolgers van half jaar tot half jaar zal worden voldaan uit de revenuen van 7 bunders 66 roeden wei en hooiland gelegen in de Breudijk gedurende het leven van mijn nicht Gijsberta Wolswijk, zodat het land niet verkocht mag worden”

„Ik verklaar dat Mathijs Knijff woonachtig te Harmelen gedurende zijn leven lang van mij te leen heeft ontvangen eene som van drie duizend gulden welk kapitaal niet zal mogen worden opgeëischt dan na de dood van dezelve Mathijs Knijff”

„Ik begeer dat na het overlijden van Mathijs Knijff het genoemd kapitaal van drie duizend gulden door mijnen na te noemen executeur zal worden opgezegd en ontvangen”

„Ik begeer dat van deze gelden 100 gulden worden uitbetaald aan den pastoor der R.K. Kerk te Harmelen voor 20 jaargetijden van dikwerf genoemde Mathijs Knijff en Gijsberta Wolswijk en 250 gulden aan den pastoor van de R.K. Kerk te Vleuten om voor de rente hiervan jaargetijden te houden voor mij en mijn overleden man Antonie van Eijk”

„Nog is mijn begeerte dat een som van 50 gulden zal worden afgenomen van het veel genoemde kapitaal van drie duizend gulden om alsmede van de rente daarvan in de R.K. Kerk van het Hoog een zielsmis te lezen voor Antonia Wolswijk”

„Ik begeer dat mijn executeur van het kapitaal van het restant van gemelde drie duizend gulden in bewaring zal nemen duizend gulden om daarvan naar zijn goeddunken de personen van Jan van Huizen, Joanna van Huizen, Cornelia van Eijk en Antonie van Dam, wanneer zij tot armoede kwamen te vervallen, te alimenteren, en wanneer zij zullen zijn overleden het kapitaal van duizend gulden of het restant hiervan zal moeten worden uitbetaald aan de R.K. armen van Vleuten”

„Al verder is mijn uitdrukkelijke begeerte dat de Heer Jan Hendrik Joseph van Bijlevelt, burgemeester van Vleuten,

van mij ter leen ontvangt een som van duizend gulden tegen een interest van viertenhonderd in het jaar, zijn Edele na mijn overlijden niet zal mogen worden aangemaand, ik verlang dat de renten welke van hetzelfde kapitaal jaarlijks aan mijn executeur zullen worden uitbetaald, om daarvan in de behoefte van Cornelia van Eijk te voorzien, terwijl na het overlijden van dezelve Cornelia van Eijk het uitbetaald kapitaal van duizend gulden ter beschikking zal zijn van mijnen executeur, om daarmee te handelen overeenkomstig mijnen aan hem kenbaar gemaakten wil.”

„Ik begeer voor de rust mijner ziel een plechtige uitvaart in de R.K. Kerk het Hoog te Vleuten en dat hiervoor door mijnen na te melden erfgenaam aan de R.K. pastoor dier Gemeente zal worden betaald 70 gulden”

„Wijders begeert testatrice dat hare executeur gedurende een jaar 52 zielsmissen en een jaargetijde zal houden voor de somma van 92 gulden”

„Nog is mijn begeerte dat de som van 200 gulden welke de R.K. Kerk op het Hoog aan mij verschuldigd niet zal behoeven te worden afgelost en legateer ik derhalve aan genoemde Kerk”

„Laatselijk verklaart testatrice nog haar begeerte te zijn dat hare executeur onder zich zal nemen alle hare klederen, lijfcierraden en kleinoden en daarmee naar best oordeel te handelen”

Zij benoemt tot haar enige erfgenaam haar man Jacobus van Rooijen en tot executeur van haar testament en bezorger harer begrafenis de Weleerwaarde Heer Wilhelmus Henricus Antonius van Bijlevelt r.-k. priester en kapelaan te Maarssen” 9).

De aankoop van landerijen vroeger behorende aan Oudmunster

In 1827 werd door de Domeinen veel grond verkocht, die afkomstig was van het kapittel Oudmunster. Hiervan behoorde 64 hectaren in Vleuten en 12 hectaren in de Lage Haar tot Zeldenrijk, die tot eind 1828 verhuurd waren aan Jacobus van Rooijen voor 425 gulden per jaar. Het getimmerte van Zeldenrijk was in bezit van de huurder. Koper was Johan Peter Dorsselen, koopman in Utrecht 10).

Jacobus van Rooijen kocht in 1828 hiervan 38 hectaren in Vleuten en 12 hectaren in de Lage Haar voor 9100 gulden. Dit bedrag leende hij voor 10 jaar tegen 4% interest bij de verkoper J.P. Dorsselen 11).

We zien bij de eerste kadastragegevens van 1832 dat Jacobus van Rooijen nog 35 hectaren land in Vleuten bezit en de 12 hectaren in Haarzuilens.

Hij was ook eigenaar van 7 hectaren in Harmelen, verkregen uit het testament van Aletta Wolswijk, bovendien had hij in erfpacht 10 hectaren in Vleuten van de Domeinen (afkomstig van het kapittel van St. Marie).

In 1833 hertrouwt Jacobus van Rooijen met zijn buurmeisje Dorothea Niekerk, geen slechte keuze. Ze was in 1807 geboren te Vleuten op boerderij Alenveld.

Haar ouders Dirk Niekerk en Maria van der Worp bezaten in 1833 een groot boerenbedrijf aan de Heldam, dat grensde aan de zuidkant van zijn gebied. Zij bracht in het huwelijk 3000 gulden mee 12).

De familie Oostrom (1845-1889)

Na het overlijden van Jacobus van Rooijen in 1843, blijft Dorothea Niekerk kinderloos achter. Uit de boedelscheiding blijkt dat hij een vermogen van ongeveer 27000 gulden naliet. Zijn erfgenamen zijn voor 7/8 deel zijn weduwe en voor 1/8 deel zijn moeder Clasina van Riet 13).

Dorothea trouwt in 1845 met Johannes Oostrom 14), geboren in 1804 in Oudenburg, weduwnaar van Wilhelmina Schalkwijk, uit welk huwelijk hij een zoontje had genaamd Willem Oostrom. Wilhelmina Schalkwijk was als dochter van Johannes Schalkwijk en Adriana Middelweert niet onbemiddeld. Tijdens haar ziekte bezocht zij verschillende dokters uit Utrecht waaronder een professor.

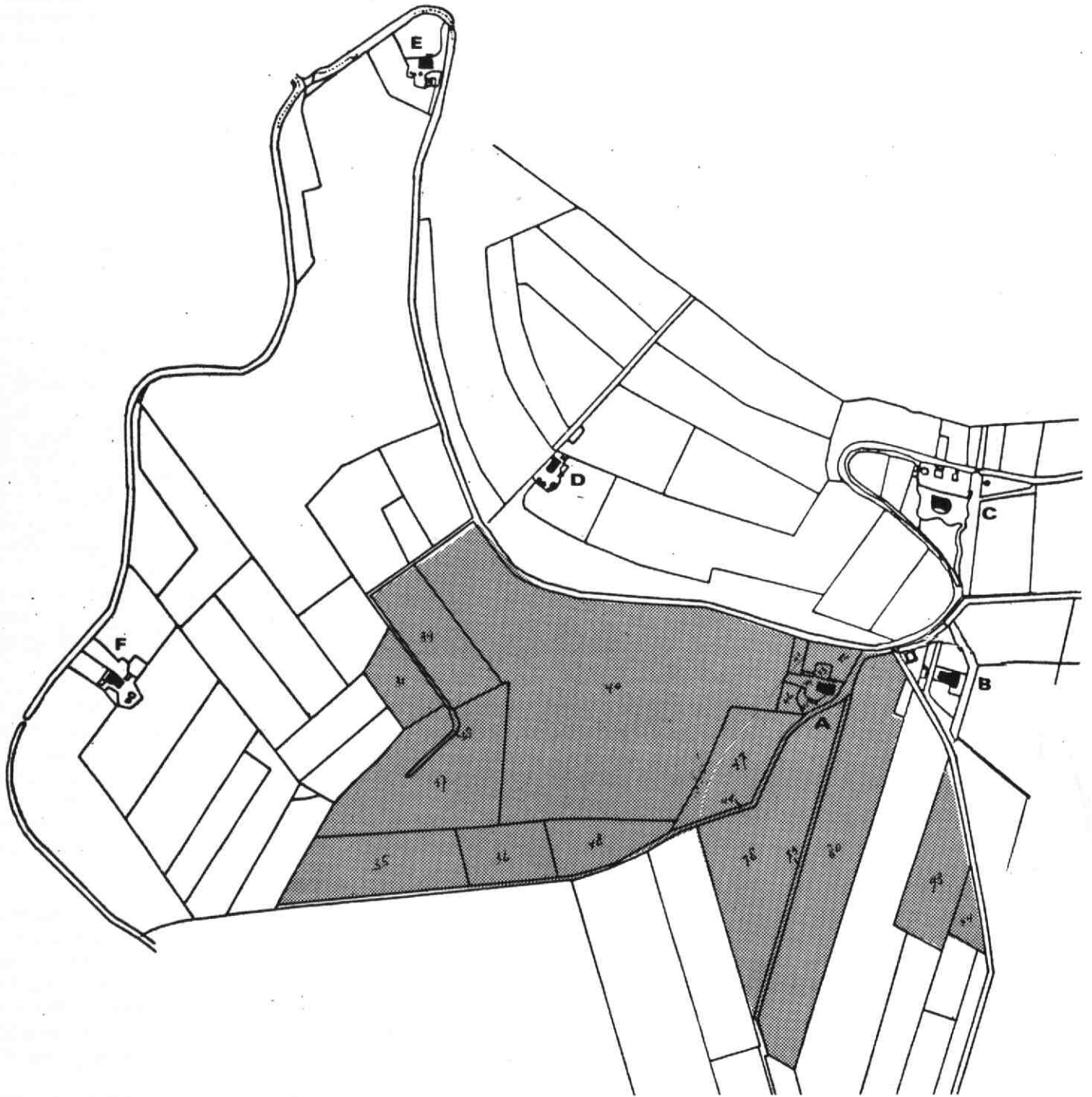
Daarvoor liet zij zich vervoeren met een rijtuig van het stalbedrijf van Gerrit de Groot uit Utrecht 15).

In 1852 werd op Zeldenrijk geboren Theodorus Johannes Oostrom, ook wel Theodorus Jacobus Oostrom of Dirk genoemd. Hij is het enig kind van Dorothea Niekerk. Nadat zijn moeder in 1853 overleed, trouwde zijn vader voor de derde keer, nu met Petronella de Goeij uit Houten 16).

Uit dit huwelijk worden drie kinderen geboren: Cornelis, Aaltje en Theodora Oostrom. Pas in 1862 is er boedelscheiding tussen Johannes Oostrom en Dorothea Niekerk bij de notaris gemaakt 17).

Uit de boedelbeschrijving van Johannes Oostrom in 1874:

In het achterhuis een dorsmolen met toebehoren	125,--
In de kelder een partij kaas en boter	327,--
In het land 8 paarden	2990,--
In totaal 24 koeijen	3285,--
Drie varkens en een zeug met 8 biggetjes	125,--
Eenige kippen, 12 ganzen en 2 kalkoenen	52,--

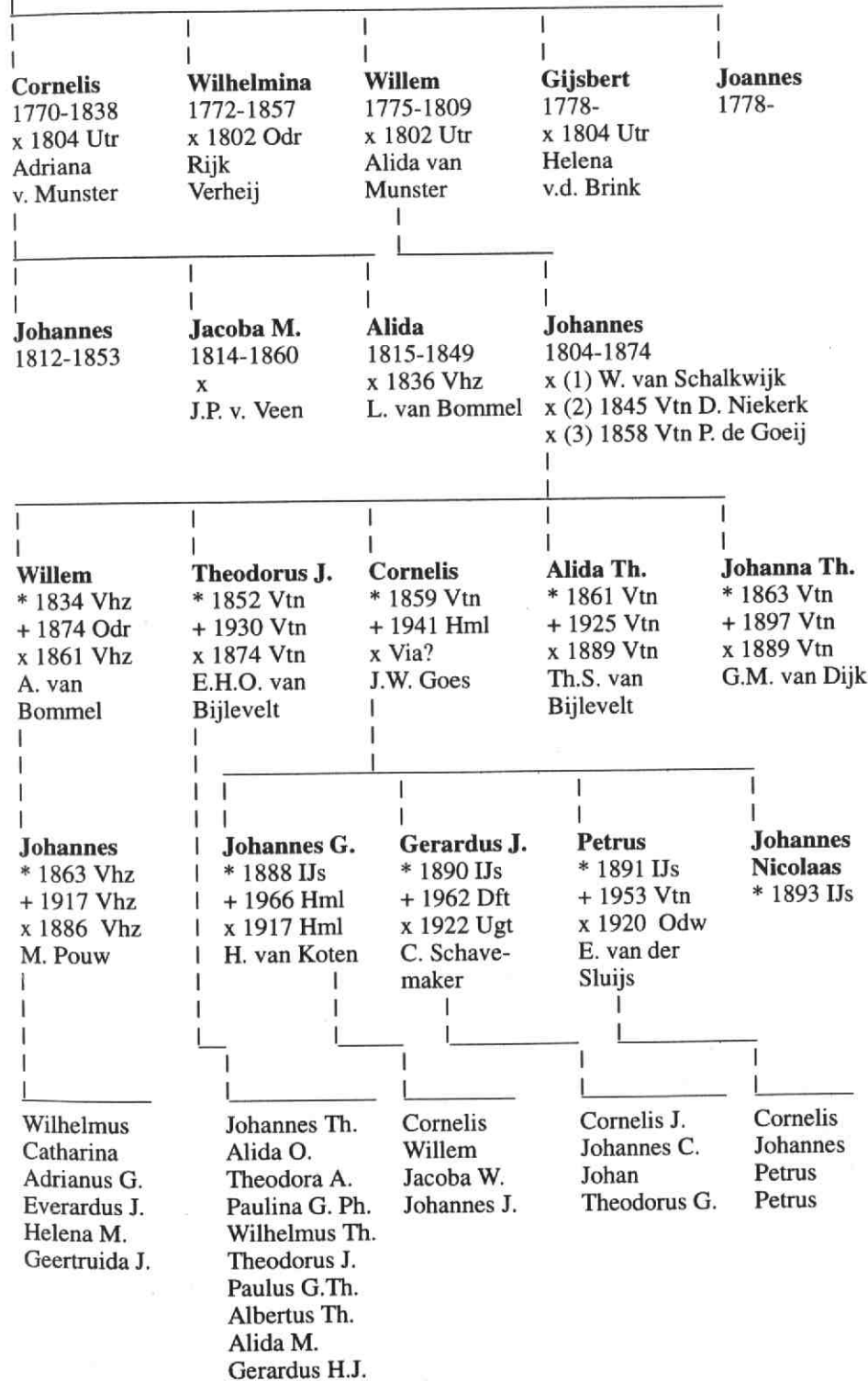

Afb.3 Kadasterkaart van 1832. De percelen van Jacobus van Rooijen in Vleuten zijn gerasterd. A is Zeldenrijk, B de r.-k. kerk, C Huis den Ham, D de Hoge Ham, E de Wel en F het Spijk.

Een tentwagen en een tilbury	250,--	Voor Jans Vonk, werkmeid	46,--	Volgens mondelinge overeenkomst is de boedel schuldig aan Dirk Oostrom (Theodorus Johannes) 2/3 van de onkosten voor een boerenwoning, die nog gebouwd moet worden
Een arreslede met tuig	30,--	Grondlasten gemeente Harmelen	15,--	
Een partij rogge, tarwe en roode tarwe	1640,--	Idem gemeente Vleuten	108,--	Adriana van Bommel, weduwe van Willem Oostrom verklaart „geen genoegen te nemen met opgamelde schuld en resolveert haar regten deswegens in het belang van haar onmondig kind Johannes Oostrom.”
Een partij bonen, haver, hooi en klaverhooi	565,--	Voor Klink, scheerder, haarsnijder en schoenmaker	55,80	
Boedelschulden:		Personele belasting 1874 en 1875	53,78	
Aan Willem van Riet voor het dekken van 3 paarden		E. van Dijk, wagemaker	53,66	
Loon voor de bouwknachten Hendrik Goes, Arie Steenders, Bastiaan van den Hooven	380,--	Philip van Zuilen, rietdekker	36,84	
		Berkenstijn, molenaar	13,95	
		Le Brun, arts	32,45	
		Cornelis Trompert, timmerman	55,88	
		W.van Hengstum, smid	41,025	

Stamboom Oostrom

Johannes
x 1769 Vtn
Maria Rijnsoever

* geboren
+ overleden
x gehuwd

Vtn Vleuten
Odr Oudenrijn
Vhz Veldhuizen
Hzl Haarzuilens
Hml Harmelen

Utr Utrecht
Bkl Breukelen
Htn Houten
Lpk Lopik
IJs IJsselstein

Via Vianen
Odw Oudewater
Dft Delft
Ugt Uitgeest

Bewoners Zeldenriek

Cornelis Willemsz van Eijk
x Cunera van Werkhoven

Teunis Willemsz van Eijk
x 26.12.1697 Gerecht Vtn
Annigje Weerdeman

Willem Teunisz van Eijk
x 24.5.1746 RK Vtn
Maria Gerrits Broer
* 1723 Wkh + 1810 Vtn
zij x(2) 1759 RK Vtn
Arie van Nesch

Antonie van Eijk
* 1756 Vtn + 1815 Vtn
x 1793 RK Vtn
Aletta Wolswijk
* 1763 Hml + 1831 Vtn
zij x(2) 1818 Vtn

Jacobus van Rooijen
* 1797 Bkl + 1843 Vtn
hij x(2) 1833 Vtn
Dorothea Niekerk
* 1807 Vtn + 1853 Vtn
zij x(2) 1845 Vtn

Johannes Oostrom
* 1804 Odr + 1874 Vtn
w/v Wilhelmina van Schalkwijk
x(3) 1858 Vtn
Petronella de Goeij
* 1824 Htn + 1887 Vtn

Alida Theodora Oostrom
* 1861 Vtn + 1925 Vtn
x 1889 Vtn

Theodorus S.van Bijlevelt
* 1858 Vtn + 1922 Vtn

Petronella P.T.van Bijlevelt
* 1892 Vtn + 1973 Utr
x 1919 Vtn

Johannes Cornelis Versteeg
* 1890 Hzl + 1973 Utr

Alida van Hienen
* 1882 Lpk + 1954 Utr
w/v Theodorus A.van Lint

Theodorus Antonius van Lint
* 1914 Utr + 1963 Utr
x 1948 Vhz
Hendrika J.Kromwijk
* 1921 Vhz

Gerard van Lint
* 1953 Vtn
x
Ans van Rijn

De splitsing van Zeldenrijk in 1874

Kort voor zijn dood in 1874 ging Johannes Oostrom met zijn zoon Theodorus Johannes naar de notaris voor de verdeling van de onroerende goederen van Zeldenrijk 18). In datzelfde jaar werden de roerende goederen geïnventariseerd 19) en in 1875 volgde de boedelscheiding. Het vermogen werd geschat op ongeveer 59000 gulden 20). Op de lijst van kiesgerechtigde mannen voor de gemeenteraad van Vleuten in 1872 bleek Johannes Oostrom van alle boeren de meeste grondbelasting van Vleuten te moeten betalen 21).

Johannes Oostrom liet als erfgenamen na: zijn weduwe Petronella de Goeij, zijn kleinzoon Johannes Oostrom, zoon van Willem Oostrom en Adriana van Bommel, Theodorus Johannes Oostrom uit zijn 2de huwelijk met Dorothea Niekerk, en de 3 minderjarige kinderen uit zijn huwelijk met Petronella de Goeij. Petronella bleef met haar kinderen op Zeldenrijk wonen. Theodorus Johannes Oostrom trouwde in 1874 met Elisabeth Huberta Odilia van Bijlevelt en bouwde in 1876 naast Zeldenrijk een nieuwe boerderij, de huidige Willemshoeve (adres: 't Hoog 5 22).

Tot haar dood in 1887 was Petronella vruchtgebruikster van Zeldenrijk met 23 hectaren land. Eigenaren waren haar kinderen Cornelis Oostrom, bouwman in IJsselstein, Alida Theodora en Johanna Theodora Oostrom 23).

De beslissing over de opvolging liet twee jaar op zich wachten. In 1889 trouwde Alida Theodora Oostrom met Theodorus Stephanus van Bijlevelt, geboren in 1858 in Vleuten als zoon van Paulus Gerardus Johannes van Bijlevelt, landbouwer op boerderij Odenvelt, en Alida Branssen. Zij werden de nieuwe eigenaren van Zeldenrijk, dat getaxeerd werd op 39.750 gulden, zodat aan Cornelis en Johanna Theodora ieder 13.250 gulden moest worden uitgekeerd 24).

De families Van Bijlevelt en Versteeg (1889-1936)

Theodorus Stephanus van Bijlevelt blijft tot zijn dood in 1922 eigenaar van Zeldenrijk. Uit zijn huwelijk met Alida Oostrom werden vier kinderen geboren, waarvan er twee op jeugdige leeftijd overleden. Hun dochter Petronella Paulina Theodora, geboren in 1892, en haar man Johannes Cornelis Versteeg, in 1890 gebo-

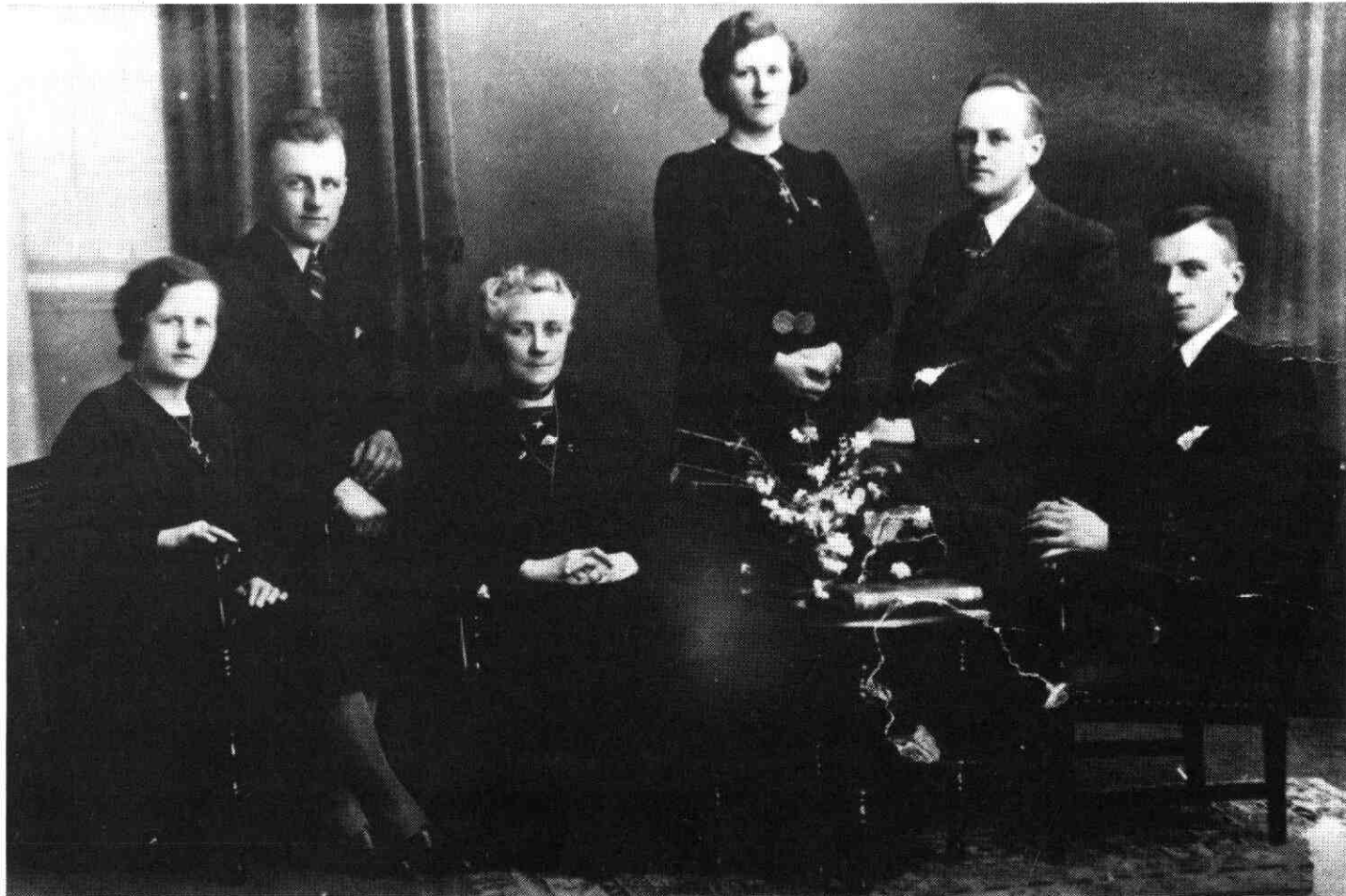
ren op boerderij Slotzicht te Haarzuilens, werden in 1922 de opvolgers op de boerderij met 18 hectaren land. Dochter Johanna Theodora Cornelia van Bijlevelt, geboren in 1896, gehuwd met Jan van Wijk, veehouder in Kockengen, krijgt 7 hectaren land op die voorwaarde, dat bij verkoop van de boerderij ook dit land zal moeten worden verkocht 25).

Er werden vier dochters Versteeg op Zeldenrijk geboren, maar geen van hen werd boerin. Het was crisistijd. De boerderij werd in 1936 verkocht op een veiling in café „Het Oude Raadhuis” te Vleuten door notaris Van Harderwijk uit Harmelen. Koopster was Alida van Hienen, weduwe van Theodorus Antonius van Lint.

De familie Van Lint (1936-1994).

Alida kwam met haar 5 kinderen van een boerderij aan de Kanaalweg te Utrecht, welke moest wijken voor verbreding van het Amsterdam-Rijnkanaal.

Tot 1948 zwaaide ze de scepter op Zeldenrijk. Haar zoon Theodorus Antonius (Dirk) trouwt dan met Hendrika Kromwijk uit Veldhuizen. Zij werden haar opvolgers op de boerderij met 16 hectaren

Afb. 4 Het gezin van Lint in 1936. Van links naar rechts Bep, Dirk Alida van Lint-van Hienen, Cor, Bertus en Jan. (De foto is beschikbaar gesteld door mevr. van Rooijen-Kromwijk).

grond, de overige 7 hectaren gingen naar zijn broer Johannes van Lint, de oprichter van het grondbedrijf Van Lint B.V. Dirk en Hendrika kregen zes kinderen: Lida, Elly, Thea, Gerard, Ria en Dick. Na het overlijden van Dirk van Lint in

1963, trouwde Hendrika Kromwijk in 1966 met Johannes Maria Schuurmans, die in 1968 overleed.

Tot 1978 bleef zij boerin op Zeldenrijk, toen maakte ze plaats voor zoon Gerard van Lint. Zij ging in De Meern wonen, in

1979 trouwde ze met Johannes Gerardus Marinus van Rooijen uit Wijk bij Duurstede.

Gerard van Lint en zijn vrouw Ans van Rijn runnen het bedrijf alweer 15 jaar met hun kinderen Paul, Sonja en Susanna.

Afb. 5 Foto van Zeldenrijk, genomen in 1936 vanaf de Hamtoren. (Beschikbaar gesteld door mevr. van Rooijen-Kromwijk).

Noten:

- 1) Rijksarchief Utrecht (RAU) Archief Oudmunster inv. 23 nr. 1158.
- 2) Jan H. Huiting: „goederencomplexen van Oudmunster rond Vleuten” in jaargang 12 nr. 3 van dit tijdschrift.
- 3) RAU, Archief Oudmunster inv.nr. 933. De Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens bezit hiervan een foto.
- 4) Monumenten-inventarisatie Vleuten-De Meern in 1988 nr. Vle-71.
- 5) Gemeente-Archief Utrecht(GAU) Notarieel archief nr. U112a001 (16.5.1692).
- 6) Idem (16.4.1699).
- 7) GAU U211a001.
- 8) GAU U276a001 (11.9.1778), GAU U225a015 (20.6.1789), GAU U211a006 (15.3.1793), GAU U211a007 (8.7.1796 en 10.8.1799).
- 9) J. van Veldhuizen: „Een eeuw Heilig Hart Parochie Maarssen 1885-1985”.
Wilhelmus Hendrikus Antonius van Bijlevelt werd geboren in Vleuten 2.10.1803 als oudste zoon van Jan Hendrik Joseph van Bijlevelt, burgemeester van

Vleuten en Haarzuilens, en Geertruida van Schalkwijk. In 1826 werd hij kapelaan te Maarssen, in 1833 pastoor in Maarssen, in 1853 tevens deken van Naarden, waaronder Maarssen viel. In 1868 werd hij vicaris-generaal van het aartsbisdom Utrecht en in 1871 verheven tot proost van het kapittel. In 1860 ontving hij de ridderorde van de Nederlandse Leeuw. Hij overleed op 1.7.1877 in Maarssen.

- 10) GAU U320b042 (30.4.1827).
- 11) RAU IJ003a018 (25.1.1828).
- 12) RAU M004e005 (11.1.1833).
- 13) RAU M004e016 (11.4.1844).
- 14) RAU M004e017 (1.4.1845).
- 15) GAU U272h006 (15.8.1837).
- 16) GAU M004e030 (26.8.1858).
- 17) RAU M004e034 (20.2.1862).
- 18) RAU M004e046 (23.6.1874).
- 19) Idem (25.9.1874).
- 20) GAU U324i021 (15.4.1875).
- 21) Archief gemeente Vleuten-De Meern (AGV) nr.1944.
- 22) AGV: kadastrale leggers art.516.

Uit het huwelijk van Theodorus Johannes Oostrom en Elisabeth Huberta Odilia van Bijlevelt werden 10 kinderen geboren, waarvan er na het overlijden van Theodorus Johannes in 1931 vier ongehuwde kinderen de boerderij erfden. Reeds in 1932 werd de boerderij verkocht aan de Utrechtse Bank voor belegging en administratie, die deze verpachtte aan Arie Voorbij. In 1953 werd de boerderij verkocht aan Johannes Josephus Vernooij uit Werkhoven voor zijn zoons Joop en Kees, die er nu ieder een fruitbedrijf uitoefenen.

- 23) AGV kadastrale leggers art. 523.
- 24) RAU HM001h015.
- 25) Archief van het kadaster te Utrecht.
- 26) Fragment van een kaart van de Hofstede Zeldenrijk, getekend door Henrick Verstralen in 1624. RAU, T.A. arch. Kap. Oud-Munster 933-40-41.

De ridderhofstad Den Engh te Vleuten

door E. Muller

Utrecht, Top. Atlas nr. 1326

Napoléon, Keizer der Franschen, Koning van Italiën, Beschermer van het Rijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersche Bondgenootschap enz. enz. enz. Aan allen dien zulks zoude mogen aangaan. Heil! Zo wordt in 1813 de veiling aangekondigd van De Ridderhofstad Den Engh met ruim 40 ha. grond. Het is een omvangrijke en ingewikkelde akte, niet alleen omdat men zich wijdlopig uitdrukt en in herhalingen vervalt, maar ook omdat men zich blijkbaar onder de Franse wetgeving niet erg zeker voelde over procedurele en juridische kwesties. Mede daarom zijn bij dit lijvige stuk ook nog een twintigtal verklaringen gevoegd, alles op zegel. Achteraf bleek er nog het één en ander aan te mankeren en werd dit in een langdradige verklaring aangevuld.

De veranderde omstandigheden spiegelde zich af in de officiële stukken van een huisarchief, dat de periode van 1600 tot 1900 bestrijkt. Vóór 1800 is alles nog voor een deel feodaal; na 1800 proeft men een andere mentaliteit. De nieuwe Heer van den Engh heeft, hoe rijk hij ook moge zijn, met het kopen van de ridderhofstad niet de positie van zijn voorganger bereikt. Maar omdat het zo mooi klinkt spreekt de akte uit 1861 nog over *de aloude Ridderhofstad genaamd den Engh (...) met alle de daaraan verbonden Riddermatige en Heerlijke regten, prerogativen, praeminentien en geregtigheden*. Maar dan volgt voorzichtig: *voor zover die thans nog bestaan!* Ook wordt speciaal melding gemaakt van de bank die de ridderhofstad in de hervormde kerk te Vleuten heeft.

Lang heeft deze „aloude” glorie niet meer geduurd. De invloed op de benoeming van gemeentefunctionarissen vervalt bij de invoering van de Gemeentewet in 1851; in 1898 wordt het kasteel gesloopt en bij de Tiendwet van 1907 wordt het tiendrecht opgeheven; de bank komt na de restauratie van 1970 niet meer terug in de kerk. En de ruilverkavelingsakte van 1963 vermeldt niets over ambachtsheerlijke rechten. Er is alleen een gewone boerderij overgebleven.

En zo is het ook begonnen. Op het platteland kon in de vroege middeleeuwen alleen de dorpsadel zich een stenen huis veroorloven; de landlieden en dorpers woonden in huizen van hout, leem of zelfs plaggen. In onrustige tijden bood zo'n stenen huis enige bescherming tegen rovers en ongeregelde troepen en dat niet alleen aan de bewoners zelf, maar ook aan omwonenden. Daarom werden er torens met zware muren aangebouwd die ook tegen de aanvalswapens van geregelde troepen bestand waren. Een gracht erom heen maakte het aanvallen nog moeilijker.

Dergelijke ridderhofsteden of kastelen konden een belangrijke invloed op het omringende land uitoefenen. Landsheren streefden er daarom naar de ridders aan zich te verplichten. Ze kregen onder bepaalde beloften en voorwaarden een leen. Hiermee werd bereikt dat de leenman met zijn ridderhofstad de goederen en de onderzaten van de landsheer of leenheer beschermde en tevens zijn vijanden bedreigde.

Zo'n leen omvatte meestal een kasteel en grond ook nog bepaalde rechten en privileges. Zo konden de ridders, als ze erkend waren, zitting hebben in de Staten van Utrecht. Ze waren door hun eed gebonden om *alles te doen, dat een goed, getrouw leenman schuldig is en behoort te doen, en, om al wat er in de Staten omging secreet te houden, ende niet te reveleeren*. Typerend voor de achtergrond van het leenstelsel is de zinsnede uit de leenbrief van 6 juli 1566 voor Frederick Uuyten Engh: *ende voerts gheneyght zijnde om onsen vasallen tot meerder ghetrouwicheijt te mogen verobliqueren*.

Maar langzamerhand verwaterde deze achtergrond en werd het leenrecht een soort erfpacht dat van vader op zoon overging en ook verkocht kon worden. Het verkrijgen van de leenbrief was praktisch niet veel meer dan een ambtelijke bevestiging. Uit verkooptransacties uit die tijd blijkt dit onverbloemd: er wordt geen enkel voorbehoud gemaakt ten behoeve van de leenheer.

De oudste gegevens over de ridderhofstad Den Engh zouden volgens de 14e- en 15e eeuwse kroniekschrijvers Beka en Heda dateren van 1260. Vermoedelijk hebben Bardet en Wittert van Hoogland voor hun beschrijvingen ook uit deze gegevens geput. Van Engelen weet er nog aan toe te voegen: *D'eerste stichter zoude afcomstigh zijn van Godschalk van Woerden, eerste Heer van de Haar, die omtrent het jaer 1250 geleeft heeft, dewelcke de naem van Uytten Eng heeft aangenomen*. Wittert van Hoogland deelt nog het volgende mee: *Bernardus de Hamme, Ridder, gaf in augustus 1259 zijn goederen te Kovelswade aan het kapittel van St. Marie voor 20 morgen gronds bij zijn huis Enge in zijn Gerecht van Themaat, welke hij den Bisschop als leengoed opdroeg*. Verder geeft deze schrijver een reeks van leenmannen en bezitters van Den Engh vanaf 1259 tot 1898. Exacte gegevens zijn te vinden in de leenregisters die op het Rijksarchief in de provincie Utrecht bewaard worden. Tot de ridderhofstad Den Engh behoorden 24 morgen land (één morgen is ruim 80 are), alsmede de halve tiend van Themaat onder Vleuten - t.w. op 32 morgen rond den Engh - en de hele tiend van Bredeveld bij Woerden; dit laatste is echter

een dubieus bezit, want in het koopcontract van 24 november 1659 wordt hierover opgemerkt: *voor so veel de tegenwoordige possesseurs van den Engh daarote soude mogen geregtight weesen*. Door huwelijk en vererving werd het bezit in de 16e eeuw uitgebreid. Berend Uten-Enge trouwde namelijk met een meisje Van Over de Vegt: Janna Jacobsdochter. Zij kreeg bij het overlijden van haar vader in 1485 een leen van ruim 22 morgen in Wijk (bij Duurstede) van het kapittel van het Oudmunster. In 1529 vermaakte ze dit aan haar zoon Frederick en bij haar overlijden in 1552 verkreeg deze dus het leengoed. Het lag echter nogal ver weg. Gelukkig had het kapittel ook nog 22 morgen *eijghen goet* vlak bij Den Engh. In 1566 kwam een ruil, conversie genaamd, tot stand, waardoor Frederick 22 morgen leengoed vlak bij den Engh verkreeg: 15 morgen onder Themaat en vrijwel aansluitend 7 morgen in Maarssenbroek.

In 1536 was Den Engh officieel als ridderhofstad erkend. Daardoor hadden de Heren van Den Engh sindsdien voor de tweede stand, de Ridderschap, zitting in de Staten van Utrecht. Een belangrijk man is de bovengenoemde Frederick geweest. Tijdens het beleg van het kasteel Vredenburg te Utrecht in 1576/77 was hij samen met Johannes van Bruchesen - Utrechts Decaan - en Adriaen van Zuylen en Henrick de Voocht van Rijnveldt - beiden burgemeesters - verantwoordelijk voor de uitgaven van dat beleg. Als zodanig tekende hij de acquiten (kwitanties) mee voor „fiat solutio” (d.w.z. accoord). Ook tekende hij op 9 oktober 1577 namens de Ridderschap de Satisfactie van Brussel en in 1579 de Unie van Utrecht. Hij is in 1610 te Leiden overleden en begraven.

De bovengenoemde 24 en 22 morgen - samen zo'n 38 ha - zijn de vaste kern van het bezit van de Heren van Den Engh geweest. Uit de charters waarbij het leenrecht werd toegekend, spreekt een lange traditie. De bewoordingen zijn traditioneel, evenals de omschrijving van het object. De aanduiding van de belendingen blijft soms eeuwenlang dezelfde, zoals bij de bovengenoemde 7 morgen in Maarssenbroek. Het is wat onwaarschijnlijk, dat aan de zuidzijde - van 1600 tot 1813 - slechts *Gijsbert van Cleeff met sijne adherenten off haere naecomelingen* als eigenaren bekend zouden zijn geweest.

De opgave van de grootte is even oud, om niet te zeggen antiek. De 7 morgen blijken volgens de kadastrale gegevens van 1832 bijna 7 ha groot te zijn! Men had echter wel andere gegevens, zoals blijkt uit specificaties van de tiendrechten die een onderdeel van de bij de ridderhofstad behorende ambachtsheerlijkheid vormden. In het koopcontract van 24 november 1659 wordt *de halve tiend op Themaat* omschreven als zijnde *groot volgens de meting op de caarte ... 33 mergen 300 ende 28 roeden*. In volgende koopcontracten heeft men weer andere gegevens gevonden: *volgens den blaffaert van 't outschildgelt twee en dertich morgen*, d.i. de legger van een soort grondbelasting; wij zouden zeggen: het kadaster.

Van tijd tot tijd werd het gebied uitgebreid met eigen grond en soms werd de uitbreiding apart overgedragen. In 1813 wordt van de eigen grond bij de openbare verkoop alleen 5 morgen mee overgedragen, maar de koper - Hendrik Ravee uit Utrecht - was een rijk man en hij kocht links en rechts grond bij. Uit de officiële registers van de hypotheekbewaarder blijkt dat hij tussen 1811 en zijn dood in 1833 voor z'n f 75.000,- aan grond aankocht. Bij de invoering van het kadaster in 1832 blijkt hij nog veel meer grond op zijn naam te hebben dan uit de geregistreerde aankopen verklaard kan worden; niet alles zal in de officiële overschrijvingsregisters zijn opgenomen, omdat dit toen nog niet verplicht was.

De boedelbeschrijving verschaft de notaris en de getuigen in 1834 enige dagen werk, en er worden 40 bladzijden volgeschreven met omschrijvingen van alle roerende en onroerende eigendommen: het ging om de ridderhofsteden Schonauwen en Den Engh en Themaat, 15 hofsteden met grond en landerijen in ettelijke gemeenten. In zijn testament deelt Havee legaten uit, die echter ingetrokken zullen worden als er *gequerelleerd* wordt. Binnen 2 maanden moeten de erfgenamen beslissen of ze er genoeg mee nemen; doen ze dat niet dan zullen hun legaten publiek verkocht worden en het *provenu* zal aan de overige *gebeneficieerden* ten goede komen, die tegen *mijne beschikkingen niet querelleeren*. Met dergelijke termen zou men heel wat ruzie mogen verwachten, maar blijkbaar was in de familie de autoriteit van Hendrik Ravee ook na zijn dood zo groot, dat zonder moeilijkheden een neefje als enig erfgenaam de rest in handen kreeg.

Soms bieden de stukken een typisch tijdsbeeld, als het gaat over het medegebruik, de aanleg en de verbetering van wegen. De Enghlaan liep oorspronkelijk recht door naar de Thematerweg en kwam aldus vrij dicht langs Den Engh. Langs deze weg konden gebruikers hun grond in het Maarssenbroek en de Lage Weide met hun *koeybeesten* veel gemakkelijker bereiken dan via de omweg over Vleuten.

Herhaaldelijk zijn er daarom sinds 1699 contracten afgesloten over het medegebruik van de Enghlaan, echter *sonder daar door eenig het minste regt of servituut in tijd en wijlen te sustineren*. De toestemming is zuiver persoonlijk en geldt dus niet voor opvolgers. Zodra er een nieuwe heer op Den Engh komt, wordt dan ook onderdanig opnieuw om de toestemming gevraagd. In 1789 doet zich even een moeilijkheidje voor met een pachter aan wie de doorgang geweigerd wordt. En in 1814, als Hendrik Ravee pas eigenaar geworden is, wordt de zaak even scherp gesteld. Toch worden de toestemmingen eerst in 1827 en 1830 per deurwaarder herroepen en ingetrokken. Er is dan door de aanleg van de kantonale zandweg een andere toegang naar de achtergelegen gronden verkregen. Voor verbetering van wegen bestond veel belangstelling. Zo werkte de eigenares

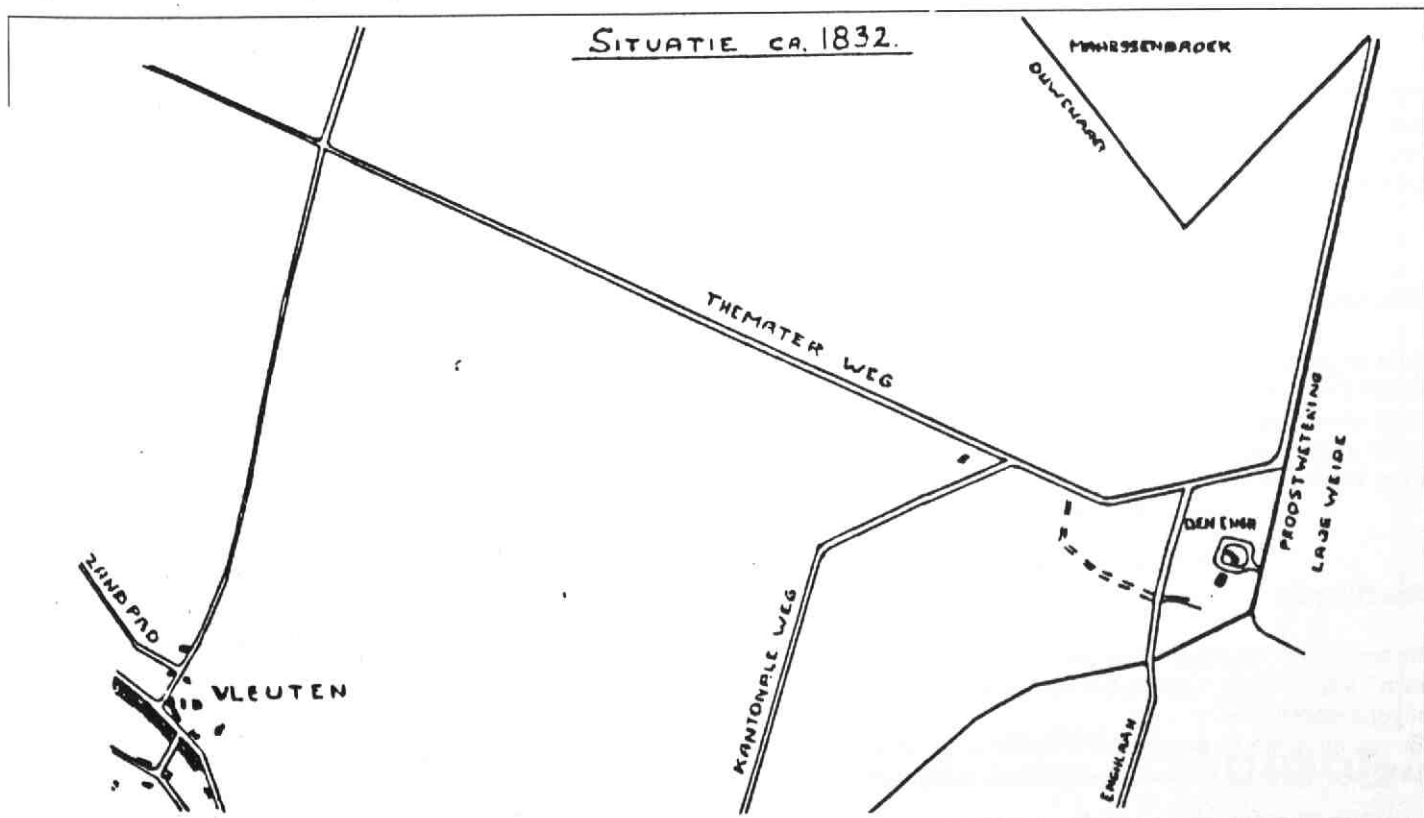
van Den Engh in 1773 mee aan de verbreding van het Zandpad van Vleuten naar De Haar. En ook de verbetering van de wegen op de Maarssenbroekse en Enghse kaden komt in 1779 en 1781 aan de orde.

Een heel andere zaak is de veiligheid en rust op het platteland. Oorspronkelijk was de ridderhofstad juist met dit doel gebouwd. Maar in 1782 deelt de Heer van Den Engh *oodmoedelijk* mee dat hij *van tijd tot tijd veel overlast van vreemd volk* ondervindt. Hij vraagt daarom aan het hof te Utrecht toestemming om in zijn tuinen en wandelbos voetangels en klemmen te mogen plaatsen.

Hij krijgt deze toestemming, maar moet wel biljetten aanplakken *om eenen jeder tot voorkoming van ongelukken te waarschuwen*.

In 1828 schijnt er weer overlast te zijn, maar de burgemeester weigert toestemming: in 1809 waren de verordeningen over het leggen van voetangels enz. afgeschaft en omdat *bij de tegenwoordige wetgeving geene daartoe betrekkelijke bepalingen worden aangetroffen* weigert in 1829 ook de Gouverneur van de Provincie Utrecht bij het hoger beroep eveneens de vergunning.

De heerlijkheden hebben ook een rol gespeeld bij de zg. gemeente-bedieningen. Na de Franse tijd moest het ambtelijke apparaat op het platteland weer opgebouwd worden. Hierbij greep men terug op vormen van vóór deze periode. De Heren - eigenaren van een heerlijkheid - mochten bij toerbeurt personen voordragen voor de posten van schout of burgemeester, secretaris, ontvanger en bode. Bovendien werd iedere heerlijkheid, als was die - als Den Engh - nog zo klein, met ten minste één lid in de raad van de gemeente vertegenwoordigd. Over deze materie bestaat de nodige correspondentie. Nadat van tijd tot tijd Gedeputeerde Staten voorstellen gedaan hadden over het rooster van deze toerbeurten en nadat hiertegen bezwaren waren ingediend, werd deze zaak, die al sleepte vanaf 1816, in 1840 door Gedeputeerde Staten vastgesteld, zij het niet voor lange tijd. Bij de Gemeentewet van 1851 werd de huidige regeling ingevoerd.

In 1830 wordt de kerk vernieuwd en de kerkvoogden willen weten wat ze met de bank aan moeten, maar de Heer van den Engh, Hendrik Ravee, reageert niet erg: hij voelt zeker nattigheid. Eveneens in 1830 verschijnt er een *Reglement en Tarief op de Zitplaatsen*, waarvan het eerste artikel meteen poneert dat er geen stoel, bank of zitplaats in de vernieuwde kerk mag worden geplaatst zonder *behoorlijke betaling*. Ravee zal wel toegestemd hebben, want in 1831 krijgt hij een bewijs van eigendom betreffende *een dubbele bank of gestoelte pronkende met het wapen, tot onderschrift hebbenden: H. Ravee, Heer van Den Engh, ambachtsheer van Themaat, belegd met twee losse zittingen overkleed met groen laken, en vier quarto's Bijbels, hebbende tot buiten opschrift: Den Engh en Themaat 1831*. En hij betaalde per jaar f 15,- voor 10 zitplaatsen. Na de laatste vernieuwing van de kerk in 1970 keert de bank niet meer terug.

Van de ridderhofstad Den Engh is weinig overgebleven. Alleen het restant van de slotgracht vormt nog een herinnering aan het roemruchte verleden.

Bronnen

1. Huisarchief: de Ridderhofstad den Engh te Vleuten, in het bezit van notaris J.A.P. Aarts te Utrecht.
2. J.D.M. Bardet: Kastelenboek 1975.
3. E.B.F.F. Wittert van Hoogland: Bijdragen tot de Geschiedenis van Utrechtse Ridderhofsteden en Heerlijkheden, 1912.
4. E. van Engelen: Aaloude aadellijke Stamhuizen en de Riddermaatige Hofsteden in Utrecht. Handschrift uit ca. 1700: Bibl. G.A.U. nr. 1728.
5. J. den Tex in: Van Standen tot Staten: 600 jaar Staten van Utrecht. 1375-1975.
6. R.A.U.: R.A. nr. 1866, 1867, 1871; Oudmunster nr. 1846, 1848; St.A. nr. 155; Herv. Gem. Vleuten; Top. Atlas cat. nr. 1326; Hyp. bew. 1811-1838.
7. G.A.U.: Protocol notaris G.H. Stevens, 1834.

(Dit artikel verscheen eerder in: *Maandblad Oud-Utrecht* 51e JG. no. 12 (1978). Wij danken de redactie van Oud-Utrecht voor de verleende toestemming om het artikel in ons blad te plaatsen).

Wie wat bewaart, die geeft wat ...

Mevr. A. Vaneveld-van Eijk in Vleuten schonk ons 11 oude schoolfoto's en familiefoto's.

Van de **Heer D.C. van Dalsen** in De Meern ontvingen wij een 40-tal dia's en een 20-tal foto's van De Meern, van **Mevr. J. Rijpert-Hansen** in De Meern een oude foto van de huisjes aan de Stadsdam, en van **Mevr. P.A. Bauhaus** in De Meern een aantal foto's van oud De Meern om te dupliceren.

Voor de inrichting van ons informatiecentrum in de Broederschapshuisjes ontvingen wij van de Rabobank De Meern een bureautafel, een stalen kantoorkast en een microficheleesapparaat.

Wie helpt ons .....

Aan de jaargangen 6 t/m 21 (1952 t/m 1967) en 40 t/m 42 (1985 t/m 1987) van het Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het boekje Vleuten en Haarzuilens in oude ansichten door Jaap Sprong, ter completering van onze bibliotheek?

Rectificatie

In het vorige nummer is in het artikel „Oude perceelsnamen” van Dr D.W. Gravendeel op blz. 6, rechter kolom, een regel weggefallen.

Boven de regel die begint met „van de weg” moet staan: In 1885 werd van de Erfpacht het gedeelte ten noorden.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

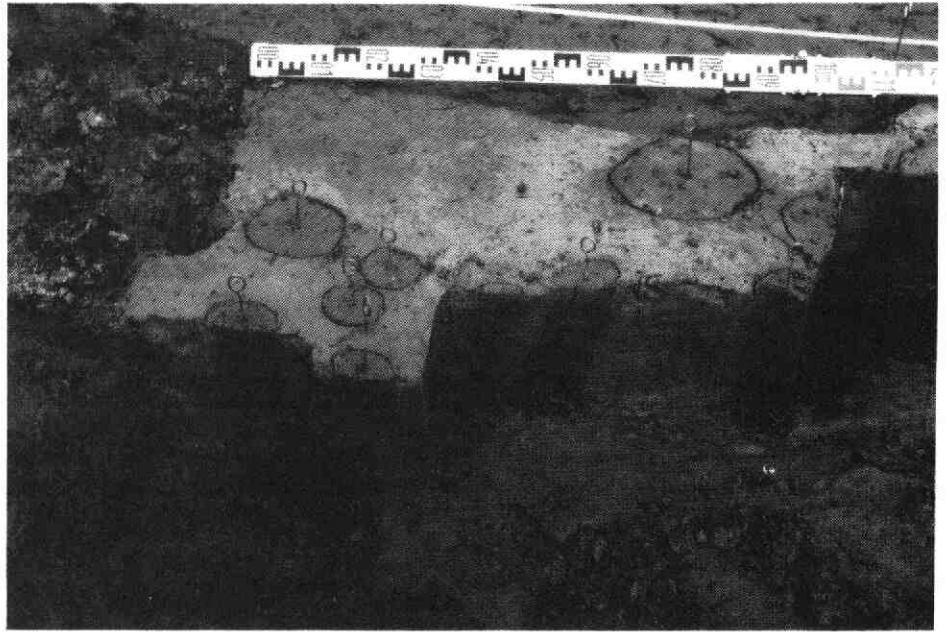
Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern:

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:
Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Archeologisch onderzoek op de Hoge Woerd

In het voorjaar is op de Hoge Woerd ten noorden van De Meern een kleine opgraving uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Het onderzoek vond plaats in het kader van de aansluiting van de Burgemeester Middelweerdweg op 't Zand; de werkzaamheden zijn inmiddels in volle gang. Het tracé van de nieuwe weg houdt rekening met de resten van de Romeinse nederzetting op de Woerd en buigt ten noord-westen daarvan af naar het punt waar 't Zand en de Alendorperweg bijeenkomen. Reeds langer is bekend dat het Romeinse legerkamp aan de westzijde werd begrensd door een kleine waterloop, die waarschijnlijk in verbinding stond met de hoofdstroom van de Rijn (zie dit tijdschrift, jg. 12, 1992, p. 36-38). Het tracé van de Burgemeester Middelweerdweg doorsnijdt de noordelijke voortzetting van deze geul in de nabijheid van de Romeinse nederzetting.

2. Later wordt een dwarsdoorsnede („coupe”) van de grondverkleuringen gemaakt. Op iets grotere diepte blijken de stammetjes met bast en al te zijn geconserveerd.

In de maand mei was er gelegenheid om dwars op de richting van de geul enkele proefsleuven aan te leggen en daarin het karakter en het verdere verloop van deze waterloop te bestuderen. Het onderzoek werd uitgevoerd door ROB, met ondersteuning van de gemeente Vleuten-De Meern en de provincie Utrecht. Op verzoek van de provinciaal archeoloog, mevr. S.G. van Dockum, hebben leden van onze Historische Vereniging daarbij assistentie verleend. Onze archeologische werkgroep, die aan het begin van dit jaar een nieuwe start heeft gemaakt, is meteen in het diepe gesprongen en heeft assistentie kunnen verlenen bij het graaf-, meet- en tekenwerk. Op dit moment worden de resultaten van het onderzoek uitgewerkt. Het is nog te vroeg om op alle vragen een antwoord te geven, maar duidelijk is al wel dat de opgraving een waardevolle aanvulling betekent op de topografie van de Romeinse nederzetting van De Meern.

Het meest in het oog springende resultaat is de ontdekking van een beschoeiing, die de oostelijke oever van de geul moet hebben gemarkeerd. Daarmee is op deze hoogte tegelijk de precieze ligging van de waterloop bekend geworden. Deze lijkt hier, zo'n 200 m ten noorden van het eigenlijke castellum, iets naar het westen af te buigen. De afbeeldingen geven een indruk van het staande paalwerk waaruit de beschoeiing was opgebouwd.

Op de bodem van de opgravingsput vertoonden de meeste palen zich als een verkleuring: het hout was weggerot en de holte opgevuld met donkerder bovengrond. Bij het maken van dwarsdoorsneden van de verkleuringen (zie afb. 2) bleek het hout op een wat dieper niveau, waar het permanent onder het grondwater staat, toch nog te zijn geconserveerd. Sommige stammen waren beter bewaard gebleven en staken met hun kop net boven het vlak van de put uit. Nader onderzoek van met name de houtresten kan omtrent de oeverconstructie nog allerlei details opleveren, mogelijk ook op het punt van de datering. Aardewerkscherven uit de opvulling van de geul zullen straks misschien iets meer kunnen vertellen over de geschiedenis van de verlanding van de geul, die van betekenis moet zijn geweest voor het castellum. Te zijner tijd zal verslag worden gedaan van de resultaten van het onderzoek.

1. Nadat de bodem van de opgravingsput met de panschop is „geschaafd”, worden de verkleuringen van de palen en andere grondsporen nauwkeurig opgemeten en getekend.

Straatnaamgeving in nieuwe wijken

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp

Toen de nieuwe woonwijk 't Weer in De Meern in voorbereiding was, is de Historische Vereniging gevraagd suggesties te doen voor straatnamen voor deze wijk, in een historische context. De diverse voorstellen die zijn gedaan, werden echter door de gemeenteraad niet overgenomen. Besloten werd namen te geven die met weerkunde te maken hadden, omdat de veldnaam 't Weer associaties met dit onderwerp zou oproepen. Maar daar heeft deze plaatselijke en zeer oude benaming natuurlijk volstrekt niets mee te maken. De benaming „weer” heeft te maken met de oorspronkelijke betekenis van dat woord (zie Van Dale): 1. wat dient om af te weren; 2. het zich weren (weerstand); 3. actie (in de weer zijn); 4. strook land tussen twee sloten (kaveling). Ook Ter Laan verwijst naar deze laatste betekenis: 1. dijk of dam (in tal van Groninger plaatsnamen: Abbeweer, Amsweer, Bellingeweer, Borgsweer, Garreweer, Garrelswaar, Winneweer, Zandeweer); 2. water of stroom (b.v. de Oude Weer, de scheiding van Warfum en Raskwerd). Door de thans gekozen naamgevingen wordt de oude betekenis van het woord 't Weer volkomen teniet gedaan en wordt de achteloze burger volkomen op het verkeerde been gezet.

Een gemiste kans om oude begrippen met een verwijzing naar de plaatselijke historie in stand te houden. Maar op 16 juni 1993 werd het initiatief genomen om voor een andere nieuwe wijk deze „faux pas” niet te maken. Toen namelijk nam burgemeester Westra contact met mij op met de vraag of de Historische Vereniging ondanks de ervaringen met 't Weer suggesties wilde doen voor de straatnaamgeving in het plan „De Tol”, waarbij het zou gaan om 20 á 30 namen, die een historische samenhang en achtergrond zouden bezitten en die moesten voldoen aan criteria als: gemakkelijk schrijfbaar, kort en niet verwarbaar met reeds bestaande straatnamen.

Vanzelfsprekend werd deze uitnodiging als een uitdaging aanvaard. En naarstig werd gezocht naar onderwerpen. Uiteindelijk werd gekozen voor oude veld- en boerderijnamen. Gedacht wordt aan het geven van boerderij- en veldnamen die voorkwamen en/of nog voorkomen in het gebied Vleuten en Haarzuilens. Deze namen kunnen zodanig gerangschikt worden, dat bepaalde groepen ontstaan, waarmee eventueel bepaalde wijkjes kunnen worden aangegeven, zoals b.v. groepen eindigende op „hoeve”, op „weide”, op „kamp” enz. „De benoeming van een perceel had natuurlijk een praktische reden. Het bespaarde een tijdrovende omschrijving. De namen waren in oorsprong vanzelfsprekend, terwijl wij nu naar de betekenis ervan wel eens moeten raden. Elke naam vertelt een stukje geschiedenis. Het mooiste is als een perceel zijn oude naam heeft behouden tot op het moment dat het kadaster zijn intrede deed (1832). We kunnen dan exact aanwijzen waar we op de kaart moeten kijken”, aldus dr D.W. Graven-deel in ons tijdschrift. Het is mogelijk de uitgang -straat, -laan of -weg achterwege te laten. Dit wordt zelfs geadviseerd.

De volgende boerderij- en veldnamen zouden in aanmerking kunnen komen:

1. **Gulden Hoeve**, voormalige hoeve gelegen aan de Alendorperweg bij Alendorperwetering met land tot aan de Krogt (= Esdoornlaan/Europaweg); reeds genoemd in 1238; eigendom van Oud-Munster. Gulden betekent hier gouden.
2. **Griendhoeve**, hoeve in Haarzuilens, ten oosten van de Eikslaan. Griend betekent oorspronkelijk zandgrond (hetzelfde woord als grind, grint). Een griend is ook grond met wilgenhakhout langs de benedenrivieren. Het griendhout wordt gebruikt voor kribben en zinkstukken. Het binnendijkse griendhout gaat naar de stoelmakerijen en hoepelmakerijen.
3. **Lage Hoeve**, langhuisboerderij Thematerweg 5; 1811.
4. **Lindehoeve**, langhuisboerderij Bochtdijk 2; 1875.
5. **Linde's Hoeve**, langhuisboerderij Parkweg 38; 1865.
6. **Schaapsweide**, weide reeds genoemd in 1395, gelegen bij De Wel.
7. **Rijnweide** (Reijnweijtje), stukje land genoemd in 1757 bij laan naar het huis te Vleuten.
8. **Bredekamp** (Bredecamp), stuk land in 1414 genoemd bij lijst leenmannen Ter Weijde. Het woord „kamp” wordt in deze samenstellingen gebruikt in de betekenis „met sloot of hek afgepaald stuk grond”.

4. De Lindehoeve

9. **Sluyterskamp**, perceel gelegen bij Den Ham, Heycop, Zeldenrijk, later genoemd 't Hoog; 1714.

10. **Zandkamp** (Zantcamp), perceel gelegen nabij 't Zand.

11. **Hooge Kamp**, perceel gelegen ten noorden van Haarzuilens nabij Ockhuizerweg 35.

12. **Weikamp** (Weykamp), perceel genoemd in 1595, gelegen aan het einde van het Wielderveld.

13. **In den Kamp**, perceel genoemd in 1468.

14. **Keizerkamp**, boomgaard op Knijfgensdorp genoemd in 1659.

15. **Kerkekamp** (Kerckekamp), weiland in de polder Vleuterweide, genoemd in 1664, in 1710 eigendom van de Broederschap.

16. **Nyenkamp** (Nyencamp/Nieuwenkamp), 5 morgen land bij De Wel, genoemd in 1440.

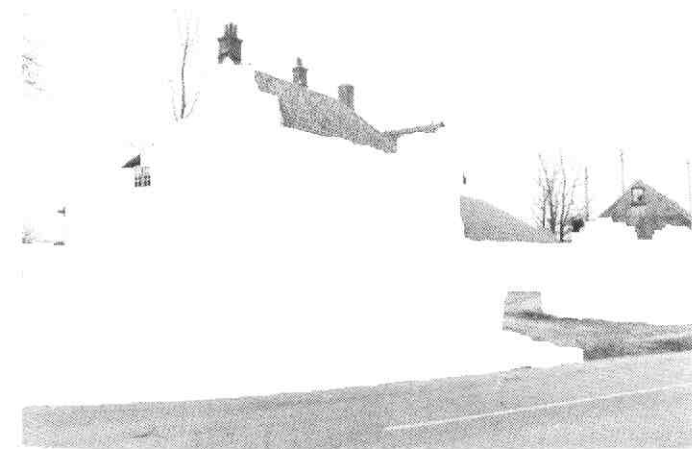
17. **Meulenkamp**, perceel in het noorden van Themaat, waar molen gestaan heeft.

18. **Proostenkamp**, 5 morgen land op Wilderveld, nabij de Uiterdijk. De proost was de voorzitter van een kapittel van kanunniken, ook belast met het beheer der tijdelijke goederen en zaken van het kapittel.

19. **Olijkamp**, 4 morgen land nabij De Haar, genoemd in 1686.

20. **Gruppelboomgaard**, boomgaard te Haarzuilens. Een grup is een smalle uitgraving tussen akkers of in het weiland (gropel), maar ook de mestgoot achter het vee in de koestal (groep).

21. **Kromme Boomgaard**, boomgaard langs de Parkweg.

47. Slotzicht

22. **Pyramideboomgaard**, boomgaard gelegen ten noordwesten van de Koningshof in Haarzuilens.

23. **Aagjesboomgaard**, in 1820 beschreven boomgaard bij Den Ham (Aagjesappel is een soort appel).

24. **Kippenboomgaard**, boomgaard gelegen in Haarzuilens.

25. **Nieuwe Boomgaard**, boomgaard ten noorden van de Dijk of Heerenweg (thans Hindersteinlaan).

57. Nieuwlust

26. **Lange Boomgaard**, boomgaard ten zuiden van de Dijk of Heerenweg (thans Hindersteinlaan).

27. **Kleine Hof**, dubbelwoonhuis in landelijke stijl; Bochtdijk 6-8, gebouwd in de 19e eeuw.

28. **Koningshof**, 16e/17e eeuwse dwarshuisboerderij; Eikstraat 9.

29. **Puttershof**, tuintje in Zuileveld ten oosten van de Schoolstraat.

30. **Hazenhof**, boerderij gelegen onder Gieltjesdorp.

31. **De Vrijthof**, vermoedelijk de oude brink in het oude dorp Haarzuilens, genoemd in 1598.

32. **Hazenakker** (Hasenacker), 9 morgen land gelegen op Wilderveld.

33. **Kostersakker** (Costersacker), 1 morgen bouwland in 1744 gelegen ten zuiden van Vleuten aan de Tiendweg, naast boerderij Dakveld, genoemd in 1697.

34. **Broodakker** (Broodacker), 1 morgen bouwland bij De Haar en genoemd in 1694.

35. **Wilderveld**, land en voormalige hofstede gelegen ten westen van Vleuten van het Kapittel van Oud-Munster (wild = ongecultiveerd land).

36. **Zuileveld**, voormalig huis met 5 morgen boomgaard en weiland gelegen ten oosten van de Schoolstraat, met tuintje het Puttershofje, reeds genoemd in 1681 en 1762.

37. **Dakveld**, in 1620 een halve morgen land en later een 18e eeuwse langhuisboerderij, aan de Stationsstraat.

38. **Groot Zand**, voormalige boerderij, gelegen ten oosten van Alendorp op 't Zand, eigendom van de Johanniters.

39. **Klein Zand**, voormalige boerderij, gelegen ten oosten van Alendorp op 't Zand, eigendom van de Johanniters.

40. **Poortland**, boomgaard langs Vleutensewetering tot aan en langs Groeneweg/Achterdijk, gelegen tegenover de poort van Den Ham, genoemd in 1626.

58. Himsmade

41. **Wijnland**, stuk land ten noorden van Vleuten in 1676 behorende aan kerk te Vleuten.

42. **Hofland**, land aan de Krogdijk/Alendorp (Hoflandse tienden), tegenover de Gulden Hoeve.

43. **Kortland** ('t Kortland), genoemd in 1618, gelegen aan de Heerenweg of Wielderveldsedijk, later ook Duvelshoek.

44. **Vletland**, in de 19e eeuw genoemd, gelegen op De Nes, tegenover hofstede Alenvelt; afgevet t.b.v. de steen- en pannbakkerijen aan de Vecht.

45. **Dijkzicht**, boerderij Polderweg 2 uit 1896.

46. **Boszicht**, langhuisboerderij Rijndijk 10 uit 1877.

47. **Slotzicht**, boerderij Thematerweg 2 uit 1896.

48. **De Reit** (De Reijdt), perceel behorende bij de Koningshof en „Pas zijn Land” in Themaat, ten noorden en zuiden van de Ockhuizerweg, gelegen achter de Pyramideboomgaard, voor het eerst genoemd in 1765, leen van het Huis Den Ham.

49. **De Jonge Reit**, zie 48.

50. **De Wel**, oude hofstede Ter Haar met 34 morgen land; boerderij aan het einde van de Parkweg, behoorde toe aan Oudmunster (1479); leenman Wernair van Welle, behorend bij De Haar.

51. **Zeldenrijk** (Seldenrijk), langhuisboerderij 't Hoog 6 (1855), reeds genoemd in 1610.

52. **De Geer** (De Gheren), land gelegen aan de Bochtdijk (1576). Geer betekent hier „smal toelopende, wigvormige strook grond”.

53. **De Grote Krimp**, perceel land gelegen aan de Alendorpweg, genoemd in een akte van 1809 (cramp/crempe/crimpe = samentrekken/smaller worden: vorm van het land).

54. **De Tol**, oorspronkelijk tolhuis aan de Utrechtseweg.

55. **De Vischkom**, niet nader omschreven.

56. **Onder de Groene Linden**, winkel-woonhuis uit 1890, Brink 4.

57. **Nieuwlust**, landelijk woonhuis 19e eeuw, Dorpsstraat 70.

58. **Heinstmaat**, (Henxtmade/Heijnstmaet/Heemsmade/Himsmade), 16e eeuwse boerderij Hof ter Weydeweg 9-10.

59. **Knijfgensdorp**, gebied tussen Schoolstraat, Kantonnaleweg en Smalle Themaat.

60. **De Bom**, weiland behorende bij de Hazenhof. Bom betekent iets dat groot is.

61. **Groenewoud**, in 1750 boerderij gelegen aan het Zandpad van Hof ter Weyde naar Vleuten, later nieuwe boerderij Utrechtseweg 66, nu Hof ter Weydeweg; de oudere boerderij van voor 1769 werd vervangen door de huidige boerderij.

62. **De Veldhoen**, te Haarzuilens.

63. **De Grauwert** (Grauening/Gravening), weide, reeds genoemd in 1453: Adriaan Grauwert werd ermee beleend door de Proost van Oudmunster later aangeduid als 14 morgen land behorende bij de hofstede Terweijde, thans op Utrechts grondgebied gelegen.

64. **De Nobel** (De Nobel hoeve), 18e eeuwse langhuisboerderij, Dorpsstraat 41.

65. **Donkersteeg**, is de oude naam van de Achterdijk, later Hamweg, gelegen noordelijk van de Vleuterweide, genoemd in 1820.

66. **De Pottgieter**, stuk land genoemd in 1630, gelegen in de buurt van Wilderveld, behorend bij Den Ham.

61. Groenewoud

67. **De Kriek**, 10 morgen bouw- en weiland in 1595 genoemd, gelegen ten westen van Vleuten op Wielderveld of Wilderveld (kriek = bepaald soort kers/pruim).

68. **Hoppekamer**, 1 morgen land genoemd in 1596, gelegen in de Kriek (wellicht een hopakker; hop is een netelachtige plant, waarvan de vruchtkegel ook hopakker wordt genoemd; de bellen van de hop worden gebruikt bij de bereiding van bier).

69. **De Wiel**, genoemd in 1366, gelegen tussen Vleutensewetering en Thematerweg. In de betekenis van binnendijkse kolk, ontstaan na dijkbreuk of na een overstroming overgebleven.

70. **Vinkenbuurt**, buurtje nabij voormalig Oude Regthuis.

71. **De Nes**, landtong, (de Halve Maan) gelegen tegenover de hofstede Alenveld, van Vleutensewetering tot Tiendweg of Krogdijk (= Europaweg). Nes betekent oorspronkelijk buitendijks land.

64. **De Nobel**

72. **Du(i)velshoek**, bosgebied ten westen van Vleuten, genoemd in 1811, samen met de Lage Hoeve (ook op andere plaatsen).

73. **Het Klaverblad**, hallehuisboerderij uit de 18e eeuw; Ockhuizerweg 20.

74. **Over Engh**, klein landhuis Utrechtseweg 33 (1925).

75. **Halfweg**, langhuisboerderij uit 1900 (Utrechtseweg 85).

76. **Rijkelijhuizen**, boerderij Thematerweg 16.

77. **Het Koehok**, niet nader omschreven.

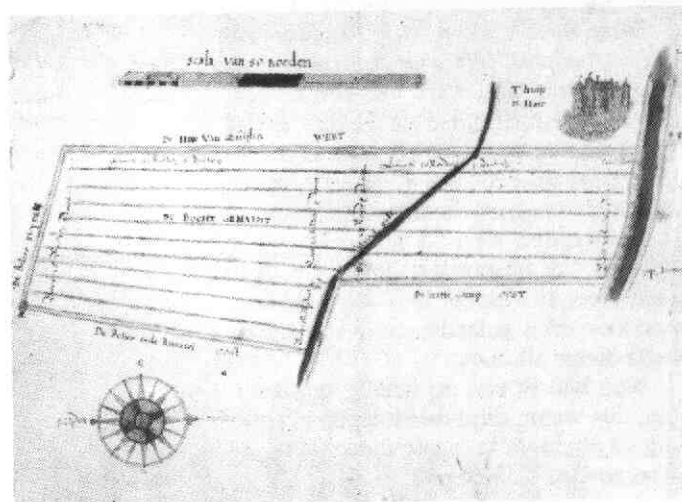
78. **De Kroft**, (Krocht/Kroft/Croft/Cruft), klein stuk hooggelegen bouwland ten zuiden van de Esdoornlaan, ten oosten van de Europaweg, genoemd in 1238. Veel voorkomende veldnaam voor een hooggelegen stuk land of een niet vergraven stuk veen.

79. **De Bocht**, 4 morgen land ten zuiden van de Bochtdijk, genoemd in 1579. Naast buiging of kromming, heeft dit woord ook de betekenis van inham of omheinde ruimte voor

dieren, in het bijzonder een hoek van een weiland waar het vee gemolken wordt.

80. **De Swaan**, herberg in het dorp Vleuten, ter plekke van de voormalige boerderij Hinderstein (oorspronkelijke eigenaar Jan Cornelisz Hoveling, later brouwer Johannes van Bijlevelt).

81. **Trundelwerf**, hofstede bij De Wel (1395).

79. **De Bocht**

82. **De Waikuil** (De Waijkuijl), water gelegen bij de kruising Utrechtseweg/Alendorperwetering.

83. **Zonneweelde**, landhuis uit 1927 in Amsterdamse stijl; Johanniterweg 17.

84. **Rhijneveldsche Bosch**, bosch in het noorden van Themaat, later langhuisboerderij, 18e eeuw, Thematerweg 4.

85. **Het Leiwerk**, (Leywerk), in de 13 eeuw gegraven watergang tussen de Vleutense Wetering bij De Tol en de Proostwetering/Stadswetering bij de ridderhofstad Den Engh. Oorspronkelijk voor afwatering van het ten oosten van Vleuten gelegen gebied, later ook van belang als vaarweg voor vervoer van in Vleuten afgevlote klei naar de steen- en pannbakkerijen langs de Vecht. Lei, lee, leede, liede is een wetering, nog in gebruik als naam van rivieren, stromen en de daaraan gelegen plaatsen: de Warmonder Lee, de Oude Lee, de Liedde, de Kleine en de Nieuwe Lei, enz.

Tot zover 85 suggesties voor de naamgeving van straatnamen in o.a. het nieuwe bestemmingsplan „De Tol”. Over de te kiezen schrijfwijze zou nog enige discussie kunnen worden gevoerd. In de oude stukken worden de namen zeer verschillend gespeld. Dat betekent, dat er geen enkel bezwaar bestaat om de namen nu naar de huidige spelling te schrijven. Iets anders ligt het met de toevoeging van de lidwoorden. Deze dienen in bepaalde gevallen zeker gehandhaafd te blijven, omdat anders de oorspronkelijke betekenis verdwijnt. Neem bijvoorbeeld de veldnaam „De Kriek”, daar moet het lidwoord blijven staan, omdat „Kriek” zonder lidwoord een soort kers aanduidt. Dat geldt ook voor De Reit, De Wel, De Geer, De Noobel, De Wiel, De Nes, De Kroft en De Swaan.

Dubbeltje

Zaterdagavond is bij ons thuis altijd gezellig. Na het avondeten mogen we dan nog even opblijven en doen we spelletjes, zoals ganzenbord of mens-erger-je-niet.

Deze keer hadden mijn ouders wat anders bedacht. We moesten maar eens kaarten leren. Dat werd één-en-dertigen, een heel simpel spelletje. Iedere speler krijgt drie centen; wie het eerst zijn centen verspeeld heeft krijgt een snoepcent, en kan dan nog een keer meespelen.

Nu hadden we zelf natuurlijk geen geld en ook in moeders beurs was geen cent meer te vinden. Dus werd de knopendoos erbij gehaald, en iedere knoop deed dienst als cent.

Nou ben ik niet zo handig met kaarten, dus waren mijn drie knopen al spoedig de pot in. Ik kreeg de snoepknoop, en won zowaar de hele pot.

Na afloop zei moeder: „Bidden en naar bed”. Onze zondagse kleren werden klaargelegd; ik deed alle spulletjes uit mijn oude broek in mijn zondagse. Hierbij deed moeder een schone zakdoek en twee halve centen voor de collectezak.

Vader zei nog: „Denk erom de ene collecte is voor de arme zwarte kindertjes! „Nou ik weet dat zij het niet best hebben, ik zie wel eens plaatjes van de missie, ze hebben geen broek aan hun kont”. Wel te rusten!”.

's Morgens om kwart voor zeven naar de kerk, nog erg slaperig en nuchter, want we moesten ter communie. Een missiepater preekte (en bedelde), maar ik kon mijn gedachten er niet helemaal bij houden. Kon ik maar wat meer geven dan een halve cent. Toen de collecte begon, greep ik al in mijn broekzak en voelde daar twee halve centen en ..... de snoepknoop van gisterenavond.

Toen bedacht ik snel een plan. Ik keek naar het grote kruisbeeld en zei zachtjes: „Onze Lieve Heer, neem me niet kwalijk, maar ik moet even iets versieren voor die arme nikkertjes”. Ik gooide de knoop in de zak en hield de halve cent over.

We spaarden thuis ook zilverpapier voor de missie, dus thuisgekomen maakte ik van een halfje met zilverpapier erom een dubbeltje. Met dit nepdubbeltje ging ik 's maandags naar een snoepwinkeltje van een slechtiende vrouw en kocht voor zes cent zoethout (een hele arm vol). Ik kreeg vier echte centen terug, en kocht in een andere winkel voor anderhalve cent drop, kreeg een halve cent terug en maakte daarvan weer een dubbeltje.

Het was rond kersttijd en om uit te proberen of ik wel eerlijk bezig was, ging ik naar de kerk. Daar stond een engelenbeeld en als je daar geld in gooide knikte hij (of zij) met het hoofd. Ik stopte een nepdubbeltje in de buik van de engel en zei: „Is het goed wat ik doe?” De engel knikte met een tevreden gezicht van ja.

Gerustgesteld ging ik door met dubbeltjes maken, zoethout eten en uitdelen aan mijn vriendjes. De missie vaarde er wel bij. Soms gooide ik van grote hoogte een nepdubbeltje in de zak, zodat iedereen het goed kon zien, maar altijd ook een of twee centen.

Alles ging goed, totdat mijn moeder op een ongelegen moment op het idee kwam om mijn broek in de was te doen. Ze vond heel wat geld en hoe ik ook probeerde uit te leggen dat het voor de missie was, ze nam het geld in beslag en zou het wel tegen mijn vader vertellen.

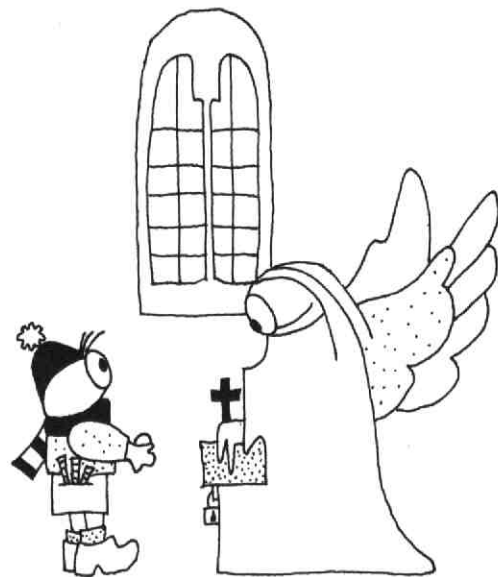
Ik vond het maar beter haar voor te zijn en vertelde het hem zelf. Hij had wel begrip voor mijn zendingswerk, maar vond dit toch niet eerlijk.

Ik beloofde beterschap en kwam er zo nog goed vanaf, al besepte ik wel dat mijn vriendenkring nog wel wat zou slinken; het zoethout was op.

„Jongen, zei mijn vader nog, het is met geld eenmaal zo; als je voor een dubbeltje geboren bent, dan word je nooit een kwartje”.

Als ik nog wel eens met zilverpapier bezig was, werd ik goed in de gaten gehouden. Dan zei mijn vader: „Denk erom, er zijn twee manieren om rijk te worden, maar eerlijk duurt het langst”.

Dat laatste heb ik later pas goed begrepen.

**Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens**
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
14e jaargang nr. 3, september 1994 ©1994

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerdijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)

De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen, H.J. Kolker en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina: Impressie van een nederzetting uit de IJzertijd (800-1200 v. Chr.) (Uit: L.P. Louwe Kooijmans, *Sporen in het land*, Meulenhoff Informatief, Amsterdam 1985).

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

De vinger aan de pols. Dat is de houding die het bestuur aanneemt bij het volgen van de ruimtelijke ontwikkelingen van het grondgebied van onze gemeente, die de overheden voor ons in petto hebben. Daarbij spelen twee belangrijke zaken: in de eerste plaats de voorgenomen grenswijziging, waardoor een groot gedeelte van het grondgebied van onze gemeente overgaat naar de gemeente Utrecht. Binnen dat gebied, waarover nu tussen de gemeentebesturen van Vleuten-De Meern en Utrecht kennelijk overeenstemming is bereikt, zijn veel cultuurhistorische elementen gelegen, zoals beschermde archeologische en gebouwde monumenten en nog niet beschermde gebieden met een grote archeologische of natuurhistorische betekenis. Daarnaast heeft het gebied ook grote landschappelijke waarden. Daar waar het gebied een grote concentratie van historische elementen herbergt en grenst aan het resterende grondgebied van Vleuten-De Meern, lijkt een overdracht aan de gemeente Utrecht beslist niet noodzakelijk, omdat Utrecht deze grond zou willen verwerven om er nieuwbouw op te plegen. Omdat dit niet mogelijk zal zijn, gelet op de historische waarden, die eraan verbonden zijn, is overdracht dus zinloos.

In de tweede plaats volgt het bestuur de bouwactiviteiten van beide gemeenten met argusogen, omdat nagenoeg het gehele grondgebied van de gemeente Vleuten-De Meern, aansluitend op de huidige grens van Utrecht met nieuwbouw wordt bedreigd. Door deze nieuwbouw dreigen er veel historisch waardevolle zaken verloren te gaan. Naast vele kleinere lokaties met waardevolle bodemschatten, heeft het bestuur bij de beide gemeenten, maar ook bij de provincie, aandacht gevraagd voor met name vier zeer belangrijke lokaties, waar uiterst voorzichtig mee dient te worden omgesprongen. Dat zijn met name het gebied rondom Den Engh met de Enghlaan (de oorspronkelijke oprijlaan van het kasteel, nog steeds beplant met fruitbomen), het

gebied rondom het Romeinse castellum (waar meer nog niet dan wel is gevonden: waar lag de burgerbebouwing, het grafveld enz.), het gebied rondom de ridderhofstad Nyevelt (gelegen op de stroomruggen van de Rijn, nog duidelijk in het landschap zichtbaar), en het gebied langs de Leidse Rijn, inclusief park Voorn (een gebied met lintbebouwing, daterend uit de middeleeuwen als gevolg van de ontginningen in dit gebied). Om uiting te geven aan onze bezorgdheid over de aangegeven ontwikkelingen heeft het bestuur inmiddels een bezwaarschrift bij de provincie ingediend tegen de voorgenomen grenswijziging voor met name het gebied rondom de Enghlaan en het gebied langs de Leidse Rijn inclusief park Voorn.

Bovendien levert de vereniging zoveel mogelijk gegevens aan het Projectbureau Leidse Rijn, aan wie de opdracht is verleend tot het ontwerpen van een zogenaamd „masterplan”, waarin de belangrijkste planologische ontwikkelingen zullen worden aangegeven. Door het leveren van alle informatie kan later niet gezegd worden dat het onbekend was. Zal later blijken, dat naar de mening van onze vereniging de overheid te weinig belang heeft gehecht aan de cultuurhistorische elementen, dan zal de vereniging niet schromen bezwaar te maken.

Zoals het overleg thans plaatsvindt heb ik echter goede hoop, dat met de cultuurhistorische belangen wel degelijk rekening zal worden gehouden en de plannen daar aan zeker aangepast zullen worden.

Maar wij houden de vinger aan de pols. Een daarom ook in dit nummer meer informatie over het onderzoek, dat de stichting RAAP heeft gedaan naar de cultuurhistorische waarden van het wellicht te bebouwen gebied. Ik hoop van harte, dat al onze informatie op de goede plaats terecht zal komen, zodat daarmee rekening wordt gehouden.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	49
Verenigingsberichten	50
Bij de presentatie van het RAAP-rapport	51
Stichting RAAP brengt archeologische resten in kaart	53
Dorpsbewoners die ons wat te vertellen hebben ...	62
Veldnamen	69
De oude pastorie	71
De Lach	74

Verenigingsberichten

Geschiedenisboek Vleuten-De Meern

Het in februari uitgekomen boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” is zodanig in trek, dat het in de boekhandel inmiddels uitverkocht is. Voor onze leden is het nog te koop in ons documentatiecentrum, Dorpsstraat 1 in Vleuten (tijdens de openingsuren), bij de secretaris, Meerndijk 62 in De Meern en bij de penningmeester 't Zand 1 in Vleuten. Als u het nog wilt aanschaffen of aan iemand cadeau wilt doen, wacht dan met uw aankoop niet tot het ook bij ons uitverkocht is!

Akten van indemniteit

Dankzij de medewerking van de gemeente is ons documentatiecentrum verrijkt met een verzameling (kopieën) van de in het oud-archief van de gemeente aanwezige akten van indemniteit van de vroegere gerechten Vleuten en de Meern, de Haar, Oudenrijn en Veldhuizen van 1711-1811. Akten van indemniteit of vrijwaring zijn de verklaringen van het gerecht waarin men geboren was (die bij verhuizing overgelegd moesten worden aan het gerecht waarheen men verhuisde), dat het gerecht zich garant verklaarde voor de kosten van ondersteuning, wanneer de betreffende persoon ooit in armoede mocht komen te verkeren. Aangezien er in die tijd nog geen bevolkingsregisters waren, geven deze akten een inzicht wanneer en waarheen bepaalde personen zijn vertrokken of vanwaar zij zijn gekomen. Voor familieonderzoek kunnen deze akten waardevolle gegevens bevatten. Van deze verzameling is door onze secretaris een namenregister gemaakt, dat ook in onze computer is opgenomen, zodat het opzoeken van namen van personen snel kan geschieden. Ten behoeve van onderzoekers die oude handschriften niet zo gemakkelijk kunnen lezen, zijn door de heer J.H. van der Poel een groot aantal transcripties gemaakt, die in de verzameling zijn opgenomen. Wij hopen onze leden en andere belangstellenden hiermee weer beter van dienst te kunnen zijn.

Stichtse Historische Reeks

In november a.s. zal deel 18 in deze reeks worden uitgegeven, getiteld „Husinghe ende hofstede”. Het betreft een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen, geschreven door de Utrechtse rechtshistoricus drs. Martin W.J. de Bruyn. Dit boek, waarvan de verkoopprijs f 85,— zal bedragen, is voor onze leden voor f 70,— te verkrijgen, mits het vóór 15 oktober via de vereniging wordt besteld. Voor belangstellenden is het dus zaak snel te beslissen. Nadere informatie over het boek is bij de secretaris te verkrijgen.

Schrijvers gevraagd

Het is al weer een jaar geleden dat wij dit onderwerp hebben aangesneden en het is nog steeds actueel. Een jaar lang heeft een klein aantal mensen weer zijn best gedaan om ons tijdschrift te vullen met interessante artikelen. Graag zouden wij zien dat meer mensen ons daarbij komen helpen, ook om de nodige afwisseling te waarborgen. U weet het, documentatie over vele onderwerpen is bij de vereniging aanwezig en is de moeite waard om er eens in te duiken en er iets over te schrijven. U wordt er vanzelf enthousiast voor. Onze secretaris kan u er nader over informeren. Maak met hem eens een afspraak!

Herdruk uitverkochte nummers

Gebleken is dat er nog verschillende gegadigden zijn voor oude nummers van ons tijdschrift die uitverkocht zijn. Dat zijn de nummers 1981/1, 1981/2, 1982/2, 1983/1, 1983/4 en 1984/1. Wij hebben van deze nummers een herdruk (kopie) laten maken zodat u uw verzameling alsnog kunt aanvullen. Hiervoor

kunt u contact opnemen met de secretaris, tel. 03406-61462. De prijs f 5,— voor leden en f 6,25 voor niet-leden. Van alle andere nummers zijn voor dezelfde prijs ook nog exemplaren verkrijgbaar.

Het Utrechts landschap en zijn bewoners

Onder deze titel organiseren de Universiteit Utrecht en de Vereniging Oud-Utrecht een lezingencyclus over de geschiedenis van het Utrechtse landschap. De lezingen zijn gratis en vrij toegankelijk en worden gegeven in het Academiegebouw, Domplein 29, Utrecht, van 20.00 - 22.00 uur. Programma:
5 oktober: De bewoning van het Kromme Rijngebied in de Romeinse tijd en in de vroege middeleeuwen, door Mw. Drs. S.G. van Dockum; (Wijk bij Duurstede tot Vleuten);
12 oktober: Ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap, door Drs. J.D.H. Harten;
19 oktober: Utrechtse kastelen en buitenplaatsen, door Drs. H.J.M. Tromp;
26 oktober: Historische tuin- en parkaanleg in Utrecht, enkele aspecten en voorbeelden; door Drs. H.M.J. Tromp;
2 november: Vestingwerken in de provincie Utrecht, 16e - 20e eeuw, door Drs. J.P.C.M. van Hoof;
9 november: Utrechts waterstaat, 800-1980, door Dr. G. van de Ven.

Vereniging Open Monumenten

Kortgeleden is de landelijke Vereniging Open Monumenten opgericht. Het doel van deze vereniging is zoveel mogelijk monumenten toegankelijk te maken, o.a. door middel van de Open Monumentendag, het bevorderen van de overtuiging dat monumentenzorg essentieel is voor onze binding met het verleden, het behoud van monumenten, het interessant maken van monumenten voor een groot publiek en het financieel gezond maken en houden van monumenten. Het lidmaatschap kost f 37,50 per jaar, maar als u zich vóór 11 oktober via onze vereniging aanmeldt kost het u slechts f 27,50. Als lid ontvangt u elke twee maanden het kleurrijke tijdschrift „Open Monument” boordevol informatie over monumenten. Aanmeldingsformulieren zijn verkrijgbaar in de Broederschapshuisjes en bij de secretaris.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern:

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Bij de presentatie van de resultaten van de inventarisatie van archeologische waarden in het westelijk weidegebied

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp.

Op 19 juli j.l. vond op Paushuizen in Utrecht de officiële presentatie plaats van de resultaten van de inventarisatie van archeologische waarden op het grondgebied van de gemeente Vleuten-De Meern.

In de uitnodiging om bij de presentatie aanwezig te zijn wordt door het college van gedeputeerde staten gesteld, dat bij het maken van plannen voor woningbouw of infra-structurele werken vaak onvoldoende rekening wordt gehouden met bestaande archeologische waarden. Voorts wordt gesteld, dat de uitvoering van de plannen soms ernstige vertraging oploopt, omdat alsnog archeologisch onderzoek moet plaatsvinden. Om dit te voorkomen in het gebied ten westen van de stad Utrecht, waar ingevolge de VINEX een grootschalige woningbouwlocatie moet komen, heeft de afdeling Utrecht van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) het initiatief genomen om tijdig een inventarisatie van de archeologische waarden gereed te hebben, zodat daar in de fase van planvorming rekening mee kan worden gehouden. Zo kunnen de archeologische waarden o.a. in toeristisch-recreatieve zin de aantrekkelijkheid van het gebied vergroten. Gelet op het grote belang van dit vroegtijdig onderzoek heeft de provincie dit onderzoek financieel mogelijk gemaakt. Het onderzoek is uitgevoerd door de Stichting Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) uit Amsterdam. Aldus de uitnodiging van het college van gedeputeerde staten.

De presentatie geschiedde door de gedeputeerde mr D.H. Kok, terwijl toelichtingen werden gegeven door (in volgorde) dr P.K.J. van der Voorde, voorzitter AWN, afd. Utrecht, drs H.F.A. Haarhuis, mede-opsteller van het rapport, en mw drs S.G. van Dockum, archeologe bij de ROB, tevens provinciaal archeologe.

Mr Kok stelde zich de vraag hoe je in feite met zo'n bouwopdracht begint: „Pak je een vel blanco papier en ga je dan maar wat schetsen? Of ben je je bewust van het feit, dat het gebied al een geschiedenis heeft; dat mens en natuur het gebied al eeuwenlang vorm hebben gegeven. En werk je dus vanuit de historische continuïteit van het landschap, als een van de elementen die de ruimtelijke kwaliteit van het nieuwe bepalen. Gelukkig krijgen planologen en stedenbouwkundigen steeds meer oog voor de historische continuïteit van het landschap. (...) De cultuurhistorie is in dit gebied rijkelijk aanwezig. Dat geldt niet alleen voor de archeologie, maar ook voor de historische geografie en de gebouwde monumenten. Iemand die het verleden ontkennd is dwaas. (...) Daarom is het goed dat de historische continuïteit van het landschap meegenomen wordt in de ruimtelijke kwaliteit. (...) Die aandacht voor de cultuur-historie vind ik gelukkig ook terug in de monumentennota van de gemeente Utrecht: „Op de schouders van reuzen”. Heel aardig in die nota is het nieuwe instrument van de CHER: de cultuurhistorische effectrapportage. Dat wil de gemeente ook in dit gebied doen. (...) Daarom is het goed tijdig te weten met welke aspecten rekening gehouden moet worden. Dan is het goed om naar verkavelingspatronen te kijken, uit te gaan van de historische infrastructuur, oude waterlopen in tact te laten of te herstellen, te kijken welke onderdelen van het bodemarchief bewaard moeten blijven en dus ingepast moeten worden, welke voorbeelden van oude en jongere bouwkunst moeten worden

ingepast enz. Want waarom zou je het middeleeuwse wegennet laten verdwijnen. En is het zo erg dat delen van het bodemarchief niet mogen worden aangetast? Dat kunnen groene voorzieningen worden. En wat doen we met het castellum. Blijft dat zo maar een bijzondere vlek of kunnen we dat integreren en een ruimtelijke functie geven? Uit het archeologisch onderzoek dat in het kader van het bestemmingsplan 't Weer op het castellumterrein is gedaan blijkt, dat er aan de westkant van het castellum een stroom heeft gelopen. De loop naar het noorden, waarschijnlijk naar de oude loop van de Oude Rijn kennen we nog niet. Ook de Romeinse weg die het castellum verbond met de castella in Woerden en Utrecht kennen we nog niet. Ik zou het toejuichen als de gemeenten Vleuten-De Meern en Utrecht, de provincie en de ROB dit onderzoek gezamenlijk zouden kunnen oppakken. Daarmee zou het castellum een logische plaats krijgen in de eventuele toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. (...) Maar er moet in zo'n gebied wel groen komen. Dat kun je dus ergens willekeurig neerleggen, maar je zou ook de oude loop van de Oude Rijn, die op de kaart nog te herkennen is, als een groene meander door het gebied kunnen laten lopen. Dat kan bovendien een recreatieve fietsroute opleveren. Je zou die oude loop ook nog weer kunnen opgraven. Perfect als recreatief element voor kanoën of waterfietsen of schaatsen. (...) Zo'n groene meander kan bovendien nog een ecologische verbindingzone vormen. (...) Ik hoop en verwacht dat de stedenbouwkundige plannen zo met de historische continuïteit, met de cultuur-historie (en het bodemarchief in het bijzonder) wordt rekening gehouden, dat ook de generaties na ons zullen kunnen zeggen, dat in Leidsche Rijn en Harmelen het verleden nog aanwezig en voelbaar is”.

Aldus de Utrechtse gedeputeerde. De teneur van zijn betoog geeft goede moed voor wat betreft de inzet van de provincie. Maar ook dr Van der Voorde maakte interessante opmerkingen:

„De afdeling Utrecht en omgeving van de AWN zag met lede ogen dat de plannen van de stad Utrecht om zich verder uit te breiden over het grondgebied van de gemeente Vleuten-De Meern ten koste zou gaan van een aantal nog onbekende archeologische vindplaatsen in dit deel van het Kromme Rijn gebied, dat als gebied bekend is om zijn rijkdom aan sites, zie de spectaculaire vondsten rond Houten. (...) De verwachtingen waren hoog gespannen en werden niet beschaamd. (...) Dat terugkomen voor een voortgaande inventarisatie heeft in de afgelopen winter een aantal IJzertijd en vroeg en late ME vindplaatsen opgeleverd bij Haarzuilens, die duidelijk gerelateerd zijn aan terreinvormen. Dit werk werd door de AWN-vrijwilligers van Utrecht uitgevoerd in nauwe samenwerking met de provinciaal archeoloog en de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens. Een samenwerking, die nu in de zomer verder gaat met het nauwkeurig beschrijven van de vondsten op vele avonden, en het daarmee classificeren van de vindplaatsen. (...) De eerste resultaten van dit werk werden reeds aan de provincie doorgegeven, die daarmee rekening kan houden bij het ontwerpwerk, dat aan de planning voorafgaat. De AWN afdeling Utrecht zal met haar werk doorgaan, zodat voor andere in de toekomst bedreigde gebieden eerder over gegevens kan worden beschikt en dergelijke spoedopdrachten kunnen worden beperkt van omvang. (...) Het Groene Hart van Nederland be-

gint al aardig te verstenen, ondanks alle beleidsvoornemens het in stand te willen houden. Als je zo eens om je heen kijkt en dan het beeld van nu gaat vergelijken met situaties van jaren geleden, slaat je wel de schrik om het hart voor de verdere toekomst met steeds verdere uitbouw en overvleugeling van buurgemeenten door de grote steden. Als dat proces niet te stoppen blijkt - en daar ziet het naar uit - laten we dan in ieder geval op verantwoorde wijze omgaan met de resten, die onze voorouders in onze Nederlandse bodem hebben achtergelaten, waaruit wij ons een beter beeld pogen te vormen van hoe die voorouders toen geleefd, gewerkt en gehandeld hebben”.

Ook uit dit verhaal van dr Van der Voorde blijkt de zorg voor ons gebied en de rijkdom, die er in verborgen ligt. Ook drs Haarhuis wees in zijn inleiding op die rijkdom, die zeker niet verloren mag gaan:

„De geschiedenis laat haar sporen achter in het landschap en in de bodem. Dit proces duurt nog steeds voort; sterker nog: nooit eerder was de invloed van de mens op het landschap en de bodem zo groot als tegenwoordig. (...) Er dreigt ook een heleboel geschiedenis verloren te gaan. De grootschalige woningbouw vormt immers een directe bedreiging voor het archeologische bodemarchief. Dat het hier om een rijk bodemarchief gaat, heeft het onderzoek duidelijk gemaakt. (...) De bodem in het onderzoeksgebied bestaat namelijk grotendeels uit stroomruggronden. Dit zijn relatief hooggelegen geul- en oeverafzettingen, welke door de eeuwen heen golden als uitermate geschikte woongronden. (...) De bekende vindplaatsen bleken inderdaad het topje van de ijsberg te vormen. Tijdens de kartering werden op meer dan 100 plaatsen archeologische vondsten aangetroffen. Aan de hand van de gegevens die hierbij werden verzameld, zijn vervolgens 60 vindplaatsen geselecteerd die voor kwaliteitsbepalend onderzoek in aanmerking kwamen. (...) Alleen wanneer goed bewaarde archeologische resten in de bodem konden worden aangetoond, zijn vindplaatsen opgenomen in de catalogus van het rapport. In deze catalogus komen de specifieke waarden van iedere afzonderlijke vindplaats aan de orde, op basis waarvan archeologische bestemmingen worden voorgesteld. (...) De oudste overblijfselen die tijdens het onderzoek werden aangetroffen, dateren uit de Bronstijd. Het betreft hier een vindplaats met nederzettingen aan de rand van het nieuwbouww gebied 't Weer. Dit mag een opvallend resultaat genoemd worden aangezien het het oudste, bekende nederzettingsterrein in dit deel van de provincie betreft. De meeste van de gelokaliseerde vindplaatsen dateren uit de IJzertijd en de Romeinse tijd. Slechts in enkele gevallen is het aangetroffen materiaal uit deze perioden duidelijk van elkaar te scheiden. Een Romeinse vindplaats bij uitstek is het castellum op de Hoge Woerd in De Meern. Het terrein van dit Romeinse fort bezit al jaren de status van beschermd archeologisch monument. Tijdens het onderzoek bleek evenwel dat zich ten noorden, ten zuiden en ten oosten van het monument een groot gebied met bewoningssporen bevindt. Het gaat hier naar alle waarschijnlijkheid om de resten van een vicus; een op handel en ambacht gerichte nederzetting, grenzend aan een Romeins fort. Voorgesteld is dit waardevolle terrein op te nemen in het beschermde areaal. Op de Romeinse periode volgen de Vroege Middeleeuwen. De overblijfselen hiervan zijn over het algemeen vrij schaars vergeleken met die van de Late Middeleeuwen. Vindplaatsen uit de Vroege Middeleeuwen vormen ook hier een minderheid. Een ervan, gelegen ten zuiden van het Huis te Vleuten, valt echter op door zijn grote omvang en het rijke vondstmateriaal. De nederzetting lag in haar bloeiperiode op de oever van de Oude Rijn. Een sprekend resultaat met betrekking tot de Late Middeleeuwen is het lokaliseren van de resten van een uit historische bronnen bekend kasteel. Het gaat om het versterkte Huis Grauwert, ook wel het Huis Ter Weyde genoemd. Het terrein is gesitueerd op de Hoge Weide, nog net binnen de grenzen

van de gemeente Utrecht. Over het geheel genomen kan worden gezegd dat de onderzoeksresultaten een belangrijke bijdrage vormen voor de kennis met betrekking tot de historie van het gebied.” Aldus het verslag van de onderzoeker Haarhuis. De inhoud spreekt voor zichzelf: een gebied van hoge waarde, waar zeer voorzichtig mee dient te worden omgegaan. Een veel uitgebreidere analyse van het onderzoek treft u elders in dit blad aan en wel van de hand van ons bestuurslid Eric Graafstal, medeopsteller van het rapport.

Tenslotte voerde de provinciaal archeologe drs Saskia van Dockum het woord: „Meer dan 3000 jaar geleden werden de eerste boerderijen in het gebied gebouwd en akkers aangelegd. Zo'n 1000 jaar later nam zelfs een vreemde mogendheid, het Romeinse leger, met harde hand bezit van het gebied. De Oude Rijn, dwars door het plangebied lopend, werd een grensrivier van wereldbelang. Alles ten noorden ervan bleef vrij Germaans grondgebied. Alles ten zuiden ervan, dus ook Vleuten-De Meern en een deel van Utrecht, werden onderdeel van het Romeinse wereldrijk. Het gebied lag gedurende enkele honderden jaren aan de rand van een imperium dat doorliep tot aan Syrië en Egypte. De bouwactiviteiten moeten er voor die tijd ongekend geweest zijn: via de Oude Rijn werden vanuit Duitsland natuursteen en zelfs hout voor de bouw van het castellum op de Hoge Woerd in De Meern geïmporteerd. Diezelfde Oude Rijn zou overigens vele eeuwen later, inmiddels verworden tot een reststroompje, opnieuw grensrivier zijn: ditmaal van de stadsvrijheid van Utrecht. Net buiten die stadsvrijheid verrezen robuuste kastelen als Den Engh, de Grauwert, Den Hoed en Nyevelt. De baksteenovens bij de kasteelplaatsen moeten op volle toeren gewerkt hebben. Tienduizenden stenen waren er nodig. (...) Meer nog dan voorheen moet het beleid daarom gericht zijn op duurzaam behoud en beheer van de nog aanwezige cultuurhistorische waarden, de archeologische waarden inclusief. De mate waarin het bodemarchief in de afgelopen decennia al is vernietigd, geplaatst tegen een achtergrond van intensieve planvorming voor de komende 10 tot 20 jaren, maken de bedreiging van het bodemarchief acuut en actueel. Recente berekeningen van de ROB geven aan dat in de laatste 40 jaar in het landelijk gebied 33% van het bodemarchief verloren is gegaan. Daaraan zijn met name de verstedelijking en de intensivering van de landbouw debet. (...) De cultuurhistorische waarden geven vorm aan de culturele continuïteit tussen ons verleden, de huidige maatschappij en de toekomst. Ze zijn ook mede bepalend voor onze identiteit en de relativering daarvan tegen de achtergrond van ons verleden en onze omgeving. Die waarden, de archeologische inclusief, zijn daarom onze voortdurende zorg en duurzaam behoud waard. (...) Dergelijke plekken - goed geconserveerd en van groot belang - niet alleen voor Leidsche Rijn, maar ook in een veel grotere regio, en van waarde voor de geschiedenis van het Nederlandse cultuurlandschap, dienen behouden te blijven en op de juiste wijze beheerd te worden. Ze zijn niet altijd even mooi zichtbaar zoals enkele kasteelterreinen in het gebied, waarvan de kasteelplekken zichtbaar fraai bewaard gebleven zijn of waarvan de slotlaan nog duidelijk in de huidige percelering herkenbaar is. Maar wanneer we alleen die zichtbare elementen een rol zouden laten spelen, betekent dat een grove onderschatting van de grote rijkdom aan archeologische gegevens die nog in het gebied aanwezig is. En zichtbaarheid blijkt een relatief begrip: wat te denken van een uitstekend geconserveerde en waardevolle Romeinse woonplaats net op de oorspronkelijke, hoge, Romeinse oevers van de Oude Rijn: hier komen landschap en geschiedenis tastbaar samen”.

Tot zover de inleidingen bij de presentatie van het RAAP-rapport. Bij het lezen ervan lijkt het erop, dat iedereen overtuigd is van het belang van het gebied en dat aantasting ervan niet zal plaatsvinden. De tijd zal het leren.

Stichting RAAP brengt archeologische resten in kaart

Door E.P. Graafstal

Op 19 juli jl. werden de resultaten gepresenteerd van de archeologische kartering die in 1992-1993 ten westen van Utrecht heeft plaatsgevonden. Tot in de landelijke dagbladen viel te lezen hoe aan de betrokken wethouders van Utrecht, Vleuten - De Meern en Harmelen een rapport werd aangeboden, waarin o.a. 36 nieuwe archeologische vindplaatsen staan beschreven. Aanleiding tot het onderzoek vormt de geplande grootschalige woningbouw in het gebied ten westen van de rijksweg A2. De kartering is vroegtijdig uitgevoerd, zodat bij de uitwerking van de plannen rekening kan worden gehouden met de aanwezige archeologische waarden. Op dit moment onderzoekt de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek samen met de provincie en de betrokken gemeenten hoe de belangrijkste terreinen kunnen worden beschermd en ingepast in de nieuwe inrichting van het gebied. Vorig jaar werd in een bijlage bij dit tijdschrift beschreven hoe de kartering onze kennis over de bewoningsgeschiedenis van het gebied heeft verrijkt. Nu het onderzoek is afgerond en gepresenteerd, is het misschien aardig om eens te zien hoe zo'n „systematische archeologische streekbeschrijving” nu eigenlijk in zijn werk gaat. Oude woonplaatsen, die onder een grasmat en vaak een halve meter grond verborgen liggen - hoe spoor je die op en breng je die in kaart zonder op te graven? De redactie heeft een van de medewerkers aan het onderzoek bereid gevonden om hierover iets te vertellen.

De laatste tijd wordt het plaatselijke en regionale nieuws beheerst door berichten over de grootschalige woningbouw die na 1995 ten westen van Utrecht zal plaatsvinden. Sinds juli is een projectbureau bezig om in opdracht van de betrokken gemeenten een eerste *masterplan* voor het nieuwe stadsgebied „Leidsche Rijn” op te stellen. Daarmee is een beslissende fase begonnen in een lange planologische procedure, die enkele jaren geleden begon met de presentatie van de *Vierde nota ruimtelijke ordening extra* (VINEX). Daarin gaf de minister aan dat de regio Utrecht tot het jaar 2005 nog 30.000 woningen moet bouwen, waarvan 20.000 in het gebied ten westen van de stad Utrecht. De plannen zouden - dat was terstond duidelijk - verregaande consequenties hebben voor de ruimtelijke inrichting van het hele gebied tussen Utrecht en Harmelen. Zo zou bijvoorbeeld het kassengebied rond Vleuten en De Meern bij doorgang van de ministeriële plannen een andere plaats moeten krijgen.

Het is niet voor het eerst dat de mens in dit gebied nieuwe lijnen in het landschap trekt. De streek tussen Utrecht en Harmelen kent een lange geschiedenis van intensieve bewoning en veranderend grondgebruik. Zeker al zo'n 3000 jaar biedt de brede stroomrug van de Rijn hier een veilige en vruchtbare bodem voor allerlei vormen van menselijke bewoning, van prehistorische boerderijen tot heuse kastelen. Tezamen vormen zij een rijk weefsel van tastbare herinneringen aan het verleden. Een groot deel van de

ze „cultuurhistorische waarden” dringt zich niet vanzelf aan ons op, een deel is zelfs niet eens direct zichtbaar. Met name van de archeologische overblijfselen in dit gebied bestond tot voor enkele jaren slechts een zeer onvolledig beeld. Bekend waren natuurlijk het Romeinse legerkamp op de Hoge Woerd en een flink aantal kasteelterreinen, maar daar hield het al gauw mee op. Ondertussen wezen vondsten van amateur-archeologen erop dat het gebied vermoedelijk nog wel meer belangrijke nederzettingen herbergde. Toen de plannen voor de grootschalige woningbouw bekend werden heeft de landelijke vereniging van amateur-archeologen: de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN), dan ook het initiatief genomen om in het gebied tussen Utrecht en Harmelen een zogenaamde archeologische veldkartering te laten plaatsvinden.

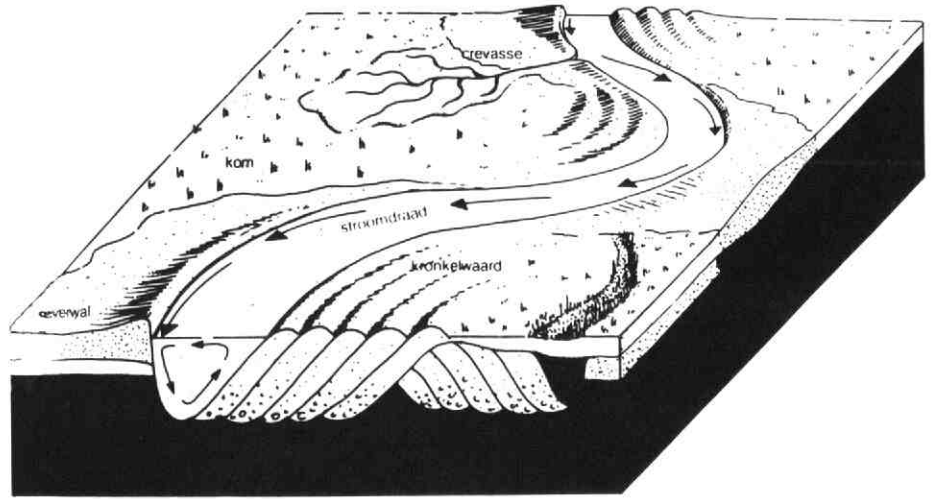
Een archeologische veldkartering vormt eigenlijk een onderdeel van een groter onderzoek, dat ook wel wordt aangeduid als „systematische archeologische streekbeschrijving”. Daarbij wordt geprobeerd om door een combinatie van uitgebreid veldonderzoek, inventarisatie van oude vondstberichten en bestudering van bestaande collecties een zo compleet mogelijk overzicht te verkrijgen van terreinen waarin zich archeologische resten bevinden. Deze vorm van onderzoek heeft de laatste 15 jaar in ons land een hoge vlucht genomen. Bij grote ingrepen in het landschap, zoals de Betuwe-lijn, grootschalige woningbouw of landinrichtings-

projecten (ruilverkavelingen), is zo'n onderzoek tegenwoordig al een heel gewone zaak. Daarvoor zijn verschillende redenen te noemen. Om te beginnen heel praktisch: niemand is gebaat bij verrassingen en vertragingen in het uitvoeringsstadium van zulke grote werken. Maar de ontwikkeling wordt ook gestimuleerd door nieuwe inzichten in de archeologische monumentenzorg. Immers, om de waarde van verschillende vindplaatsen goed te kunnen inschatten, is het nodig om te weten welke nederzettingenvormen, uit welke perioden en in welke conserveringstoestand nog voorhanden zijn. „Zonder overzicht van de archeologische waarden die in een bepaald gebied aanwezig zijn, staat de monumentenzorg in planologische discussies met de mond vol tanden.”¹⁾ Trouwens, ook de wetenschappelijke vraagstelling van de archeologie is de laatste tientallen jaren steeds meer verschoven naar de menselijke activiteiten in relatie tot het omringende landschap en naar nederzettingenpatronen op regionaal niveau. Ook daar dus behoefte aan overzichten per bewoningsperiode en per landschapstype.

In ons geval ging het in concreto om de stroomrug van de Oude Rijn: een anderhalf tot twee kilometer brede gordel van zandige rivierafzettingen met enkele kleinere en grotere zijtakken. Gezien de planologische situatie van 1992 kon het onderzoek zich beperken tot het gedeelte van de A2 in het oosten tot aan de bebouwde kom van Harmelen in het westen. Nog maar enkele jaren geleden was

een groot deel daarvan archeologisch gesproken onbekend gebied. Het was evenwel van aanvang duidelijk dat de vrijwilligers van de AWN de klus niet alleen zouden kunnen klaren: in één seizoen zou ongeveer 1900 ha moeten worden onderzocht! Door een subsidie van de provincie kon in 1992 een beroep worden gedaan op de Stichting RAAP (Regionaal Archeologisch Archiveringsproject), verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Stichting RAAP heeft jarenlange ervaring in deze vorm van archeologisch veldwerk en beschikt bovendien over de nodige expertise om de omvang en conserveringstoestand van vindplaatsen vast te stellen. Zo onderzocht RAAP reeds eerder een deel van de Hoge Woerd in verband met bestemmingsplan 't Weer 2). Besloten werd dat Stichting RAAP ongeveer driekwart van het gebied zou onderzoeken; de AWN kon zich dan concentreren op het minder bedreigde gebied ten westen van de Schoolstraat in Vleuten en ten noorden van de spoorlijn Utrecht-Den Haag/Rotterdam.

Inmiddels heeft Stichting RAAP, zoals de bedoeling was, in één campagne (1992 - 1993) ongeveer 1455 ha onderzocht. De resultaten zijn bijeengebracht en onlangs gepresenteerd in een rapport met de wat prozaische titel: *Vleuten-Harmelen. Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering* 3). Daarin worden o.a. 36 nieuwe terreinen, doorgaans met belangrijke archeologische resten, beschreven. Voor de meest waardevolle vindplaatsen heeft Stichting RAAP geadviseerd te onderzoeken of zij blijvend beschermd kunnen worden, bijv. door ze een eigen plaats te geven in de nieuwe inrichting van het gebied. Op dit moment is de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) samen met de provincie en andere betrokken instanties druk bezig om de mogelijkheden daartoe te onderzoeken. Het lijkt dus niet zinvol om in dit artikel in te gaan op individuele vindplaatsen en wat daarmee te gebeuren staat. In plaats daarvan zullen wij de blik richten op de verschillende werkzaamheden die tijdens de RAAP-kartering zijn uitgevoerd en al wat daar verder zoal bij komt kijken. Dat is ook dáárom aardig omdat op dit moment in het AWN-gebied tussen Vleuten en Haarzuilens het onderzoek nog in volle gang is, zij het noodgedwongen in een wat rustiger tempo. De archeologische werkgroep van onze Vereniging, die is aangesloten bij de AWN, doet daar natuurlijk aan mee. En ook hier zijn de resultaten verrassend te noemen. We zullen daar in een volgende aflevering nog wel op terugkomen. In dit artikel beperken wij ons tot het onderzoeksgebied van de Stichting RAAP (vgl. afb. 6).

1. Bij de opbouw van een stroomrug zijn verschillende processen te onderscheiden. In het natte seizoen treedt de rivier om te beginnen regelmatig buiten zijn oevers. Daarbij wordt direct buiten de bedding zand afgezet, zodat langs de oevers zgn. oeverwallen ontstaan - natuurlijke dijken. Bij overstromingen bezinken de fijne kleideeltjes verderop in de vlakke, als het water tot rust komt: daar, in de „kommen”, ontstaan taaie kleipakketten. Nog verder van de rivier ontstaat veen uit onverteerde resten van het moerasbos. Daarnaast verlegt de rivier zijn bedding voortdurend, omdat aan de buitenbochten, waar het water het snelst stroomt, erosie optreedt, terwijl aan de oevers van de binnenbochten grind en zand wordt afgezet. Daardoor heeft de rivier de neiging om steeds meer te gaan kronkelen, zodat de stroomsnelheid afneemt en de bedding „verstopt” kan raken. Dan kan het gebeuren dat uiteindelijk een aantal van de ergste lussen worden afgesneden door een verlegging van de hoofdstroom. De afgesneden restgeul (op de tekening rechts) raakt dan opgevuld met klei en verlandt tenslotte geheel. Ondertussen kruipt de kruin van de stroomrug in de loop der eeuwen langzaam omhoog, door de jaarlijkse afzettingen; oude delen van de stroomrug raken dan afgedekt met klei. Vervolgens kan zo'n oud en afgedekt gedeelte van de stroomrug dan weer worden „omgeploegd” door de voortgaande verplaatsing van de bedding, die wel 10 meter diep kan zijn. Tenslotte is het ook mogelijk dat een oude, kronkelige en „verstopte” stroomrug geheel buiten werking treedt doordat zich bovenstrooms een nieuwe tak naar zee afsplitst. Met de Oude Rijn is dat na de Romeinse tijd gebeurd door de afsplitsing van de Lek bij Wijk bij Duurstede. (Uit: L.P. Louwe Kooijmans, *Sporen in het land. De Nederlandse delta in de prehistorie*, Amsterdam 1985)

Vooronderzoek: het gebied

Elke succesvolle kartering begint met een gedegen studie van de ontstaans- en (voor zover bekend) bewoningsgeschiedenis van het betrokken gebied. Het is beslist gewenst om vóór het begin van het veldwerk al globaal te weten waar en op welke diepte de bewoningssporen uit de verschillende perioden zich kunnen bevinden. Daar hangt namelijk van af welke technieken worden gebruikt om de vindplaatsen op te sporen, en alleen gewapend met zulke kennis is men in staat om naderhand het patroon van de vondsten juist te interpreteren. Theoretisch is het bijvoorbeeld mogelijk om in ons gebied sporen te vinden van een rendierjagerscultuur uit het eind van de laatste ijstijd; daarvoor moet men dan wel 5 meter de diepte in, naar het niveau van het zgn. dekzand, dat hier onder het huidige landschap schuilgaat. Het zal duidelijk zijn dat een veldkartering als de onze zich daar niet mee bezig kan en ook niet hoeft

te houden. In dit geval moest het onderzoek zich om praktische redenen beperken tot de „bovenkant” van het terrein, waar we nauwelijks bewoningssporen ouder dan de Bronstijd (2100-800 v. Chr.) kunnen verwachten. Daarmee beperken we ons eigenlijk tot de jongste fase van de landschapsvorming, want vanaf ca. 4500 v. Chr. is de wording van het gebied tussen Utrecht en Harmelen geheel bepaald door de Rijn, die zich hier tussen uitgestrekte veenmoerassen een weg naar zee baande.

Om iets te begrijpen van de mogelijkheden en onmogelijkheden van de kartering in dit gebied, is het goed om nog eens in detail te kijken naar de grillen van een rivier in natuurlijke toestand. In elke rivierdelta ligt dat weer anders, afhankelijk van o.a. de verhouding tussen de waterafvoer, de getijdenbeweging rond het mondingsgebied en de mate waarin het rivierwater klei- en zandeeltjes met zich meevoert. In Nederland lagen die verhoudingen tot aan de bedijking van de

grote rivieren zodanig dat in een rustig tempo (ongeveer in gelijke tred met de geleidelijke zeespiegelstijging) zgn. stroomruggen werden opgebouwd: brede gordels van deels wat hoger gelegen, zandige en kleiige afzettingen. Afb. 1 maakt duidelijk hoe dat in zijn werk ging (zie onderschrift). Het zal duidelijk zijn dat een stroomrug een ingewikkeld en veelge-laagd geologisch „dokument” vormt, waarin oudere en jongere delen te onderscheiden zijn. De oudere fasen zijn overdekt door latere kleiafzettingen en bovendien niet meer compleet bewaard, omdat de rivier er zijn bedding in heeft verlegd: als een slang in het zand, zo werkt een rivier periodiek zijn eigen afzettingen weer om. Ook de Rijn heeft in ons gebied op deze manier een stroomrug opgebouwd, een heel grote nog wel. Tussen Utrecht en Harmelen bedraagt de breedte van het zandlichaam 1,5 à 2 km; daarbij heeft de Rijn tussen De Meern en Harmelen lange tijd een flinke zijtak gehad, die daar de zgn. Heldammer stroomrug heeft opgebouwd (zie afb. 6).

Op dit geologische fundament van de stroomruggen heeft zich in ons gebied eigenlijk alle menselijke bewoning (na de rendierjagers!) afgespeeld tot om en nabij het jaar 1000 na Chr.. Het loofbos dat er van nature groeide, liet zich gemakkelijk ontginnen; de zandige bodem was er zeer vruchtbaar en licht te bewerken. Vooral de wat hoger gelegen delen, oude oeverwallen, lagen voor de hand als vestigingsplaats. Men koos zijn woonplaats graag aan een verlaten zijtak van de rivier, liefst niet te dicht bij de hoofdstroom van dat moment. De moerassige wildernissen ten zuiden en ten noorden van de Oude Rijn (zie afb. 6) zouden pas in de 11e en 12e eeuw ontgonnen worden; bewoningssporen van daarvoor zal men er niet aantreffen en de boerderijen uit de Late Middeleeuwen liggen er doorgaans verscholen onder hun opvolgers.

De kartering van RAAP en AWN beperkt zich tot het oude cultuurlandschap van de stroomruggen. Tegen de achtergrond van afb. 1 is nu ook terstond duidelijk waarmee men bij het karteren van de hoge gronden langs de Oude Rijn te kampen heeft: hoe ouder de bewoningsperiode die men op het oog heeft, hoe groter de kans dat de resten zijn afgedekt door latere kleiafzettingen (en hoe kleiner dus de kans om ze te vinden). Tegelijkertijd geldt: naarmate men teruggaat in de tijd, zal een groter gedeelte van de vindplaatsen zijn verdwenen door latere verplaatsingen van de rivierbedding. Zeker in ons geval is dit een factor van betekenis: de Oude Rijn heeft zich zo'n 5000 jaar door het bed van zijn eigen afzettingen heen en weer verplaatst; pas

tegen het jaar 1000 neemt de rivieractiviteit sterk in betekenis af. Stroomopwaarts, in het Kromme Rijngebied, is dat anders: daar heeft de Rijn achtereenvolgens door drie stroomruggen gelopen; de twee oudste, de Houtense en de Werkhovense stroomrug, hebben vanaf de Romeinse tijd niet meer aan erosie blootgestaan. De vindplaatsen uit het begin van de jaartelling en van daarvoor zijn er allemaal bewaard gebleven (of de mens moet ze hebben vernield). Daarbij is de stroomrug van de Oude Rijn duidelijk in het nadeel: hele stukken van de bewoningskaart zijn er als het ware uitgewist.

Een eerste inventarisatie

Voordat het veldwerk begint worden natuurlijk eerst alle reeds bekende vondsten en vindplaatsen in het gebied zorgvuldig geïnventariseerd. Alles wat je van tevoren weet, is immers winst; toevallige vondsten uit het verleden kunnen straks de weg wijzen naar veel omvangrijker resten. Om te beginnen worden daarom alle oude vondstberichten nagelopen. Bij de ROB zijn de meeste van deze berichten terug te vinden in het Centraal Archeologisch Archief; ook het Rijksmuseum van Oudheden heeft veel dergelijke gegevens, ook over ons gebied. Zo lezen we bijvoorbeeld in het *Utrechtsch dagblad* van 1941 over „een geheel intact zijnde menschedel, alsmede een stuk speer”, gevonden in een zandafgraving ca. 1 km ten oosten van Vleuten; de vindplaats kon tijdens de kartering worden gelocaliseerd, maar bleek geheel verstoord. Ook plaatselijke collecties van amateur-archeologen - en in ons geval natuurlijk de Historische Vereniging! - zijn een belangrijke bron van gegevens. Samen met de officieel geregistreerde vindplaatsen geven al deze berichten en vondsten een eerste beeld van de aard, de spreiding en de gesteldheid van de vindplaatsen.

Vervolgens zijn er, afhankelijk van het gebied, nog vele andere manieren om oude bewoningsresten op het spoor te komen - nog vóór men het veld betreedt. Historische kaarten, doorgaans beschikbaar vanaf de late 16e eeuw, kunnen verdwenen hofsteden en heerlijke huizen aangeven. Tijdens de RAAP-kartering zijn op die manier de resten van het versterkte huis Grauwert bij sportpark Ter Weijde teruggevonden. Oude veld- en perceelnamen verwijzen soms naar vroegere bewoning of vormen van grondgebruik; tijdens een grote kartering uitgevoerd in Waterland in Noord-Holland werd bijvoorbeeld een duidelijke relatie vastgesteld tussen namen eindigend op -werf of -laan en bewoningssporen uit de 12e-17e eeuw. In Vleuten zal elke archeoloog de oren spitsen wanneer hij op een

naam als 't Hoog stuit - en daar was het bij de kartering dan ook raak: zo'n 2000 jaar woont men er al! Heel belangrijk is altijd het bestuderen van de perceelvormen (maar dan natuurlijk wel van vóór een eventuele ruilverkaveling); onderbrekingen in een regelmatig patroon kunnen met samenhangen met verdwenen boerderijen of zelfs oudere structuren. Dan zijn er luchtfoto's, waarop lichte slagshaduw of verkleuringen de weg kunnen wijzen naar ondergrondse resten die men staande in het veld niet eens zou opmerken. Heel specifieke informatie kan ook de bodemkaart geven, wanneer daar namelijk zgn. „oude woongronden” op zijn aangegeven.

Maar misschien wel de belangrijkste documenten, die ook in het veld telkens weer geraadpleegd worden, zijn de hoogtekaart en de zgn. geomorfologische kaart (zie afb. 2). De hoogtekaart is voor ons gebied beschikbaar op schaal 1:10.000 en geeft de hoogtes ten opzichte van het NAP aan, ongeveer 1 punt per ha. De hoogteligging van het terrein is in het verleden waarover wij praten, steeds een bepalende factor geweest bij de keuze van de woonplaats. Het waren de hogere delen van de stroomrug, de goed ontwikkelde oeverwallen, die het eerst voor bewoning in aanmerking kwamen. Op de hoogtekaart zijn deze hogere ruggen vaak al te herkennen. Niet minder belangrijk is de geomorfologische kaart. Daarop zijn de verschillende terreingedeelten naar hun ontstaanswijze aangegeven. In ons geval vinden we de stroomrug van de Oude Rijn er precies op terug, met zijn restgeul, met zijn oudere en jongere gedeelten, met de kleiafzettingen die de overgang naar het veengebied vormen, enz.. Vooral de gedeelten waar het zand wat dichtter aan de oppervlakte zit en die dus van nature een gunstige waterhuishouding kennen, vormen weer de eerste categorie als het op bewoonbaarheid aankomt.

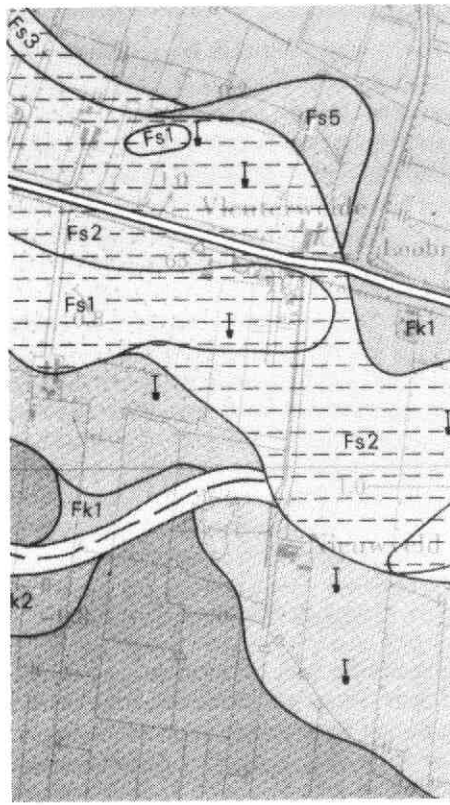
Voordat men het veld betreedt, is het nuttig om ook enig inzicht te hebben in de geschiedenis van het grondgebruik. Zo is voor de omgeving van Utrecht bekend dat eeuwenlang stadsbeer (met allerlei gebroken huisraad) als mest over het land werd uitgevaren - dat verklaart een flink deel van het recentere aardewerk dat men overal aantreft! Belangrijk is ook te weten welke vormen van bodembewerking hebben plaatsgevonden. Boomgaarden worden bij nieuwe beplanting in ons gebied tegenwoordig al tot 70 cm diep omgewerkt - dat is vaak funest voor eventuele archeologische resten. Daarnaast doet men er goed aan een kaart te maken van ontgrondingen, egalisaties, zandafgravingen en dergelijke; de provincie houdt hiervan de administratie bij. In ons ge-

bied is, rond het midden van deze eeuw, op verscheidene locaties rivierzand afgegraven, soms zelf opgezogen, ten behoeve van wegenbouw, o.a. voor de A2.

Een verhaal apart vormt in onze streek natuurlijk de kleiwinning ten behoeve van de baksteen- en dakpanindustrie. De fabrieken stonden vanouds langs Vecht, Rijn en IJssel, o.a. bij Woerden en Maarsse, en betrokken hun grondstof al eeuwen uit de nabije omgeving: de lichte kleiafzettingen waarmee de stroomruggen van genoemde rivieren zijn bedekt. In de loop van de 18e en 19e eeuw raakten lo-

cale voorraden uitgeput en werd steeds meer kleiland opgekocht rond Harmelen, Vleuten en De Meern. Vooral in de vorige en in het begin van deze eeuw was de kleiwinning hier een bloeiend bedrijf, dat in de wintermaanden voor velen een bijverdienste moet hebben geleverd. De klei werd meestal 2 of 3 steken diep weggegraven, nadat de bovengrond was verwijderd, en met zgn. vletschuiten afgevoerd naar de fabriek - vandaar „vletsloten” en „afvletten”. Voor de archeoloog betekent dit hele verhaal dat hij in veel gevallen de bovenste driekwart me-

ter van zijn bodemprofiel kwijt is, en daarin steekt nu net het leeuwedeel van de sporen uit de bewoningsperiodes waar het ons om is te doen! Naar schatting de helft van de stroomrug tussen Utrecht en Harmelen is op deze manier goeddeels verruïneerd. Het „afvletten” is daarmee, naast de erosieve werking van de Rijn, een beeldbepalende factor geworden in de RAAP-kartering. Gelukkig is het gebied tussen Vleuten en Haarzuilens, dat momenteel door de AWN en de Historische Vereniging wordt onderzocht, de dans grotendeels ontsprongen.

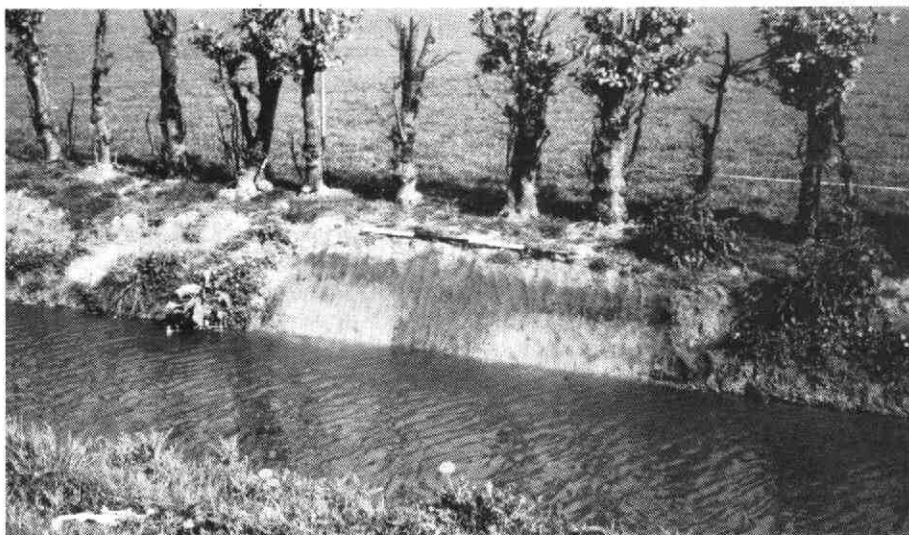

2. Verschillende soorten kaarten die in het veld worden gebruikt: v.l.n.r. fragmenten van de topografische, geomorfologische en hoogtekaart. Afgebeeld is steeds het gebied ten westen van De Meern, ter hoogte van de Loobrug, waar de Europaweg samenkomt met de Rijksstraatweg/Leidsche Rijn. Van rechtsonder tot linksboven wordt het terrein doorsneden door de Heldammer stroomrug (vgl. afb. 6); dit zorgt voor een grote landschappelijke diversiteit in het afgebeelde gebied. De topografische kaart 1:25.000 (links) geeft nuttige informatie over het grondgebruik: er zijn een paar akkers en percelen tuingrond (gerasterd), benevens enkele grote boomgaarden (gestippeld), allemaal op de stroomrug gelegen, vanwege de gunstige bodemeigenschappen; de rest is grasland, terwijl in het zuiden, op het veen, ook enkele bospercelen voorkomen (donkerder tint). Aangegeven is ook een hoogtelijn, precies op NAP. Deze lijn volgt ongeveer de zuidelijke rand van de Heldammer stroomrug. Op deze zuidelijke flank ligt behalve kasteel Nyvelt vanouds een reeks boerderijen, niet aan de weg, maar midden in het veld, aan lange oprijlanen; vandaar de oude naam voor dit gebied: Veldhuizen - een unieke situatie. In het midden toont de geomorfologische kaart hoe de Heldammer stroomrug precies door dit gebied loopt. In de wat lichtere strook met de codes Fs1 t/m 3 heeft de eigenlijke rivier gestroomd; maar ook in een brede zone daarbuiten zijn nog zandige oeverafzettingen terechtgekomen (Fs5). Opmerkelijk is dat precies op de plaats waar later kasteel Nyvelt is gesticht, een kleine geul zich van de stroomrug losmaakt - daar zal dus wel een samenhang tussen bestaan! Ook hier is het oppervlak van de stroomrug op verscheidene plaatsen aangetaast door het afvletten; de kleine schopjes geven dat aan. Buiten de stroomrug, in de noordoost- en de zuidwesthoek, vinden we slappere bodems: dikke pakketten van zware klei en drassig veen. Deze gebieden zijn pas na het jaar 1000 ontgonnen; het zijn nog steeds lege gebieden, waar gras en sloten het beeld bepalen. Door de ontginning en eeuwenlange ontwatering is het terrein hier ingezakt („ingeklonken”) tot een meter of twee onder het niveau van de stroomrug. De hoogtekaart 1:10.000 (rechts) toont dit in duidelijke cijfers. De getallen geven de hoogte t.o.v. NAP aan; in het zuiden daalt het maaiveld tot 1 m onder NAP. De stroomrug daarentegen komt prachtig in de getallen tot uitdrukking; de oude oeverwallen reiken hier tot 1 m boven NAP - opletten dus! Het meest opmerkelijke resultaat van de kartering in dit gebied was de ontdekking van vier vindplaatsen uit de Romeinse tijd, precies op de lijn van de huidige, in oorsprong middeleeuwse boerderijen (vgl. afb. 6). Tussen beide bewoningsfasen ligt een gat van ongeveer 9 eeuwen, maar de natuurlijke ondergrond heeft tot een identiek nederzettingpatroon geleid!

De veldkartering

Een veldkartering wordt natuurlijk in hoge mate bepaald door het grondgebruik en de mogelijkheden die dit biedt om de bodem af te zoeken. Een overzicht van het grondgebruik is daarom nuttig, ten einde vooraf de meest geschikte zoekstrategieën te kunnen vaststellen. Bij een oppervlaktekartering zijn akkers natuurlijk ideaal, zeker als ze een tijd braak hebben gelegen; ons gebied telt echter slechts hier en daar een perceel met maïs. Boomgaarden zijn er daarentegen veel en als zij op moderne wijze worden onderhouden, zijn de kaalgespoten stroken onder de bomen ruim voldoende om het terrein te kunnen afzoeken; ook akkers worden trouwens strooksgewijs, met een tussenafstand van ca. 10 m, belopen. Meer dan de helft van het onderzoeksgebied bestaat echter uit grasland. Daar is de „vondst-zichtbaarheid” natuurlijk uiterst beperkt en zal men zich doorgaans moeten behelpen met molshopen en slootkanten. Molshopen bewijzen goede diensten als uitgespoelde grondmonsters, vaak van een halve meter diep - hoe meer, hoe beter! Sloten zijn te beschouwen als anderhalf meter diepe zoeksluven, waarin steeds weer materiaal van de wanden afkalft en op de kant wordt uitgebaggerd (zie afb. 3, onder). In Waterland en Delfland zijn op grasland op deze manier verbluffend goede resultaten behaald. Wel is het zo dat deze vorm van karteren seizoengebonden werk is: de sloten moeten geschoond zijn en de molshopen talrijk. Optimaal zijn daarom de maanden december tot maart; de weilanden tussen Utrecht en Harmelen zijn dan ook in het winterseizoen van 1992-1993 in één campagne afgezocht.

De eerste fase van het veldwerk bestaat uit het systematisch en zo compleet mogelijk afzoeken van het terrein. De vondsten gaan in genummerde zakjes en de nummers worden zorgvuldig ingetekend op de topografische kaart 1:10.000. Van elke locatie („object”) worden de vondstomstandigheden en terreingesteldheid op een objectformulier vastgelegd; deze informatie is essentieel om het patroon van vondsten ook later correct te kunnen interpreteren. Uiteraard wordt er naar gestreefd om het gebied zo veel mogelijk gelijkmatig en „vlakdekkend” af te zoeken. Op grasland is dat vaak moeilijk te realiseren. Daarom moesten tijdens de RAAP-kartering honderden boringen worden uitgevoerd om een ontoereikende vondstzichtbaarheid te compenseren: kunstmatige „kijkgaten” eigenlijk. Maar er blijven natuurlijk altijd witte plekken op de kaart: wegen en aanliggende bebouwing, met loodsen, schuurtjes en schapenweijtes ertussen, hebben in dit gebied in de loop

3. Voor de archeoloog zijn sloten als het ware „zoeksluven” door het landschap. Bovenste foto: een pas gegraven bermsloot van de Burgemeester Middelweerdweg in de nieuwbouwwijk 't Weer. Tijdens de kartering werden langs deze sloot enkele kleine brokjes aardewerk gevonden; ze bleken thuis te horen in de Midden- of Late Bronstijd (ca. 1800-800 v. Chr.). Bij het voorzichtig „opschaven” van de al wat overwoekerde slootwand kwam er een duidelijke bewoningslaag te voorschijn tussen ca. 35 en 55 cm onder het maaiveld, bedekt door latere kleiafzettingen van de Rijn. Op twee punten bleken onder de bewoningslaag greppels of kuilen, opgevuld met donkere grond, aanwezig - grondsporen dus! In één daarvan werd nog een Bronstijd-scherf gevonden. Bij het booronderzoek bleek dat de bewoningssporen zich op het aanpalende weiland inderdaad nog over enige afstand voortzetten. Onderste foto: karteren in de Vleuterweide. Ook een bestaande sloot, mits goed geschoond, stelt in staat om een eind in de bodem te kijken. De slootwanden kalven immers continu af en met de bagger komt er telkens weer nieuw materiaal op de kanten. Als de sloot een nederzettingsterrein doorsnijdt, liggen er al gauw vondsten in de uitgespoelde bagger. Op deze manier zijn honderden kilometers sloot tussen Utrecht en Harmelen afgezocht.

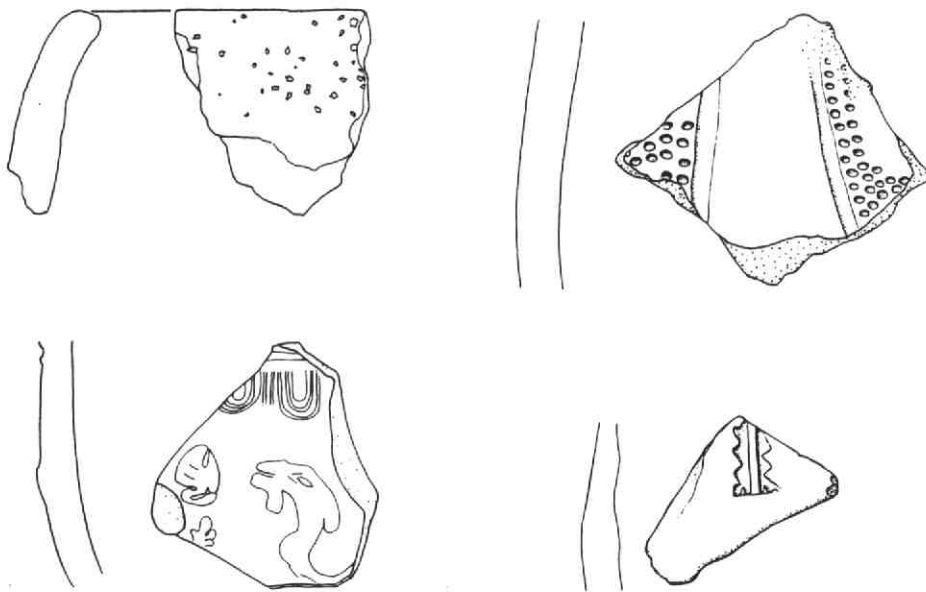
der tijd een grote dichtheid gekregen. En dan zijn er natuurlijk de talrijke kassen; in de Harmelerwaard en tussen Vleuten en De Meern zijn welhaast glazen steden verzezen! Moderne teelttechnieken maken inspectie van de natuurlijke bodem daar meestal onmogelijk. Een geluk bij een ongeluk is dat de kassen meestal liggen op afgevlakte percelen, die archeologisch toch al wat minder verwachtingsvol zijn.

Ondanks deze beperkingen werden 220 vondstlocaties of „objecten” geregistreerd. In de meeste gevallen gaat het om één, enkele of een handvol scherven van aardewerk, soms ook om baksteen, glas, bot of metaal; zelfs een Romeinse munt, nauwelijks nog leesbaar, werd ergens opgegrapt. In de praktijk is alleen materiaal van vóór 1500 opgegrapt: uit de Middeleeuwen dus, en alles wat daarvoor komt.

De meeste vondsten zijn klein en onooglijk; afb. 4 toont bepaald de crème van de kartering! Ruwweg de helft van de vondstnummers heeft betrekking op primitief aardewerk van inheemse makelij: het is met de hand gevormd en nogal zacht gebakken, in overwegend donkere tinten. Het dateert uit de ijzertijd (ca. 800 - 12 v. Chr.) of de daarop volgende Romeinse tijd. Het vergt soms een geoefend oog om het überhaupt als aardewerk te herkennen. Toch zijn verscheidene vindplaatsen met behulp van maar een paar van die brosse, zwarte kruimels opgespoord!

Sommige vondstnummers hebben betrekking op „losse” vondsten; in andere gevallen gaat het om een paar scherven bij elkaar, maar ook wel vele tientallen of zelfs enkele honderden, verspreid over een perceel of juist min of meer geconcentreerd in een hoek. De interpretatie van de vondststrooiing dient eigenlijk al in het veld plaats te vinden; daarbij moet het materiaal dus ter plekke worden her-

kend. Naar bevind van zaken zal dan worden besloten om al dan niet „verdichtend” verder te zoeken, teneinde bijvoorbeeld een markante concentratie af te bakenen. Bij dit alles moet de vondstzichtbaarheid natuurlijk worden verdisconteerd: 5 scherven uit twee eenzame molshopen hebben een andere betekenis dan eenzelfde aantal over een hele akker. Verspreide vondsten uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd wijzen meestal op ouderwetse bemesting: keukenafval, inclusief gebroken vaatwerk, ging via de mestvaalt het land op. Ook vond er, zoals gezegd, systematische bemesting met stadsvuil plaats. Over grote delen van Nederland ligt een egale deken van porceleinen kopjes, jeneverkruiken, glas, spijkers en rood geglazuurd aardewerk. Maar de echte vindplaatsen springen er bijna altijd uit: vaak gaat het dan om enkele tientallen scherven uit eenzelfde periode, verzameld binnen een oppervlak van 50 m in het rond. Dan is het raak!

4. Elke periode kent zijn aardewerksoorten. Zij vormen het belangrijkste hulpmiddel voor de datering van de vindplaatsen die tijdens de kartering zijn ontdekt. Afgebeeld zijn vier scherven, ongeveer op de helft van hun ware grootte, telkens met een profieltekening links ernaast. Ze zijn karakteristiek voor vier opeenvolgende perioden die in de bewoningsgeschiedenis kunnen worden onderscheiden, al komen de laatste drie, met hun versiering, wat minder vaak voor. Linksboven een randfragment van een emmervormige pot uit de Midden- of Late Bronstijd (ca. 1800-800 v. Chr.), gevonden bij de nederzetting aan de Burgemeester Middelweerdweg (zie afb. 3, boven); het aardewerk is gemengd („gemagerd”) met grof kwartsgruis. Rechtsboven een wandscherf van een pot uit de IJzertijd (ca. 800-12 v. Chr.), versierd met banden van kleine stipjes tussen twee groeven; afkomstig van een vindplaats bij de Burgemeester Verderlaan. Linksonder een fragment van een kom uit de Romeinse tijd (12 v. Chr.-ca. 450 n. Chr.), vervaardigd in Trier tegen het einde van de 2e eeuw; gevonden op de Hoge Woerd bij De Meern. De reliëfversiering op dit type aardewerk (terra sigillata) werd aangebracht met behulp van een mal, waarin met losse figuurstempels in negatief het afgebeelde patroon was samengesteld; o.a. een dolfin is te herkennen. Rechtsonder een scherf van een pot uit het eerste deel van de Vroege Middeleeuwen (ca. 450-700 n. Chr.), versierd door middel van een stempel; gevonden op een terrein bij de bloemenveiling aan de Utrechtseweg. Alleen de Romeinse kom is op de draaischijf vervaardigd - een technische vernieuwing van die tijd; de rest van het afgebeelde aardewerk is nog met de hand gevormd.

Haast een aparte categorie onder de 220 vondstnummers vormen kleine groepjes van één tot vijf scherven van het eerder omschreven „inheemse” aardewerk, gevonden op afgevlakte terreinen. Dergelijke vondsten, zeker uit een wat oudere periode, verdienen normaal gesproken wat extra aandacht: zij kunnen wijzen op veel omvangrijker archeologische resten, die door rivierafzettingen grotendeels zijn afgedekt. Maar dat was hier nu juist niet het geval: grondboringen leverden in deze gevallen nooit sporen van bewoning op. Tijdens de kartering rees daarom al snel het vermoeden dat sommige nederzettingen uit de vroegste bewoningsfasen welhaast met huid en haar zijn verdwenen: afgevoerd op de vletschuit naar Woerden of Maarssen! Het leek dus raadzaam om tijdens het veldwerk een overzichtskaart te maken van afgevlakte percelen. In het terrein is vaak goed vast te stellen of een perceel is afgevlakt: het niveau van het maaiveld verspringt, er liggen vletsloten omheen en het bodemprofiel vertoont een afwijkende opbouw. Soms wisten omwonenden nog iets uit eigen herinnering te vertellen. De uit dit onderzoek voortgekomen overzichtskaart kan ooit misschien nog eens als ondergrond dienen voor een geschiedenis van het haast vergeten vlettersbedrijf. Voor de RAAP-kartering bleek de „vletkaart” een van de belangrijkste sleutels tot de interpretatie van het vondstpatroon (zie afb. 6).

Kwaliteitsbepalend onderzoek

Aan elke archeologische ontdekking gaat een stukje vernieling vooraf. Het is een van die merkwaardige paradoxen die de archeologie tot zo'n intrigerende wetenschap maken. Er wordt bijv. een sloot gegraven dwars door een tot dan toe onbekende vindplaats en daarbij komt oud aardewerk voor de dag - de plek wordt ontdekt, maar in een strook van drie meter breed is alles dan al vernield (vgl. afb. 3, boven). Meestal gaat het echter sluipend: op een terrein met archeologische resten vindt jaar op jaar bodembewerking plaats - tegenwoordig steeds dieper! - en daarbij worden de bovenste lagen doorwoeld en met de teellaag vermengd. Als de grond na een flinke regenbui is uitgespoeld liggen de scherven er voor het oprapen. Als er dan opeens veel te vinden valt, zegt dat vaak niet zo zeer iets over de rijkdom van de archeologische resten onder de grond, maar meer over de mate van verstering: waar veel gevonden wordt is immers veel vernield. Kortom, er is een omgekeerd evenredig verband tussen de kans op ontdekking van de vindplaats en de kans dat deze nog goed bewaard in de grond zit. Maar hoe moet je dan vast-

stellen waar je mee te maken hebt: de laatste kruiden van een verdwenen nederzetting of de eerste aanwijzingen voor omvangrijke, goed geconserveerde bewoningsresten? Daarvoor is aanvullend, „kwaliteitsbepalend” onderzoek nodig.

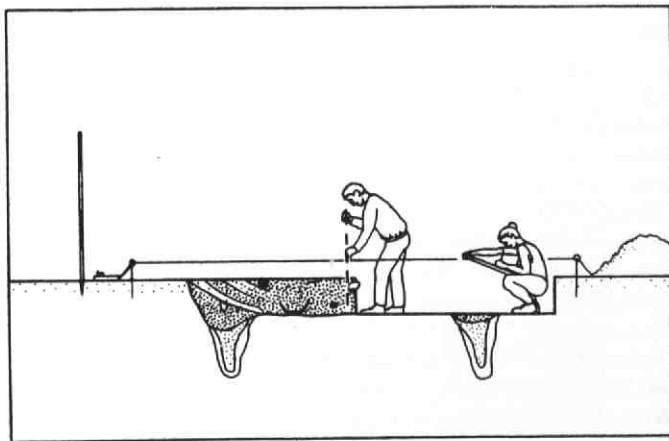
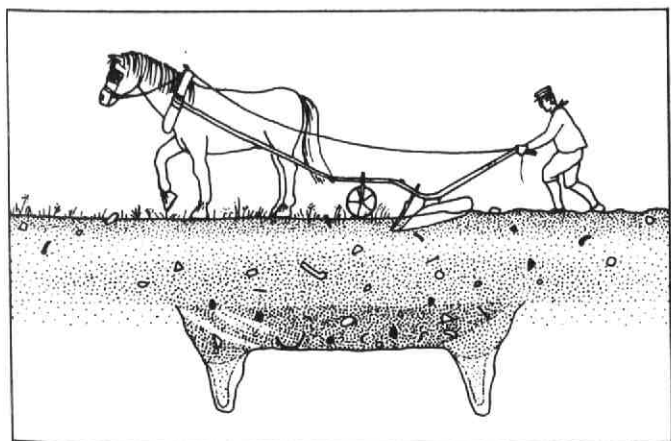
Karteren staat in dienst van de monumentenzorg; dat zagen we in de inleiding. De kunst is dus de vindplaatsen op te sporen, ze in kaart te brengen en hun gesteldheid te bepalen, maar vooral: daarbij niet méér te verstoren dan al is gebeurd. Alle technieken die men daartoe gebruikt, dienen dus non-destructief te zijn, zoals dat met een mooi woord heet. Verschillende methoden zijn beschikbaar, waarvan er hier slechts twee zullen worden besproken. Op terreinen waar zich muurresten in de bodem kunnen bevinden, wordt vaak zgn. geo-elektrisch onderzoek uitgevoerd. Daarbij wordt op een groot aantal punten in een regelmatig meetnet de bodemweerstand tussen twee elektroden gemeten. Deze weerstand wordt o.a. beïnvloed door het vochtgehalte van de bodem; dit vochtgehalte hangt weer samen met bijv. de grondsoort. Muurwerk of een gedempte gracht kunnen op deze manier naar voren komen als banen met een hogere of lagere weerstand (4). Tijdens het RAAP-onderzoek is deze techniek met succes toegepast op de resten van het huis Grauwert bij sportpark Ter Weijde, waar op deze manier naar het schijnt een omgracht, versterkt huis voor de dag is gekomen - zonder dat ook maar een korrel aarde is verplaatst!

Op de meeste terreinen gaven de vondsten echter aanleiding te denken aan primitieve agrarische nederzettingen, zonder imposante grachten of muurresten. Vaak gaat het dan om één of enkele houten boerderijen; van de funderingen resten in het beste geval alleen de grondverkleuringen van greppels en paalgaten. Bij zulke objecten is men bij het kwaliteitsbepalend onderzoek voornamelijk aangewezen op grondboringen. Bijna alle „boringen” zijn uitgevoerd met een zgn. guts, een 1.25 m lange (eventueel te verlengen) staaf, waarvan de onderste helft de vorm heeft van een halve cilinder, 3 cm in doorsnee; de staaf wordt in de grond gedrukt en een slag gedraaid, zodat een kolom grond omhoog kan worden getrokken, die zich met een mes laat doorsnijden; de opbouw van het bodemprofiel is vervolgens scherp af te „lezen”.

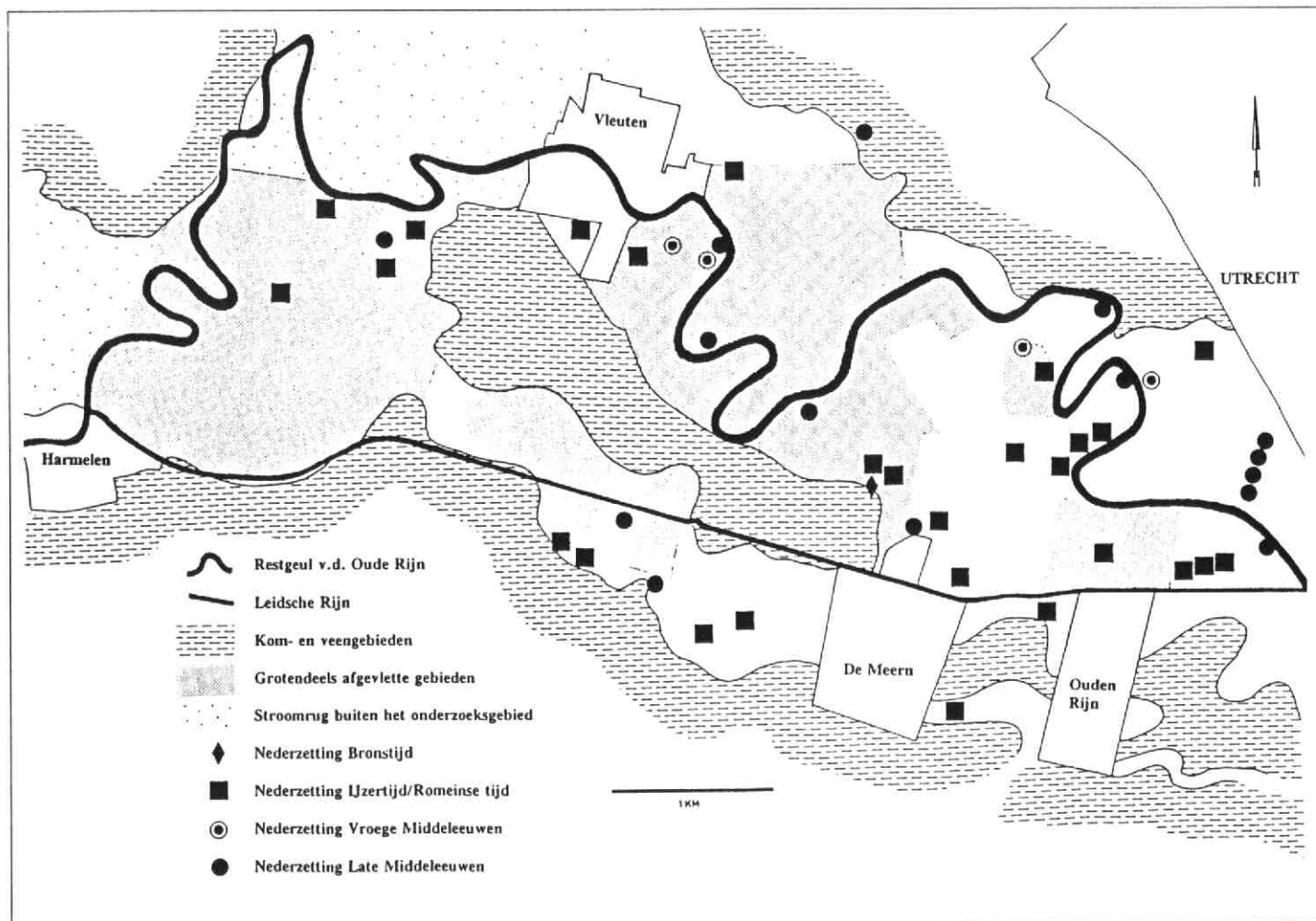
Wat is in zo'n doorsnede, in een gunstig geval, nu te zien? Afb. 5 maakt aanschouwelijk hoe een oude bewoningslaag zich over het algemeen in de bodem manifesteert. Op plaatsen van langdurige menselijke bewoning hopen zich allerlei kleine verontreinigingen op in een homogene, donkergrijze laag: brokjes aardewerk en baksteen, houtskool, splinters bot, verbrande leem enz.. Heel kenmerkend zijn ook geel-groene fosfaatvlekken of -klontjes; deze slaan in de bodem neer door afbraak van dierlijke en menselijke uitwerpselen, botmateriaal en andere organische resten. Vooral op en rond het erf, waar men hardas en ander huis-

vuil deponeerde, mag men de grootste concentraties van dergelijke verontreinigingen verwachten. Het is dus mogelijk - al vraagt het vaak de nodige ervaring - om een nederzettingssysteem door middel van grondboringen binnen zekere marges te begrenzen en daarin zelfs de kernzones aan te wijzen.

De tweede fase van de werkzaamheden van Stichting RAAP bestond uit het kwaliteitsbepalend onderzoek, dat vrijwel geheel door middel van boringen is uitgevoerd. Van de 220 vondstlocaties kwamen er 60 in aanmerking voor een nader onderzoek. In sommige gevallen wees dit uit dat het om verspreide vondsten ging, waarvan de context niet meer te achterhalen viel; soms was het duidelijk dat oude bewoningssporen vrijwel geheel aan de kleiwinning ten prooi waren gevallen. Elders waren de resten als gevolg van diepe bodembewerking geheel in de bouwvoor opgenomen (vgl. afb. 5). In ongeveer de helft van de gevallen bleken echter nog resten van een oude bewoningslaag zoals hiervoor omschreven, in de bodem aanwezig. Het vervolgonderzoek kreeg dan een tweeledige doelstelling: namelijk de uitgestrektheid van de archeologische resten te bepalen, alsmede hun conserveringsstoestand. Dat eerste gebeurt het meest efficiënt door kruiselings over de grootste afmetingen van de vindplaats lange rijen van boringen uit te voeren. Op deze manier bleken bijvoorbeeld drie aanvankelijk gescheiden vindplaat-

5. Doorsnede door een goed bewaarde vindplaats vóór en tijdens archeologisch onderzoek. Links zoals de vindplaats er eeuwen bij heeft gelegen. In de ongestoorde ondergrond zijn paalgaten en funderingsleuven van een houten gebouw bewaard gebleven; zij zijn opgevuld geraakt met donkere grond uit de bewoningslaag die daarboven te herkennen is. In deze sterk doorleefde laag hebben zich als gevolg van langdurige menselijke bewoning allerlei kleine verontreinigingen opgehoopt: brokjes aardewerk en baksteen, houtskool, botsplinters, verbrande leem enz.. Later is er een pakket schone klei over de vindplaats afgezet. Door moderne bodembewerking (die vaak dieper reikt dan hier wordt gesuggereerd!) wordt een deel van de bewoningslaag aangeploegd en in de bouwvoor opgenomen; als gevolg daarvan zijn scherven van de verborgen nederzetting aan de oppervlakte te vinden. Soms is het nodig dat bewoningssporen worden opgegraven; dat is in de rechter doorsnede te zien. De geroerde bovengrond wordt verwijderd tot het niveau waarop de grondsporen zich aftekenen. De grondverkleuringen die de fundering van het houten gebouw aangeven, worden zorgvuldig ingemeten; begeleidende vondsten vertellen hoe oud de gevonden structuren zijn. (Uit: H.A. Heidinga en G.A.M. Offenbergh, *Op zoek naar de vijfde eeuw. De Franken tussen Rijn en Maas*, Amsterdam 1992)

6. Overzichtskartaal van het onderzoeksgebied met de voornaamste vindplaatsen. Het beeld wordt beheerst door de brede stroomrug van de Oude Rijn tussen Utrecht en Harmelen; tussen De Meern en Harmelen heeft een zijtak van de Rijn de zgn. Heldammer stroomrug opgebouwd, terwijl tussen De Meern en bedrijventerrein Ouden Rijn een nog kleinere geul eveneens een rug in het landschap heeft opgebouwd. Langs de randen van de overwegend zandige stroomruggen liggen taaie kleiafzettingen (aangegeven met een raster van streepjes); deze vormen de overgang naar uitgestrekte veengebieden in het noorden en het zuiden (resp. Lage Weide-Maarssebroek en Heycop-Reyerscop). Van oost naar west kronkelt de Rijn met talrijke lussen door zijn stroomrug; het zijn als het ware de laatste stuip-trekkingen van de rivier die ca. 1122 bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd. Wat zuidelijker en grotendeels in een rechte lijn loopt de (gegraven) Leidsche Rijn. Tot omstreeks het jaar 1000 beperkte de menselijke bewoning in dit gebied zich tot de stroomruggen; ook de tegenwoordige dorpen alsmede de stad Utrecht zijn daarop ontstaan. Daartussen ligt een zwerm van vindplaatsen uit de Bronstijd tot de Late Middeleeuwen, grotendeels ontdekt tijdens het onderzoek door de Stichting RAAP. In de symbolen zijn vier perioden onderscheiden: ruit = Midden- en Late Bronstijd (1800-800 v. Chr.); vierkant = IJzertijd/Romeinse tijd (800 v. Chr.-450 n. Chr.); puntcirkel = Vroege Middeleeuwen (450-1000 n. Chr.); cirkel = Late Middeleeuwen (1000-1500 n. Chr.). De meeste nederzettingen uit de tweede periode (vierkantjes) dateren uit de Late IJzertijd tot de Midden-Romeinse tijd (ca. 250 v. Chr.-270 n. Chr.); de bevolkingsdichtheid uit het begin van de jaartelling zou na een terugval in de daarop volgende periode pas rond het jaar 1000 worden geëvenaard. Ook meer marginale (?) terreinen aan de zuidelijke rand van de Heldammer stroomrug blijken in de Romeinse tijd bewoond. Uit de periode van de Late Middeleeuwen zijn ook de kasteelterreinen opgenomen, waarvan de meeste niet nader zijn onderzocht (alleen Den Engh ligt net buiten de stroomrug). In een fijn raster zijn ook de grotendeels afgevlakte gebieden aangegeven; het zwaartepunt ligt richting Woerden en Maarssen. De invloed van de kleiwinning op het „bodemarchief” is op de overzichtskartaal goed zichtbaar: in het afgevlakte gebied komen duidelijk minder vindplaatsen voor. En de vindplaatsen die er zijn, zijn minder goed bewaard gebleven.

sen uit de Romeinse tijd, gelegen rond het midden van de Groenedijk, uit te groeien tot een waarschijnlijk ononderbroken bewoningslint van 500 m lengte! De meeste nederzettingsterreinen zijn veel kleiner, vaak niet meer dan 50 m in het rond. Daarmee is dan uitsluitend de kernzone van menselijke activiteit aangegeven: zoveel als het erf met de sloten en kuilen daaromheen. Ook daarbuiten kunnen echter nog interessante sporen voorkomen: het begin van een akkersy-

steem, rituele plaatsen, grafvelden - maar dergelijke zaken zijn veel moeilijker „grijpbaar” met de boor.

In de rijen van boringen („raaien”) is ook mooi te zien hoe de bewoningslaag er op de verschillende delen van het nederzettingsterrein bij ligt. Voor de conservering van de materiële resten is o.a. van belang hoe diep deze laag ligt, of zij door latere afzettingen is bedekt en hoe hoog het grondwater staat. In ons gebied ligt de bovenkant van de bewoningslaag

meestal tussen de 30 en 50 cm onder het maaiveld en is een deel ervan met de bouwvoor vermengd geraakt. Hoe minder dat laatste het geval is, hoe groter de kans dat zich nog goed „leesbare” grondsporen in de bodem bevinden (vgl. afb. 5). Die kans is natuurlijk helemaal groot wanneer kan worden vastgesteld dat een nederzetting naderhand is afgedekt door een flink pakket rivierafzettingen; de sporen lopen dan minder kans te worden aangetast door bodembewerking. Dat bleek

bijvoorbeeld het geval met de resten van een vindplaats uit de Bronstijd aan de Burgemeester Middelweerdweg (zie afb. 3, boven).

Ook bij de kwaliteitsbepaling van de vindplaatsen kwam de grootschalige kleiwinning uit het verleden weer om de hoek kijken. Zo bleken de vindplaatsen in het midden en vooral het westen van het onderzoeksgebied over het algemeen minder goed te zijn bewaard: soms is een substantieel deel van de vindplaats als met een taartschep weggenomen; vaak ook is het hele terrein afgevlod, waarbij de oude bewoningslaag meestal ernstig is verstoord. In het oosten bleek de situatie beter: behalve dat er überhaupt meer vindplaatsen bewaard zijn gebleven (vgl. afb. 6), is het bodemprofiel op deze terreinen doorgaans beter intact dan meer naar het westen.

Waarde

De waarde van een archeologische vindplaats wordt natuurlijk grotendeels bepaald door de hoeveelheid informatie die er in steekt. Deze informatie bestaat, droog geformuleerd, uit ongeroerde grondsporen en goed geconserveerde materiële resten. Gaafheid en conservering van deze „informatie” vormen dus de belangrijkste criteria om de waarde van een vindplaats vast te stellen. Daarnaast is er natuurlijk ook een begrip als zeldzaamheid. Ook dat is in zekere zin een kwestie van informatie. De vraag luidt: wat weten we al van een bepaald soort vindplaats - of liever: wat weten we nog niet? Dat hangt om te beginnen af van de periode waaruit de resten dateren. Het terrein aan de Burgemeester Middelweerdweg is de eerste vindplaats uit de Bronstijd langs de Oude Rijn ten westen van Utrecht. Ook de aard van de vindplaats speelt mee: bijzondere objecten zijn natuurlijk het Romeinse legerkamp op de Hoge Woerd en de laat-middeleeuwse versterkte hofsteden en kastelen, maar een grafveld is in dit gebied bijvoorbeeld nog helemaal niet bekend. Vervolgens werkt men in de praktijk vaak met een begrip als cultuur-historische waarde: daarvan is duidelijk sprake wanneer er in het veld nog resten te zien zijn die herinneren aan de aard van het object. Dat geldt bijvoorbeeld voor enkele huisterpen uit de 12e-13e eeuw bij 't Hoog in Vleuten. De bedoeling van de tweede fase van het RAAP-onderzoek was om al deze informatie over de kwaliteit van de vindplaatsen, hun aard, ouderdom en eventuele visuele of andere kenmerken overzichtelijk bijeen te brengen.

Op dit moment is de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, in samenwerking met de provincie en de betrokken gemeenten, bezig om al deze factoren per vindplaats af te wegen. Ver-

volgens wordt gekeken naar mogelijkheden om de belangrijkste terreinen te bewaren, door ze een blijvende plaats te geven in de nieuwe inrichting van het gebied; in sommige gevallen kan het wenselijk zijn om ze wettelijk te beschermen als archeologisch monument. Over het algemeen streeft men ernaar om bij dergelijke afwegingen recht te doen aan de diversiteit van cultuur-historische waarden in een gebied en het karakteristieke daarvan te bewaren. Het moet een geweldige uitdaging zijn voor de plannenmakers om zoveel mogelijk van de aanwezige kwaliteiten in te passen in de nieuwe ruimtelijke structuren. Het is van belang om daarbij een goede beheerssituatie te vinden voor de vaak kwetsbare archeologische objecten. Na het RAAP-onderzoek lijken voor de stroomrug van de Oude Rijn ten westen van Utrecht in beginsel alle mogelijkheden aanwezig.

De Bronstijd-nederzetting, beschadigd bij de aanleg van de Burgemeester Middelweerdweg, maar overigens goed geconserveerd, markeert mogelijk het begin van de menselijke bewoning van dit gebied. Uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd zijn twee uitgestrekte nederzettingsterreinen in kaart gebracht; enkele kleinere zijn interessant om hun landschappelijke situering op de rand van of zelfs buiten de stroomrug. Op de Hoge Woerd blijken de Romeinse resten nu veel omvangrijker dan in het verleden zelfs maar werd vermoed. Waardevol lijken ook de resten van een Romeinse nederzetting ten zuiden van de bloemenvelding. De duistere periode van de Vroege Middeleeuwen is in deze streek voor het eerst goed in beeld gekomen; ten zuidoosten van Vleuten staan nu bijvoorbeeld omvangrijke nederzettingen uit de 7e-9e eeuw op de kaart. Een belangrijk object is zonder meer ook het laat-middeleeuwse versterkte huis Grauwert of Ter Weyde. Beeldbepalend uit een oogpunt van bewoningsgeschiedenis zijn tenslotte de boerderijplaatsen uit de 12e en 13e eeuw die hier en daar tussen de huidige bewoningslinten te voorschijn zijn gekomen. Op afb. 6 zijn al deze waardevolle terreinen terug te vinden.

De „systematische archeologische streekbeschrijving”, zoals hier aan de hand van een nabij voorbeeld beschreven, heeft in Nederland al regelmatig tot belangrijke, soms spectaculaire resultaten geleid. Maar men mag deze onderzoekstechniek niet overvragen; compleetheit bereikt men zelden, zelfs bij meerjarig onderzoek. Soms worden, bij alle successen, de beperkingen vergeten die aan de methode kleven en die voor elk onderzoeksgebied weer tot nieuwe problemen leiden. In dit artikel is uiteengezet op welke veelgelaagde complicaties men bijvoorbeeld stuit in

een oud en gehavend stroomruglandschap. Veel is er „opgeruimd” door rivierverplaatsingen of aangetast door kleiwinning. Tegelijk loopt men het risico dat juist uit de oudste bewoningsperioden niet alle resten worden teruggevonden: sommige liggen eenvoudig té goed verstopt onder latere kleiafzettingen. Maar op zichzelf blijft het, ook dan, een klein wonder hoeveel informatie in korte tijd in kaart kan worden gebracht. 5)

Noten

1. W.A. van Es, H. Sarfatij en P.J. Woltering (ed.), *Archeologie in Nederland. De rijkdom van het bodemarchief* (Amsterdam-Amersfoort 1988) 113.
2. P.G. van der Gaauw en H. van Londen, *De Hoge Woerd. Een boor- en weerstandsonderzoek naar het Romeinse castellum van De Meern*. RAAP-rapport 65 (Amsterdam 1992). Vgl. P.G. van der Gaauw, „RAAP onderzoekt het Romeinse castellum op de Hoge Woerd” in dit tijdschrift, 12 (1992) 36-38.
3. H.F.A. Haarhuis en E.P. Graafstal, RAAP-rapport 80 (Amsterdam 1993).
4. Voor een wat uitvoeriger beschrijving van de methode zie het artikel van Van der Gaauw (noot 2), p. 37, met resultaten van de Hoge Woerd (afb. 2).
5. Met dank aan S.G. van Dockum en H.F.A. Haarhuis voor enkele nuttige suggesties.

Wie meer wil weten

Over het RAAP-onderzoek werd reeds eerder geschreven in *Maandblad Oud-Utrecht* 66 (1993) 52-60, toen echter meer uit een oogpunt van bewoningsgeschiedenis. Een nuttige gids voor de beschreven onderzoeksmethode is: J.M. Bos, *Archeologische streekbeschrijving. Een handleiding* (z.p. 1985), deel 4 in de serie AWN-monografieën. Over het ontstaan van het landschap en de vroege bewoning in het zuiden van de provincie Utrecht is onlangs toegankelijk geschreven door M. Donkersloot-De Vrij in: *De Stichtse Rijnlanden. Geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen* (Utrecht 1993) 8-25. Een geomorfogenetische kaart van de stroomrug van de Oude Rijn tussen Utrecht en Harmelen is met een schriftelijke toelichting te verkrijgen bij de Historische Vereniging voor f 5,- (zie colofon). Wie geïnteresseerd is in deelname aan de veldkartering tussen Vleuten en Haarzuilens kan contact opnemen met de Vereniging.

Dorpsbewoners die ons wat te vertellen hebben ...

Wij gingen op bezoek bij de heer Landman, die ons belde naar aanleiding van oude foto's die hij terugzag bij een verrassend bezoek van een jeugdvriend. Johannes Landman (Joop) is geboren op 9 augustus 1924 te Vleuten als zoon van Johannes Landman (1895-1977), de toenmalige postbode van Vleuten en Elisabeth Pijper (1904-1983). Het gezin telde 6 kinderen, waarvan Joop de oudste was, en woonde aan de Prins Hendrikweg 35. Op 26 augustus 1954 trad Joop in het huwelijk met Alida Brehm. Het echtpaar kreeg 2 kinderen. Wij vonden zijn verhaal het beste overkomen door het hemzelf te laten vertellen. Wij geven hem graag het woord.

De redactie.

Op m'n verjaardag 9 augustus 1993 had ik het genoeg een oude kameraad van me te ontmoeten, die ik ruim 53 jaar niet meer had gezien. Hoewel we dikke vrienden waren in die tijd, hebben we door omstandigheden elkaar toch uit het oog verloren; maar hierover later.

Een toevalligheid bracht ons weer samen en stond ik die dag plotseling oog in oog met Reinier Brugman.

U begrijpt dat dat weerzien na al die jaren me wel een beetje heeft aangegrepen. Ons gesprek ging over onze jeugd-jaren doorgebracht in Vleuten zo einde de dertiger jaren.

De heer Landman

Vleuten was in die jaren een rustiek klein dorp met veel landerijen, boerenhoeven en boomgaarden. Mijn jeugd speelde zich hoofdzakelijk af op die boerderijen en in de weilanden en polders. Hier had je vertier, wat soms ook heel spannend kon zijn. Vooral de boerderij van de familie Van de Berg aan de voormalige Achterdijk was zeer in trek.

Met de schoolvrienden Cor, Henk en Peter v.d. Berg reed je tijdens de hooitijd mee op de hooiwagens. Trouwens er was op zo'n boerderij altijd wel wat te beleven. Toch was het soms nog best gevaarlijk, hoewel je dat eigenlijk toen niet zo besepte, want sommige boeren waaronder de Van de Berg hadden hun weilanden niet bij huis maar aan de overzijde van de spoorbaan Utrecht-Rotterdam.

Dit was ook toen al een druk bereden baanvak en het was opletten geblazen wanneer je zo'n overgang met paard en wagen moest oversteken. Je mocht niet vergeten de hekken dan weer goed te sluiten. Er sneuvelde in die tijd dan ook nog wel eens een beestje.

Zelf woonde ik aan de Prins Hendrikweg op nummer 35, die je in die tijd eigenlijk geen weg mocht noemen, vanwege de slechte bestrating. Alles wees er toen nog op dat er eerder veel paarden werden afgedraafd en ouderen kennen deze weg dan ook beter als het „Hardraverspad“. De slechte hobbelige weg werd zo nu en dan van een grove sintellaag voorzien, die de begaanbaarheid de eerste tijd niet bevorderde.

De Prins Hendrikweg ligt samen met de Julianalaan „over 't spoor“, de recht-doorlopende weg toen Krogtdijk geheten leidde naar De Meern, toendertijd een armzalig kronkelend grindweggetje met veel gaten en kuilen. De Julianalaan was in die tijd een prachtige weg met aan beide zijden een mooie bomenrij, bereikbaar over een houten brug.

Huizen waren nog dun bezaaid „achter 't spoor“, wel was hier veel tuin- en bouwgrond omgeven door heel wat sloten. Het land was bereikbaar door planken

die over het water lagen. Heer en meester over deze gronden was in m'n jeugd Kees van Rijnsoever, een veelgeplaagd man die daardoor nog wel eens kon schelden en door ons dan ook wel „Kees de Brombeer“ werd genoemd. Hij verbouwde hier z'n aardappelen en groenten.

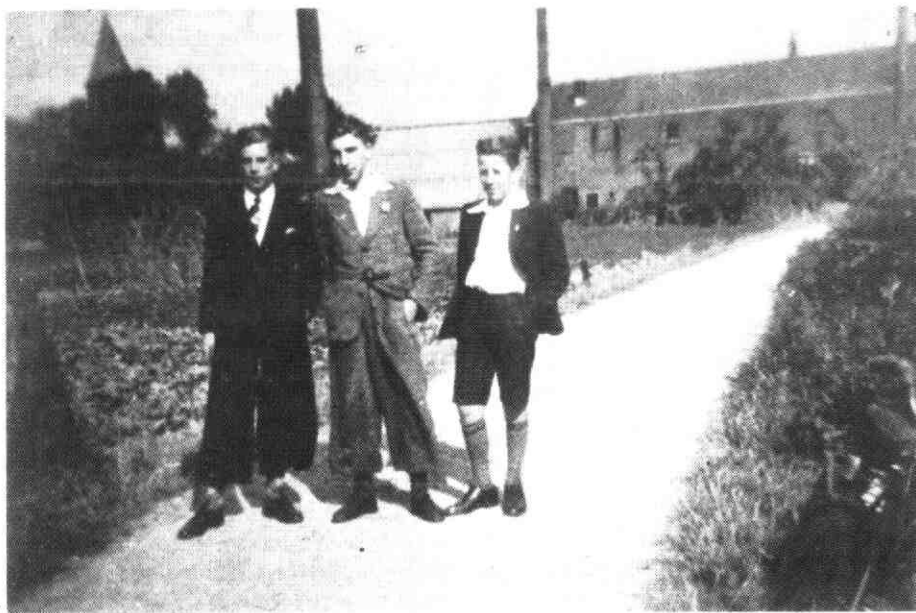
Drikus van Rijnsoever die zijn boerderij „Dakveld“ had aan de Stationsstraat en er zijn koren verbouwde en tennissen Henk de Ree die hier ook z'n groenten verbouwde en tevens varkens en veel kippen had. Zij waren onze burens en werden door ons Ome Henk en Tante Marie genoemd. Ze woonden in een huis wat geheel van hout was en door ons „Villa Marie“ genoemd. Fijne mensen die heel lang onze burens zijn gebleven.

Er was hier toen zoveel ruimte dat verschillende aannemers hier hun opslagloodsen hadden. De aannemers, de Gebr. Jan en Geert Geelen hadden hun loods achter ons huis. Buiten lag er ook veel hout opgeslagen wat begrijpelijk een fijne speelplaats voor ons opleverde, wat ook gold voor de aannemer Reinier Middelkoop die aan het einde van de Prins Hendrikweg zijn opslagplaats had.

Aan het einde van deze weg stond de boerderij van Jan van Rijnsoever en hier begon een laantje dat naar de weilanden van boer Jo Ebskamp leidde. Deze boer had zijn boerderij „Puntenburg“ aan de Utrechtseweg. Deze boerderij wordt nu bewoond door dr Kroeze.

In zo'n polder konden zich soms wilde taferelen afspelen die niet zouden mistaan in een film over b.v. „Het Vleutense Wilde Westen“, want de boeren waren vanzelfspreken niet gesteld op bezoek van die kwajongens in hun weilanden. Vooral een bezoek aan het weiland van deze laatste

v.l.n.r. Reinier Brugman, Joop Landman en Nol Niessen, 1941.

genoemde boer was een gevaarlijke onderneming. Wilde achtervolgingen met een dikke knuppel kon je dan van deze lenige boer verwachten zodra hij je ook maar in 't vizier kreeg. Meestal nam hij dan z'n fiets mee, waarmee hij met fiets en al over de sloten sprong. Met moeite kon je soms aan deze achtervolgingen ontkomen, maar wat een spanning. Rooftochten naar de vele Vleutense boomgaarden om een lekker appeltje te verschalken was ook een gevaarlijke onderneming in die tijd.

De trekpleister was toch wel kasteel De Haar, daar viel altijd wel wat te beleven. Hier vond je altijd wat van je gading: bosbessen, bramen, wilde aardbeien, tamme kastanjes en beukennoten waren in grote getale aanwezig. Geen achtervolgingen van boeren of politiemans Sprong (de vader van Jaap Sprong), maar hier kreeg je te maken met de toenmalige boswachter Mans Woudenberg, die het ons best moeilijk kon maken, want ook hij kon je tot het einde achtervolgen door de bossen en parken. Met bootjes die in de vijvers lagen probeerde je dan te ontkomen. Het was allemaal reuze spannend.

Ook het rangeerterrein, ook wel „loslijn” genoemd van de N.S. dat indertijd naast het station was gelegen, was een geliefd speelterrein, maar vanzelfsprekend ook weer verboden terrein. Door de luchtslangen van de geparkeerd staande goederenwagons aan elkaar te koppelen ontstond dan een prima telefoon. Wel werd dan het station voortdurend in de gaten gehouden, want het gevaar kwam dan van de stationsbeambten Jaap Broere of Jan van Maanen.

Een hoogtepunt was een vaartocht naar Vreeswijk, indertijd ook zo'n rustig dorpje dat nu is opgeslokt door de ge-

meente Nieuwegein. De gebroeders Toon en Willem van Rijnsoever waren toen schippers die metselstenen, grind en zand aanvoerden voor de verschillende bouwfirmas. Ze vervoerden ook veel bomen die bestemd waren voor de houtwerf, alwaar de heer E.J. van Dijk zijn houtzagerij had. Ook veel pulp werd op die manier aangevoerd voor de boeren.

De gebroeders Kees en Klaas Barten waren schippers die veel kolen aanvoerden in die tijd. Vaak mocht ik het genoeg smaken zo'n vaartocht met Toon van Rijnsoever naar Vreeswijk mee te maken. Je moest wel vroeg uit de veren, want Toon vertrok precies op tijd. Met je boterhammetje op zak zorgde je dan wel dat

je de boot niet miste. Het waren zeer leuke tochten door de Vleutense Wetering, Merwede, Keulse Vaart en de Vaartse Rijn. Terug ging het dan meestal via de Leidse Rijn in de Heicop, omdat de schuit dan zwaar beladen was. Soms mocht je dan zelf het roer in handen nemen, terwijl Toon zich dan even terug trok in de roef. Weldra klonk dan z'n geliefde liedje: „Hör mein Lied, Violetta” over het water.

Voor de gezelligheid en ontspanning waren er verschillende verenigingen. Ik was in die tijd lid van een Knapenvereniging, een onderafdeling van de C.J.M.V. de Christelijke Jonge Mannen Vereniging. Er werd toen veel aan toneel gedaan. Ook deze vereniging had z'n jaarlijkse uitvoering met voordrachten en als hoofdschotel een toneelstuk. Zo'n uitvoering vond dan plaats in het piepkleine, maar knusse zaaltje van het toenmalige Christelijk Verenigingsgebouw aan het Kerkplein.

Vaak werden er met deze vereniging uitstapjes, ondernomen zoals naar Amsterdam en Volendam. Het was in die tijd armoe troef en om de kosten dan ook zoveel mogelijk te drukken, fietste je 's morgens vroeg eerst naar Nieuwersluis om daar op de trein naar Amsterdam te stappen. De feestvreugde was er niet minder om, want zulke uitstapjes betekenden heel veel voor je in die tijd.

Aan het Vleutens Jeugdchoor behoud ik ook vele leuke herinneringen. Deze vereniging stond onder leiding van de uitstekende dirigent de heer J. Hoogendoorn uit Vleuten. Er werd gerepeteerd in de Ned. Herv. School met de Bijbel aan het Kerkplein. Aan vele concoursen werd deelgenomen en we wisten dan ook nogal wat prijzen in de wacht te slepen.

„Knapenvereniging”

Staan v.l.n.r.: Dion Niessen, Joop Landman, Brunis Veldhuizen, Evert de Rooy, Leendert de Groot, Hannes de Gier, Henk v.d. Berg.

Zittend: Henk de Rooy, Gert Methorst, Jan Landman, Jan Methorst, Henk v. Maanen, Alias de Groot.

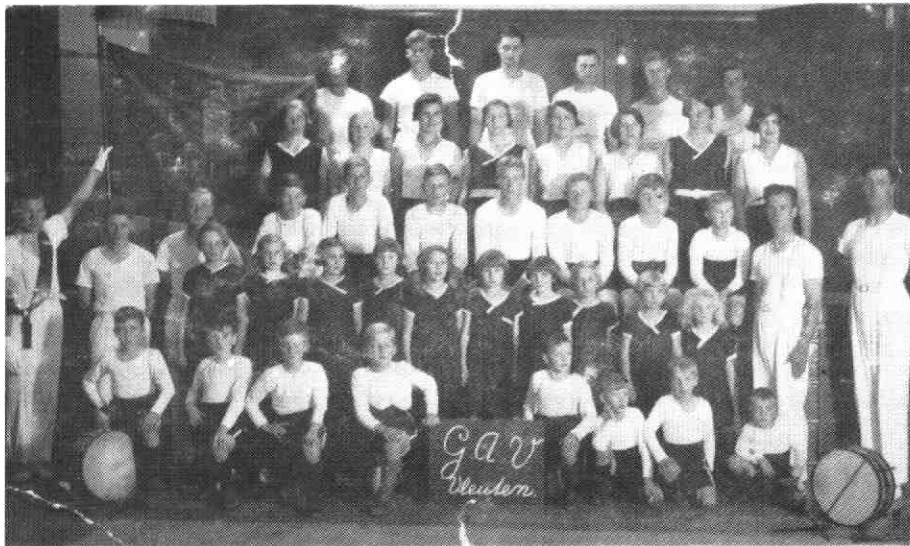
„Vleutens Jeugdkoor”

1e rij v.l.n.r.: Mevr. Hoogendoorn, Mevr. Landman, Meisje Links, Coba de Rooy, Lijsje van Dijk, Wijntje Makking, ?, Wim Links, Jopie Oudekerk, J. Hoogendoorn (dirigent), ? Pianiste.

2e rij: Meisje Links, Jannie Goudkamp, Dinie Mulder, Nolly Niessen, Johanna Landman, Nol Niessen, Joop Landman, Piet van Bekkum, Henk de Rooy, Ries Fokker.

3e rij: ?, Jan van Eijk, Piet Sloof, Wim Landman.

4e rij: Dion Niessen, Meisje Links, Mientje de Rooy, Antje van Bekkum, Gebroeders Oudekerk, Dirk Sloof, Frans Sloof, ?, Jan Landman, Jongetje Links.

„G.A.V. Vleuten”

Boven staand v.l.n.r.: Leen Makking?, Edward Mahne, ?, Piet Veenhof, Gerrit Broere, Zwamborn.

2e rij: Cor Veenhof, Jans van Maanen, Aartje van Gog, Cor van Maanen, Heintje van Gog, Heintje Lewis, Cor v. Oostrum, Aal Graafland.

3e rij: Huib Veenhof, Kees Steenbeek, Henk Selders, Gert Broere, Gert Makking, Wim Graafland, Chris Graafland, Nico van Maanen, Jo Hopman, Jo Griffioen.

4e rij: Bob Lewis, Kees Termeulen, Joke Bijl, Coba van Maanen, Mies de Ruiters, Jannie Veenhof, Ali Lewis, Lena Methorst, Johanna Landman, Greta Oskam, Bertha Graafland, Fietje v.d. Neut.

5e rij: Joop Landman, Dirk Loenen, Jan Methorst, Gert Lewis, Henk Bijl, Henk van Maanen, Jan Landman, v.d. Louw.

Nog zo'n vereniging waar ik een leuke en gezellige tijd heb meegemaakt is de Gymnastiek- en Atletiekvereniging (G.A.V.) in Vleuten. De lessen werden gegeven in de zaal van de voormalige Bosch-lunchroom aan de Stationsstraat. De lunchroom die later overgenomen zou worden

door de kastelein Geert Vallen. Naast de jaarlijkse uitvoering in deze ruime zaal, vonden er met deze vereniging ook op andere plaatsen uitvoeringen plaats, soms gecombineerd met andere plaatselijke verenigingen. Vooral met festiviteiten zoals „Het Vleutens Feest” trok deze vereni-

ging nogal wat bekijks. Het was indertijd een vereniging met een flink aantal leden en samen met andere verenigingen werd dan door het dorp gemarkeerd en werden er op verschillende velden demonstraties uitgevoerd. Evenementen als deze leefde je in die tijd naar toe.

Toch werd er veel door ons zelf georganiseerd. Vele uitstapjes werden dan in clubverband ondernomen. Vooral de fietstochten vielen in die tijd in de smaak. Met zo'n groep jongens en meisjes fietsten we dan naar 't Gooi, Rhenen of Austerlitz. Echt een waar genoegen, want van druk verkeer was in die tijd nog geen sprake.

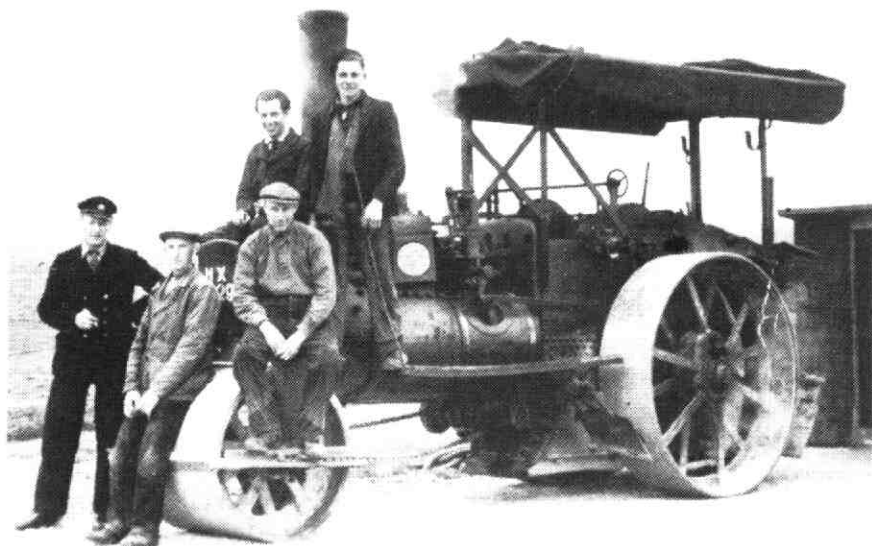
Vaak werd ook de Zeister tram genomen die ons vanuit de Stationsstraat in Utrecht naar Rhenen bracht of soms naar Arnhem. Het was indertijd wel geen sneltram maar de pret was er niet minder om. Vooral 's zomers bij zeer warm weer had de N.B.M. (de Ned. Buurtspoorweg Mij.) een verrassing voor haar passagiers. Er werd dan met open trams gereden. Je zitplaats werd dan voor de veiligheid gesloten met een ketting, een sensatie in die tijd.

Toch waren sommige fietstochten wel eens een hachelijke onderneming, want sommige wegen waren in die tijd niet om naar huis te schrijven. De Vleutense wegen waren zelfs heel slecht. Het was in die tijd dat de gemeente Vleuten-De Meern besloot enkele wegen te verbeteren. Er werd begonnen met de Utrechtseweg.

In de jaren '36-'37 werd de salonwagen van de familie Brugman aan de Parkweg geplaatst, en ik voor het eerst kennismakte met Reinier Brugman, wiens vader stoomwalsmachinist was bij de H.B.M. (Hollandse Beton Maatschappij).

Ook de firma Hannes de Rooy werkte mee aan deze grote operatie. Reinier kwam bij mij in de klas op de Nederlands Hervormde School met de Bijbel, zoals deze school toen officieel heette. Bovenmeester H. Knopper had toen de leiding die later vervangen zou worden door meester J. van Duuren. Meester Knopper kon prachtig viool spelen en er werden toen celluloid fluiten aangeschaft en geassisteerd door Henk van Soest op de mondharmonica, ontstond een leuk muziekgezelschapje. Vaak werd er dan in de hal van de school gerepeteerd vanwege de prachtige akoestiek. Maar zodra de bel van 12 uur luidde was het rennen geblazen om zo snel mogelijk bij de kerktoren te zijn. Hier was klokkenluider Staal aanwezig en hing je in een mum van tijd in het klokketouw. Erg leuke herinneringen allemaal.

In de weekeinden mochten Reinier en ik dan de stoomwals van Reinier z'n vader de heer Brugman ophalen, wat ook een feest was. Bij die gelegenheid mocht ik ook wel eens het stuur in handen ne-

Links Kantonier Rijkswaterstaat. Links van de uitlaatpijp Reinier Brugman en rechts daarvan Piet de Rooij.

men, wat heus niet zo gemakkelijk was. Reinier was toen al zo vertrouwd met zo'n machine, dat je toen al kon raden wat later zijn beroep zou worden.

En voor je er dan erg in hebt is deze mooie periode in je leven voorbij, want de wegen in Vleuten en De Meern zijn geasfalteerd en neem ik afscheid van m'n vriend Reinier Brugman. Enkele keren later mocht ik hem nog eens ontmoeten, hij was toen in de voetsporen van z'n vader getreden en ook stoomwalsmachinist geworden bij de H.B.M. Reinier woont nu met z'n vrouw in een prachtige salonwagen in Nijnsel bij St. Oedenrode. Onze vriendschap is hechter dan ooit.

Intussen volgde ik de lessen van de Ambachtsschool aan de Schoolstraat in Utrecht om er het vak van de carosseriebouw te leren. Nieuwe vrienden, maar ook andere tijden breken aan. Zelfs heel slechte tijden, want de Tweede Wereldoorlog breekt uit. De mobilisatie werd in Nederland een feit en dit betekende dat scholen door Nederlandse militairen in beslag werden genomen. Toen de Duitsers Nederland zijn binnengevallen werden de scholen door hen bezet. Het duurde dan ook even alvorens ik de studies in deze school kon afmaken en kwam uiteindelijk te werken bij de wagenmaker Van Neste in Bunnik.

Maar de tijden veranderden ras. Er werd door de Duitsers van alles gevorderd. Paarden, rijtuigen, alles verdween naar Duitsland, zodat wagenmaker Van Neste z'n klanten verloor. Voorlopig was er in m'n vak geen werk meer en zelfs moeilijk aan werk te komen.

Blij was ik dan ook dat ik in 1942 als houtdraaier bij de fa. Collard en van Vliet in De Meern mocht beginnen. Het was een gezellig bedrijfje vlak achter de Ned. Herv. kerk. Er werd van alles gemaakt, huishoudelijke artikelen zoals: etenstam-

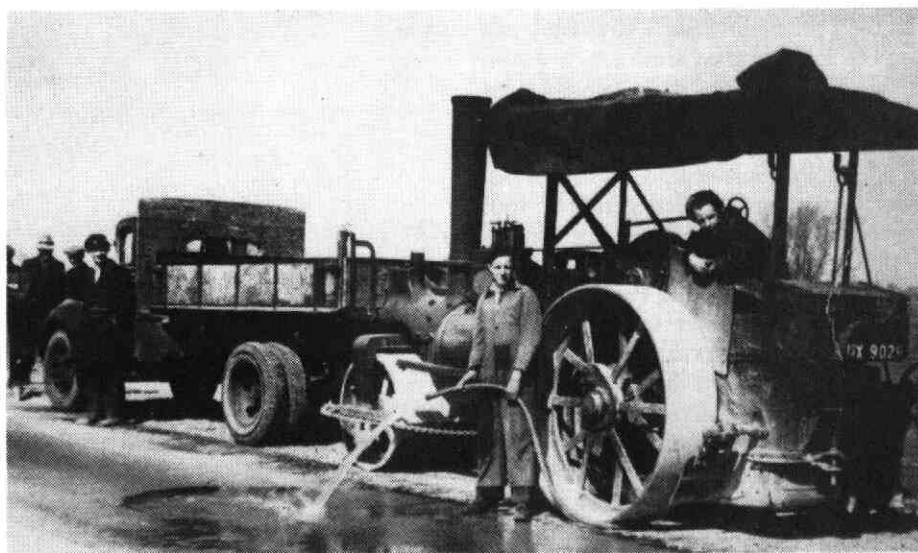
pers en speelgoed (kegelspellen en blokkendozen). Boven het monotone gezoem van de draaibanken en de opvliegende spaanders, klonken vaak de door ons gezongen liedjes uit. Vooral tegen de Duitsers en de N.S.B. gerichte liedjes waren in. Flarden van deze liedjes spelen nog door je hoofd zoals:

Op de hoek van de straat
staat een N.S.B.-er,

't is geen man, 't is geen vrouw,
maar een rasplebejer.

Op de hoek van de straat,
staat hij daar te venten,
hij verkoop z'n „Vaderland” voor
enkele losse centen.

Jammer genoeg kwam ook aan deze gezelligheid een einde en stond er weer een afscheid te wachten. Maar ditmaal wordt het een gedwongen afscheid van dit fijne bedrijfje in De Meern.

Links met hoed Hannes de Rooij, met waterslang Piet de Rooij en rechts Reinier Brugman.

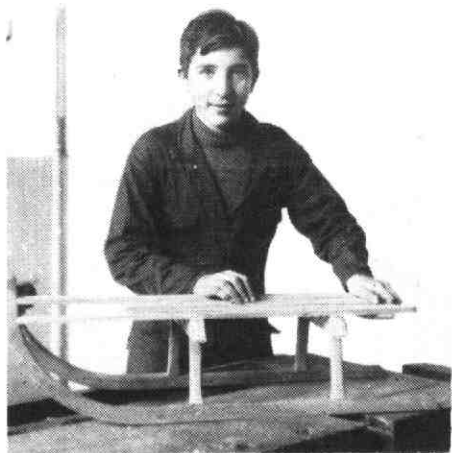
De Duitsers hadden nu ook Vleuten en De Meern in de greep voor arbeidskrachten voor hun fabrieken in Duitsland. Er volgden nu razzia's en aanhoudingen. Werkgevers moesten hun loonlijsten van de werknemers prijsgeven. Met nog enkele lotgenoten - en 18 jaar jong - moest ik afscheid nemen van het oude vertrouwde en naar Duitsland vertrekken.

In IJsselstein vond de keuring plaats en kreeg je je reisbestemming. Pa Landman had bij aannemer Baars nog snel even een koffer laten maken. Deze koffer werd zo volgestouwd met kleren en levensmiddelen, dat je al moe werd als je er naar keek. Nadat alle voorbereidingen waren getroffen nam ik op 22 oktober 1942 afscheid van familie en kennissen.

Het was een trieste dag, letterlijk en figuurlijk. De regen kwam met bakken uit de lucht. Met de Vleutenaar Henk van Rossum vertrok ik die dag naar Utrecht. Op het voormalige Maliebaanstation in Utrecht stond een lange trein gereed voor vertrek naar Hamburg.

Een incident vond toen nog plaats, omdat velen, waaronder ook Henk en ik een heel andere bestemming op onze reisdocumenten hadden staan. Protesteren was er echter niet bij, want gedwongen door Duitsers met geweren in de aanslag moesten we toch in deze trein stappen. De eerste stop was in Bentheim en daar op Duits grondgebied kregen we de eerste warme maaltijd. Het zou een langdurige reis worden, want door het vele luchtalarm had de geheel verduisterde trein veel oponthoud.

Zeer laat in de avond bereikten we uiteindelijk Hamburg. Hier op het station brachten we de nacht door. De dag daarop werden we al vroeg met de trein naar Geesthacht a/d Elbe gereden, een plaats zo'n 30 km ten zuiden van Hamburg. Zeker een prachtige plaats, maar gezien de

Joop Landman op de Ambachtsschool te Utrecht, 1939.

omstandigheden had je daar vanzelfsprekend geen oog voor. Torsend met onze zware koffers volgde een pittige mars van het station naar ons toekomstig verblijf, een enorm „Lager” aan de Sandstrasse. Met nog een aantal lotgenoten werd een kamer in één van de barakken betrokken.

Toch zou het nog geruime tijd duren alvorens al deze mensen een plaats aangewezen kregen in Düneberg (D.A.G.) Dynamit Actien Gesellschaft vormals Alfred Nobel en Co., zoals deze fabriek toen officieel heette. Maar dan was het toch zo ver en werden we ingedeeld. Het was een enorme fabriek omgeven door en verscholen in de bossen van Düneberg nabij Geesthacht a/d Elbe.

Om enige voorstelling te geven van de grootte van de fabriek; ik moest 10 minuten lopen om op m'n werkplek te komen, terwijl lotgenoten een kwartier moesten treinen met de speciale fabriekstrein om hun arbeidsplek te bereiken. Het geheel bestond uit kleine gebouwen die op regelmatige afstanden van elkaar waren gebouwd, dit om te voorkomen dat bij een eventuele brand of explosie, niet de gehele fabriek de lucht in zou gaan. In één van die gebouwen werd ik ingedeeld met nog een lotgenoot, en waar acht vrouwen en meisjes achter een grote mengmachine stonden.

Hier werden granaatkardoezen gemengd en op grootte gesorteerd, die door ons dan weer in wagons werden geladen, voor vervoer naar de inpakafdelingen. Dit gedeelte van de fabriek werd door de Duitsers dan ook „Misch und Pack” (mengen en inpakken) genoemd. Later begreep ik dat ik in één van de lichtste afdelingen was terechtgekomen wat arbeid betrof. Andere lotgenoten hadden het slechter getroffen. Zij stonden achter grote walsen. Zeer gevaarlijk werk, omdat nog wel eens zo'n wals in brand vloog. In die afdelingen gebeurden de meeste ongelukken. Dit overkwam m'n kamer- en dorpsgenoot Henk van Rossum. Geruime tijd heeft hij

dan ook met zware verbrandingen in een ziekenhuis in Hamburg moeten doorbrengen.

Er werd in drie ploegendienst, twee ploegendienst en dagdienst gewerkt. Zelf was ik ingedeeld in twee ploegendienst. Veel Duitse arbeiders en arbeidsters kwamen uit Hamburg en omgeving. Het waren meestal mensen op leeftijd, die hier ter werk gesteld werden. Prettige mensen om mee samen te werken.

Hamburg was bekend om z'n communistische sympathieën, en de afkeer van wat met Hitler en het fascisme te maken had. Aan ons Hollanders lieten ze dat goed merken. Vaak werden we uitgenodigd om te komen eten en als tegenprestatie knapte je dan een tuintje op of verrichtte je wat schilderwerk.

Hoewel we het eerste jaar nu direct geen honger leden, waren de maaltijden in 't „Lager” toch niet om over naar huis te schrijven. De maaltijden die in de kantines van de fabriek verstrekt werden waren beter, maar hier aten dan ook de Duitsers zelf mee. Bovendien kon men soms ook nog gebruik maken van overgebleven voedsel, dat na het werk kon worden afgehaald; door de Duitsers „nachslag” genoemd.

Het uitgaansleven voor ons was zeer beperkt. Verder dan Hamburg mocht je niet reizen. Dit was voor ons voldoende, want in Hamburg was ontspanning ge-

noeg. De Reeperbahn was zo'n uitgaanscentrum. Je kon je vergapen aan allerlei geweldige shows en vele andere attracties. Ook in de havenwijk Sanct Pauli was het toen nog goed toeven. Hier vond je veel café's, restaurantjes, winkeltjes, waar je hier en daar best nog lekker kon eten, al kostte dat wel wat marken.

Dit was allemaal nog mogelijk zo einde 1942 en begin 1943, want behalve dat je vaak werd opgeschrikt door het vele vooralarm of luchalarm, door de vele geallieerde formaties bommenwerpers, op weg naar doelen in Duitsland, bleef het in Hamburg voornamelijk tamelijk rustig. Toch werd je in Hamburg wel direct met de oorlog geconfronteerd, want de vele hoge bomvrije schuiltorens, die je toen eigenlijk overal aantroef, deden onwerkelijk aan.

Ook onder schitterend aangelegde plantsoenen en parken aan de Alster bleken talrijke U-Boten (duikboten) onderdak te hebben. Dit waren voorlopig wel de laatste indrukken van Hamburg zoals het was. De stad werd niet lang daarna voor ons taboe. De geallieerden hadden Hamburg als doelwit gekozen en regelmatig gebombardeerd en met fosfor bestookt. Omdat „Lager Heidberg” nogal hoog was gelegen, leverde het voor ons een huiveringwekkend schouwspel op. Het was één vuurgloed, vooral de gevaarlijke fosfor die in alle kleuren naar beneden kwam was een luguber en voor ons beangsti-

„Lager Sandstrasse Geesthacht”, in 1942.

Staand v.l.n.r.: Pim de Leeuw - Zeist, Jan van Ingen - Zeist, Henk Bitter - Utrecht, Peter Mochel - Amersfoort, Joop Landman - Vleuten, Peter van Egmond - Utrecht, Jan Punt - Bergen (N-H).

Hurkend: Peter Snijders - Amersfoort, Piet Bor - Zeist, Henk van Rossum - Vleuten, Albert van Amerongen - Harmelen.

De heer Landman en de heer Brugman.

gend gezicht. Dit lot kon ook ons ieder moment te wachten staan.

Vele nachten namen we 's avonds dan ook de dekens mee en sliepen in de bossen en het vrije veld ver verwijderd van lager en fabriek. Bij het kriecken van de morgen keerde je dan onuitgerust terug. De bombardementen op Hamburg werden steeds heviger. De tijd die we in de schuilkelder moesten doorbrengen werd steeds langer. Je raakte er eigenlijk aan gewend. In de vrije natuur sliep je allang niet meer, het was te vermoeiend.

In zo'n schuilkelder maakte je contacten, vooral met de Russische meisjes, die we Nederlands leerden en hen Hollandse liedjes instudeerden. Voor de Paulina's en de Anouska's bleek het Hollands niet moeilijk, ze leerden snel.

Ook met Duitse meisjes, die als 18-jarigen verplicht werden een jaartje op de fabriek te werken (Arbeitseinsatz), konden we het goed vinden. Jaren heb ik na de oorlog met één van die meisjes; Käthe Daners uit Rheydt-Odenkirchen nog een briefwisseling onderhouden. Het waren de meest prettige, maar schaarse momenten die je meemaakte.

In 1944 werd de voedselvoorziening steeds slechter. Volgens de brieven was er ook in Holland weinig meer te krijgen. De voedselpakketten die ik regelmatig van thuis ontving werden ook minder en kleiner. Bovendien werd er regelmatig uit gestolen.

Ondertussen werden steeds meer Russische en Poolse gevangenen aangevoerd, zodat het lager aan de Sandstrasse overbevolkt raakte. Door de lagerleiding werd dan ook besloten voor de Hollanders een nieuw lager te bouwen dat geheel van steen werd opgetrokken, met moderne toiletten en wasgelegenheid. Niet veel later konden we het betrekken.

Bezwaarlijk was wel dat dit lager op de Heidberg was gebouwd, wat wel wat erg vlakbij de fabriek lag, wat later zou blijken. Het voedseltekort werd op de duur toch nijpend, ook op de fabriek werden de maaltijden nu gehalveerd. De honger begon nu toch toe te slaan!

Door het Zweedse Rode Kruis werden we een paar maal in de week van wit brood voorzien en ook van het Amerikaanse

Rode Kruis kregen we een voedselpakket, waarin een pakje Chesterfield sigaretten niet ontbrak. Nog nooit was een geschenk zo'n welkome verrassing geweest.

Ook uit Nederland vernamen we toen alarmerende berichten. Daar had de honger toegeslagen, zodat hulp van die kant niet meer viel te verwachten. Een aardige welkome geste bereikte me nog wel uit De Meern in de vorm van een pakket levensmiddelen wat ongeschonden overkwam. Dat de fa. Collard en Van Vliet me niet was vergeten, deed je wel wat.

De post uit Holland begon nu ook te stagneren en brieven bleven lang onderweg. De censuur werd zodanig verscherpt, dat hele stukken uit de brieven geknipt waren. Alles wees er op dat er wat stond te gebeuren en dat de Duitsers bang begonnen te worden. Toch wisten sommige onbekende briefschrijvers op de één of andere manier de censuur te ontwijken, want van Cor Tabak, een kameraad uit Vleuten en tewerkgesteld in Fuestrup bij Münster ontving ik een brief met een verboden gedicht, dat clandestien Duitsland bereikte. Zo'n gedicht deed je wel wat toen en ik wil het u daarom niet onthouden.

Jongen in Duitsland

*Jongen in Duitsland, ik kom je wat vragen,
kijk niet verwonderd, 'k bedoel het goed,
ginds zul je alles alleen moeten dragen,
daar is geen ander die dat voor je doet.*

*Ginds sta je alleen in het jachtende leven,
ver van allen die houden van jou,
hier zijn je dierbaren achtergebleven,
hier in het land van Rood Wit en Blauw.*

*Namens hen allen schrijf ik deze woorden,
Lees ... en bewaar ze diep in je hart,*

*Denk er eens aan als je in vreemde oorden,
heimwee mocht krijgen, of moeite en smart.*

*Jongen in Duitsland, misschien lig je wakker,
aan ons te denken, des nachts in je krib,
lees dan deez' woorden, misschien dat je makker
ook ligt te peinzen met trillende lip.*

*Denk aan je ouders, je broers en je zusjes,
als je getrouwd bent, denk aan je vrouw,
jij hebt het niet zo gezellig en knusjes,
maar ondanks alles ... ze denken aan jou.*

*Wil niet je leed en je zorgen verdrinken ...,
gooi niet te grabbel je eer en fatsoen ...,
laat niet te vlug al je moed je ontzinken,
zoiets zou jij ook in Holland niet doen.*

*Blijf wat je bent en laat anderen praten,
eens zal men vragen, wat of je daar deed,
dan kun je zeggen, dat heb ik gelaten,
terwille van jullie was het dat ik het deed.*

*De kus van je moeder, de hand van je vader,
de zoen van je meisje, je kinderen, je vrouw,
dat is de dank, dat je nog vastberadener,
terug bent gekomen, de dank voor je trouw.*

*Jongen in Duitsland...toe...toon aan je krachten,
toon aan je fierheid, je trots en je moed,
wees wat wij allen toch steeds van je dachten,
een Hollandse jongen, met echt Hollands bloed.*

Onder m'n lotgenoten waren verschillenden met een dichterlijke gave, terwijl anderen uitstekend met een muziekinstrument wisten om te gaan. Vooral de laatsten hadden dan ook uit liefde voor hun instrument, dat mee naar Duitsland genomen en zo werd het plan geboren, nu ontspanning in Hamburg was weggefallen, een feestavond te organiseren. Dit moest plaatsvinden in de grote kantine van het Sandstrasse Lager. Na toestemming van de Lagerführer en enkele Duitse officieren begonnen de repetities. Henk Bitter uit Utrecht, een kamergenoot had de leiding. Henk speelde gitaar en van hem kwamen ook de meeste teksten. Het werd een enigszins primitieve maar leuk geslaagde avond met sketches, muziek, leuke liedjes en met een Amsterdammer, die het tapdansen goed meester was. De avond werd bijgewoond door de Lagerführer en enkele officieren en hoewel verschillende liedjes en sketches zeer beledigend voor de Duitsers waren, werd er door hen ook luid geapplaudiseerd. Waarschijnlijk hadden ze alles toch niet goed begrepen. Opluchting alom.

De bombardementen op de grote steden in Duitsland gingen onverminderd door. Hamburg was nu één puinhoop. De fabriek Düneberg was nog gespaard gebleven, en er deden de vreemdste geruchten de ronde; b.v. dat de Amerikanen belang zouden hebben in deze fabriek en daarom deze wilde sparen. Nonsens natuurlijk, maar het stelde je toch wel wat geruster.

En dan komt het ogenblik toch dat je wist dat het een keer moest gebeuren. Zaterdag de 7de april 1945 is de dag van verschrikking geworden die je je leven lang niet meer zal vergeten. Die dag kozen Engelse en Amerikaanse bommenwerpers de fabriek Düneberg als hun doel. Velen met mij ontsprongen de dans, omdat we die dag dagdienst draaiden en zo om 12 uur de fabriek hadden verlaten.

Gewoontegetrouw werd nog even een biertje gedronken in de Kneipe van Opa Wenck aan de Bergedorferstrasse. Opeens is er dan het vreselijke gejack van het luchalarm. We voelen aan wat er gaat gebeuren en vluchtten niet zoals verplicht naar de schuilkelders, maar de bossen en het vrije veld in. In de verte is een dreunend geluid te horen. Even later verschenen de machtige bommenwerpers en voltooiden hun vernietigende werk.

Het oorverdovend geluid van ontplofende gasbuizen in het wegdek klinkt wijd en zijd. Grote steekvlammen schieten omhoog. In de verte is de brandende fabriek te zien en het ontplofende dynamiet te horen. Grote delen van de door ons zo gehate fabriek lag in puin. Veel

particuliere schuilkelders zijn getroffen, en daaronder vielen veel slachtoffers. Ook enkele barakken van Lager Heidberg waren getroffen en hier vielen gelukkig geen slachtoffers. Honderden slachtoffers onder de ochtenploeg, waaronder enkele van m'n beste vrienden. Een heel zwarte dag in m'n leven.

De geallieerden hadden hun werk goed uitgevoerd. De fabriek was zodanig vernietigd, dat van produceren geen sprake meer was. Wel moesten we spoedig daarna op de fabriek verschijnen om opruimingswerkzaamheden te verrichten. Dat was een zeer gevaarlijke klus, want overal lagen nog de z.g. blindgangers (onontplofte bommen) hier en daar verspreid. Kostbare machines werden gedeeltelijk gedemonteerd, schoongemaakt en opgeborgen.

Vanuit de lucht werd het nu ook veel gevaarlijker, Duitse transporten over de weg, de spoorlijnen en schepen op de Elbe werden nu ook bestookt door de venijnige Engelse (Spitfire) jachtvliegtuigen. Als wespen doken die naar beneden en schoten op alles wat hen verdacht voorkwam. Menigmaal moesten we soms op weg naar de fabriek angstig wegduiken, wanneer zo'n machine al schietend naar beneden kwam.

Er werd door ons toen nogal wat buitgemaakt als er weer eens een auto of paard en wagen door zo'n Spitfire aan flarden werd geschoten. Goed verstoppt onder onze kribben kon je dan ook heel wat vinden zoals: kisten met blikken smalz (soort reuzel), boter, sigaretten en vooral veel suiker. We haalden dat 's nachts uit de gestrande schepen in de Elbe. Alles werd in 't geheim zo eerlijk mogelijk verdeeld.

Op de fabriek werd het nu zo gevaarlijk dat de Duitsers - gelukkig voor ons - het voor gezien hielden, zodat die vermaledijde fabriek voor altijd gesloten werd. Het einde van onze ellende begon nu toch te naderen. De Engelsen waren nu intussen opgerukt. Ze lagen nu nabij Geesthacht aan gene zijde van de Elbe en om hierover te komen werd een noodbrug geslagen. Angstige en gevaarlijke dagen braken nog voor ons aan, want met de Tommy's aan de andere kant en de Duitsers aan deze zijde van de Elbe lagen we in de vuurlinie. We voelden ons dan ook niet op ons gemak met al die fluitende granaten die over ons heen vlogen. Uiteindelijk slaagden de Tommy's er toch in de Elbe over te steken en maakten we kennis met onze bevrijders.

Van nu af aan was het één groot feest. Lange colonnes van tanks, geschutz, jeeps en legerwagens trokken aan onze ogen voorbij. De mooiste optocht die ik ooit zag. Alles was uitgelopen om maar niets

van dit schouwspel te missen, waar we jaren op hadden gewacht. Het verlangen naar Nederland en familie groeide, maar terugkeer was vooreerst nog niet mogelijk, want Holland was immers nog niet bevrijd. Onder de hoede van de Engelsen brachten we voorlopig de tijd door.

We maakten kennis met de „Meat and Vegetables” (vlees, aardappelen en groenten), en maakten na zoveel jaar weer kennis met de pittige Engelse Virginia sigaretten, zoals de beroemde Players, Graven A en Chief Whip die ons na de Russische Machorka tabak en Oosteuropese sigaretten toch wel even naar adem deed snakken. Onze vriendschap met de Tommy's ging zelfs zover dat we onder hun begeleiding de ons zo gehate fabriek mochten plunderen. We mochten alles meenemen wat van onze gading was. Er werd dan ook veel werkkleding en gereedschap buitgemaakt.

Er komen nu berichten door van de gedeeltelijke bevrijding van Nederland. Het is dan zover dat de Tommy's voorbereidingen beginnen te treffen voor onze terugkeer naar huis. Legervoertuigen reden voor en we werden ingedeeld. Alleen het hoognodige mocht worden meegenomen, want de vervoersmogelijkheden waren beperkt. Voor velen een teleurstelling, want de buitgemaakte spullen van de fabriek Düneberg moesten achterblijven.

Maar er waren nog meer problemen. Met sommigen was de vriendschap met de Russische en Duitse vrouwen meer dan vriendschap geworden en zaten zij met een groot dilemma. Ze hadden de mogelijkheden, meenemen naar Holland, hier in Geesthacht achterblijven of afscheid nemen. Er zijn toen dramatische beslissingen genomen.

We werden ondergebracht in een grote kazerne nabij Bergedorf. In deze kazerne werden ook veel lotgenoten uit de wijde omtrek verzameld. We moesten hier dan ook enige tijd blijven. Ondertussen werden persoonlijke gegevens verzameld, duistere personen gearresteerd en Duitsgezinden genoteerd. Het moet voor de Engelsen een geweldige klus zijn geweest om de naderende thuisreis voor al die in Duitsland tewerkgestelden in goede banen te leiden.

In deze kazerne konden we bij het Zweedse en Amerikaanse Rode Kruis een ruim levensmiddelenpakket in ontvangst nemen. Geweldig allemaal. Ook werden er in de grote kantine van deze enorme kazerne door de Tommy's voor ontspanning dansavonden georganiseerd, waar ook Duitse meisjes uit de omtrek mochten komen. Een Engelse band verzorgde de muziek. Nogmaals petje af voor de Tommy's, het was reuze verzorgd allemaal.

Intussen waren de eerste transporten begonnen. Iedereen had een kaart, waarop naam, bestemming en datum van vertrek stond aangegeven. Wat een opgelucht gevoel, toen je zelf uiteindelijk ook zo'n plaatsje in één van die legerwagens gevonden had. Er werd deels met auto en trein gereden. In Rheine werd overnacht en toen verder vervoerd naar Oldenzaal in Nederland. Hier volgde een keuring en een heerlijk bad. We werden met nog enkele lotgenoten ondergebracht in een klooster en hier was alles tot in de puntjes verzorgd. Maar Vleuten was nog ver weg, want we werden hierna nog overgebracht naar een kazerne in Wezep nabij Zwolle, alwaar we ook weer enkele dagen verbleven.

De Duitsers waren intussen zover uit Nederland verdreven, dat uiteindelijk de laatste etappe was aangebroken. Met een legerbus arriveerden we in Utrecht. Hier op het station werd ons een broodmaaltijd aangeboden, met echt Zweeds wittebrood. Op eigen gelegenheid werd de reis naar Vleuten ondernomen. Dankbaar en blij kon ik ouders, zusters en broers dan uiteindelijk weer in de armen sluiten. Een donkere episode in je leven was voorbij en wilde je deze nachtmerrie maar zo snel mogelijk vergeten.

Toch zou ik in 1979 Geesthacht a/d Elbe nog een keer terugzien. Het unieke moment deed zich voor toen m'n zoon voor zaken in Hamburg moest zijn en ik kon meerijden. Nadat zijn zaken afgehandeld waren, reden we naar Geesthacht a/d Elbe. Grote veranderingen hadden zich na 34 jaar ook hier voltrokken en overal (als elders) zijn grote woonwijken verrezen.

De door ons zo gehate fabriek Düneberg was gesloopt, behalve enkele overgebleven restanten, die als opslagruimten werden gebruikt. De Sandstrasse was een mooie weg geworden, van het „Lager” was geen spoor meer te vinden. Aan het Lager op de Heidberg herinnerde één ver-vallen barak die zelfs nog bewoond was, aan slechtere tijden.

De „Kneipe” van Opa Wenck was er nog wel, maar opa leefde vanzelfsprekend niet meer. De nieuwe generatie van Geesthacht a/d Elbe kon zich niet of nauwelijks herinneren dat hier ooit zo'n fabriek had gestaan. Gelukkig maar. Laten we het zo maar houden.

J. Landman
Vleuten

De oude pastorie

door J.H.P. Heesters

Van juni 1991 tot september 1993 is in een tiental artikelen aandacht besteed aan de r.-k.gemeenschap van De Meern. In de vierde aflevering is vermeld dat in 1796 door het toenmalige armbestuur van de r.-k. gemeenschap in Oudenrijn de buitenplaats Rhijnzicht is gekocht. De bedoeling hiervan was dat men, na veel gekrakeel, kon beschikken over een eigen kerkgebouw.

In De Meern naar de kerk

De rooms-katholieke bewoners ten zuiden van de Leidse Rijn, Velthuizen, Reyerscop en Harmelen behoorden volgens de doopboeken tot het kerspel van Vleuten. Omdat zij de afstand naar de r.-k. kerk op 't Hoogt te ver vonden, gingen zij meestal naar de Walsteegkerk aan de Buiten Catharijnepoort. Ook bezochten zij andere statiekerken in Utrecht. Veel mensen gingen naar de Sint Martinuskerk in de Heerestraat. Een kleiner aantal ging naar de Sint-Martinuskerk in de Agter twijnstraat, de kerk in de Dorstige Hartsteeg of de Onze Lieve Vrouwekerk buyte de Witte Vrouwen 1).

Voor pastoor Adolf van Tellegen was dat een doorn in het oog. Hij was in 1795 voor de kerspel Vleuten benoemd. Hij zocht naar mogelijkheden om de gelovigen naar de kerk binnen zijn kerspel te laten gaan.

In 1795 werd door de bijeengeroepen Nationale Vergadering tot de scheiding van kerk en staat besloten. Voor de hervormden betekende dit dat zij in de Nederlanden geen bevoorrechte positie meer hadden. Voor pastoor Van Tellegen kwam dit besluit als een geschenk. Hij vond namelijk dat de kapel aan de Zandweg in De Meern tot zijn kerspel behoorde. Daar konden de rooms-katholieken uit Oudenrijn, Velthuizen en Rijerscop gebruik van gaan maken.

Het zat deze pastoor toch al niet mee want in zijn benoemingsjaar hadden de

rooms-katholieken in Harmelen een eigen statiekerk gesticht. Rekeninghoudend met een goede afloop was in 1796 een kapelaan benoemd. De bedoeling was dat deze man de kapel aan de Zandweg zou gaan bedienen. De mensen in Oudenrijn dachten daar anders over.

Op zoek naar een eigen kerkgebouw

De armmeesters Dirk van der Weyde en Nicolaas van Veen zochten naar een mogelijkheid om in Oudenrijn, net als in Harmelen, een eigen statiekerk te stichten. Zij hadden het oog laten vallen op de buitenplaats Rhijnzicht. Dit complex was eigendom van Cornelius van Rossum. Deze man vroeg voor de buitenplaats vijfduizend gulden. Beide armmeesters konden namens het armbestuur rechtsgeldige handelingen verrichten. Het probleem was dat zijn voor de koop niet over het nodige geld beschikten. Zij zochten daarom mensen die bereid waren mee- of voor te financieren. Juffrouw De Vrees leende hen tweeduizend gulden en de kinderen van Roelof van Munster leenden éénuizend gulden. Dirk van der Weyde leende van zijn eigen geld de nog resterende tweeduizend gulden aan het armbestuur. Daarmee was de zaak rond.

Op 31 december 1796 passeerde de koopakte bij notaris Dop in Utrecht. Voor vijfduizend gulden kocht het armbestuur; „een Huis en verder getimmerte, met een Hof en Boomgaard, bepoting en beplan-

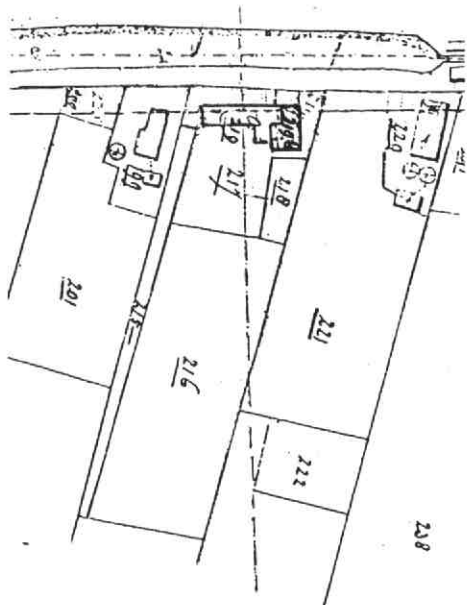
ting daarop Staande te zamen groot en verongeldende een Morgen" 2). Het huis zoals in de overdrachtsakte wordt genoemd, werd als pastorie ingericht. Het verdere getimmerte werd verbouwd tot kerk.

In juni 1797 trok de eerste pastoor Gerardus van der Hoeven in de pastorie. Na hem hebben nog negen andere pastoors de pastorie bewoond.

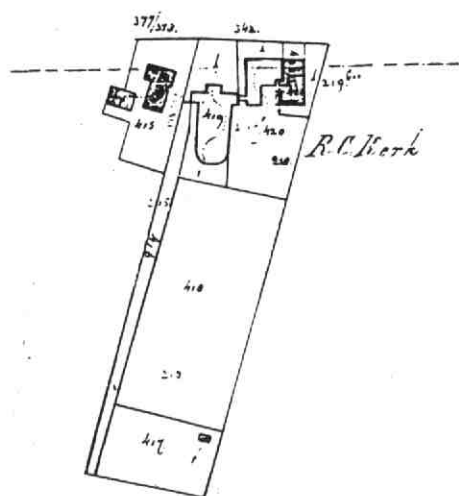
Uit historische bronnen blijkt dat het verblijf in de pastorie niet altijd even prettig is geweest 3). Dit blijkt uit een rapport van 22 februari 1819 van pastoor Laurentius Clémens naar aanleiding van een verzoek om inlichtingen van de gouverneur van de provincie aan aartsprester Gerardus van Nooy. Pastoor Clémens schrijft dat de zolder van de bovenverdieping vergaan is. De kap van de pastorie moet gedeeltelijk afgenomen en vervangen worden. Ook de loden dakgoot is aan vernieuwing toe. De totale kosten van de reparatie worden geschat op twaalfhonderd gulden.

In zijn conceptverslag aan de gouverneur schrijft aartsprester Van Nooy; „Deeze Gemeente vraagt 1200 tot de nodige reparatiën aan 't pastoryhuis welk 't dak en Zolder zeer slegt zijn en Zulks heb ik door ondervinding want tijdens dat ik er pastoor was kan men niet zonder gevaar op sommige plaatsen van de zolder lopen" 4).

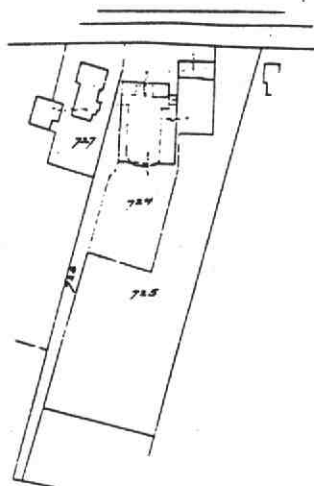
Als we dan weten dat Van Nooy de tweede pastoor was van 1800 tot 1810 dan heeft het armbestuur in 1796 voor veel geld een slecht pand gekocht.

1. Kadastrale minuut sectie A van 1832

2. Kadaster tekening van 1877.

3. Kadaster tekening van 1943.

Ingrijpende wijzigingen

Hoe de eigenlijke situatie in 1796 was, is niet bekend. Het eerste houvast is de kadastrale minuut sectie A van 1832.

Nummer 219 bis is de pastorie die verbonden is met de eerste kerk. Duidelijk is te zien dat de pastorie een diepliggend pand is. In 1860 is de neo-gotische kerk, nu Metak, gebouwd.

Van de kadastrale tekening van 1877 kan men aflezen dat voor de bouw van de nieuwe kerk ingrijpende wijzigingen hebben plaatsgevonden aan de oude kerk. Aan de linkerkant is waarschijnlijk de gehele oude kerk gesloopt waarbij de pastorie intact is gelaten. Aansluitend aan de pastorie is een gedeelte bijgebouwd waarbij een verbinding met de nieuwe kerk is gemaakt.

Op 14 oktober 1941 werd toestemming verleend tot verbouwing van de voormalige r.-k. kerk. Dit was in verband met de verkoop van het pand noodzakelijk. In een schrijven van de aartsbisschop van Utrecht stond: „..... dat deze aanvraag alleen dan kans heeft ingewilligd te worden indien Uw bestuur zorgdraagt dat de thans niet meer in gebruik zijnde kerk in zoodanige toestand wordt gebracht, dat zij uiterlijk niets meer doet denken aan een kerkgebouw” 5).

Uit de kadastrale tekening van 1943 blijkt dat de gehele achtergevel van de pastorie in 1942 is gewijzigd. De verbinding met de kerk en een gedeelte van de pastorie is verwijderd. Daarvoor is een vlakke achtergevel in de plaats gekomen. Deze situatie is volgens de kadastrale tekening in de monumenten inventarisatie niet meer gewijzigd.

Monumenten inventarisatie

In de monumenten inventarisatie van de provincie Utrecht staat over de pastorie vermeld; „Voormalige pastorie bij de katholieke kerk te Oudenrijn, daterend uit ca. 1800. De pastorie is een gepleisterd (oorspronkelijk bakstenen) en geel geverfd gebouw met pannen zadeldak en roeden vensters. Aan de achterzijde van de pastorie was de oudste kerk van Oudenrijn aangebouwd die tot 1857, toen de nieuwe werd geopend, als zodanig dienst heeft gedaan. Vóór de tweede wereldoorlog is deze eerste kerk afgebroken. Opgemerkt moet worden dat de situatie zoals die te zien is op de foto uit 1983 sterk is gewijzigd. Het smeedijzeren toegangshek en de struiken en twee knotlinten zijn inmiddels verdwenen”.

Bij tekst van deze monumenten inventarisatie zijn enige opmerkingen te plaatsen. De vermelding dat de pastorie dateert uit ca. 1800 is wel erg grof gesteld. Vanaf de Rijksstraatweg gezien is het linkerdeel ouder. Een vergelijking met kadastrale minuut van 1832 en de daarop volgende kadastrale tekeningen tot 1950 tonen duidelijk aan dat dat gedeelte van het pand ouder moet zijn dan 1796. Hoe kan anders pastoor Van Nooy in 1800 al geconstateerd hebben dat hij „niet zonder gevaar op sommige plaatsen van de zolder kan lopen”. In die tijd is voor de bouw geen goedkoop vurehout gebruikt zoals wij dat nu kennen. Vrijwel zeker zijn toen houtsoorten gebruikt die onder de slechtste omstandigheden vijftientig jaar mee kunnen gaan. Als dit juist is, dateert het linkerdeel van de oude pastorie uit het derde kwart van de 18e eeuw.

4. De oude pastorie tussen 1900 en 1910

5. De huidige situatie van he pand aan de Rijksstraatweg 19.

6. De achtergevel van de oude pastorie.

Nog op andere gronden is de datering van ca. 1800 onjuist. Wederom uit de kadastrale tekening van 1877 kan men afleiden dat toen het huidige pand bestond. Voor de bouw van de neo-gotische kerk is een gedeelte van de oude kerk gesloopt en een nieuw gedeelte met een verbinding naar de nieuwe kerk gebouwd. Het is zeer waarschijnlijk dat dit gedeelte gelijk of direct na de bouw van de kerk in 1860 is gerealiseerd. We kunnen dus aannemen dat tussen het linker- en rechtergedeelte van de oude pastorie een verschil van honderd jaar bestaat.

Een derde opmerking betreft de plaats en sloop van de eerste kerk. Op de kadastrale minuut van 1832 is duidelijk te

zien dat de eerste kerk(schuur) evenwijdig en naast de pastorie heeft gestaan. De formulering dat de eerste kerk aan de achterzijde van de pastorie heeft gestaan is dan niet goed. De formulering kan wel juist zijn als de ingang van de pastorie niet aan de straatzijde maar aan de zijkant is geweest. Een bewijs hiervoor is echter niet gevonden.

De vierde opmerking betreft de sloop van de eerste kerk. Deze is niet vóór de tweede wereldoorlog afgebroken. De afbraak vond plaats in 1860 toen de neo-gotische kerk is gebouwd. Op dezelfde plaats is toen een nieuw gedeelte van de pastorie bijgebouwd.

Vergelijkingen

De oude foto bij dit artikel dateert waarschijnlijk uit de periode tussen 1900 en 1910. De tweede foto van de huidige situatie is van 1993. Als we beide foto's vergelijken dan zijn duidelijk verschillen aan de rechter- en linkerzijde van ingangspartij te zien. De vensters liggen niet op gelijke hoogte. Dit rechtvaardigt de veronderstelling dat het linkergedeelte ouder is. Boven de twee linker ondervensters zien we enkele kleinere vensters die niet op gelijke hoogte liggen met de zes bovenvensters aan de rechterzijde.

De vensters in de oude situatie hadden ramen met zes ruiten. In de nieuwe situatie zien we een roede verdeling met vierentwintig kleine ruitjes. Ook zijn de luiken voor de vensters aan de rechterzijde nu niet meer aanwezig. Tenslotte zien we in de nieuwe situatie dat de gevels bepleisterd en geschilderd zijn. Alleen in de voorgevel zijn horizontale lintvoegen getrokken.

Nadat op 14 november 1940 de nieuwe kerk en pastorie aan de pastoor Boelenslaan waren betrokken, zijn de neo-gotische kerk en pastorie overbodig geworden. Toen de aartsbisschop van Utrecht op 14 oktober 1941 toestemming gaf voor de verbouwing van de kerk is ook de restauratie van de pastorie ter hand genomen. Gelet op het seizoen is het redelijk om te veronderstellen dat de daadwerkelijk restauratie van de pastorie in 1942 heeft plaats gevonden.

Een sferbepalend gebouw

Ondanks de vele wijzigingen van het pand en het uiterlijk blijft de oude pastorie aan de Rijksstraatweg 19 een belangrijk symbool voor herinneringen. Het is een belangrijk onderdeel van de situering van de voormalige gemeente Oudenrijn. Ook na het samengaan van de gemeenten Oudenrijn, Velthuisen, Vleuten en Haarzuilens op 1 januari 1954 is de oude neo-gotische kerk met pastorie een belangrijk onderdeel van de streek gebleven. Het is wenselijk dat na een eventuele grenscorrectie de gemeente Utrecht de sporen laat staan die belangrijk zijn voor de geschiedenis van Oudenrijn en de rooms-katholieke gemeenschap.

Noten

1. RAU inv 70.
2. RAU inv 77, no 70.
3. Aarts priesters Holl. Zending no 1154
4. Idem.
5. RAU rooms-katholieke kerk parochie De Meern inv. nr. 76.

De Lach

Als je jong bent geniet je van de mooie en leuke dingen. Veel plezier en weinig zorgen. Toch zijn er ook vervelende dingen. Eén van die minder leuke dingen bij ons thuis was dat we iedere maand naar de kapper moesten, en niet te vergeten het biechten. Mijn moeder had het voor ons zo gepland, dat we steeds in dezelfde week naar de kapper moesten en biechten. Je ziel was dan weer schoon en je liep er weer knap bij.

De kapper was vervelend; meestal lang wachten op een harde houten bank, en een kapper die veel praatte en dan vergat om zijn schaar te laten bewegen. Soms had je geluk, als je in de hoek op de bank kon zitten dan lag daar wat te lezen. Ook lag daarbij altijd wel een blad „De Lach”; hierin stonden veel half blote dames. Je wist soms niet wat je zag, maar ook wat je niet zag.

Deze week heb ik ook weer zitten kijken, al besepte ik wel dat ik het zaterdag zal moeten biechten; als het kijken naar onzedelijke plaatjes. Dat was een behoorlijke zonde. De biechtvader vroeg mij dan ook welke pagina's ik had gekeken. Ik moest bekennen; allemaal en sommige wel twee keer. Hij vroeg ook: „Heb je die dame languit op de canapé gezien?” „Ja, zei ik. „Jonge, jonge, dat is heel erg”, zei hij. Mijn biechtvader was goed op de hoogte van wat voor viezigheid er allemaal in stond. Ik kreeg een behoorlijke penitentie; vijf onze vaders en vijf wees gegroeten.

Een beetje bleek en laat kwam ik thuis. „Zo, zei mijn vader, je had zeker heel wat op je geweten?” Mijn zonden waren toch vergeven, dus zou het erg oneerlijk zijn als ik nog meer straf kreeg. Dus vertelde ik eerlijk wat ik op mijn geweten had. „Ja, zei mijn vader, die bladen horen ook niet bij de kapper. Ik heb laatst gezien wat er allemaal in staat, dat is niet geschikt voor kinderen”.

Hierna ontstond er een kleine woordenswisseling tussen vader en moeder. „Heb jij dat blad ook gekeken, vroeg mijn moeder verwijtend aan vader?” „Ja, zei mijn vader, ik kan moeilijk met oogkleppen op naar de kapper gaan”.

Ik wist dat mijn broer wel eens een blad uit „De Lach” gescheurd had en dat stiekem ergens op zolder bewaarde, maar daar wilde ik niet over praten. „'t Is werk van de duivel, zei moeder”.

Nou, de duivel deed zijn werk erg goed, want toen ik vier weken later weer naar de kapper ging, kwam ik een oom van me tegen. „Zo jongen, moet je boodschappen doen?” Ik vertelde dat ik naar de kapper moest. „Geen vieze plaatjes kijken hoor!” Hoe wist hij dat? Nou, dat gebeurde natuurlijk wel, er was een jubileumnummer en ik moest heel wat moeite doen, om het in handen te krijgen. De bank zat behoorlijk vol, zelfs met mannen die al lang geknipt of geschoren waren, maar nog wel tijd hadden om even wat te lezen.

Tijdens de godsdienstles op school waar schuwde de kapelaan voor de oprukkende zinnenprikkende lectuur. Aan zijn hoofd te zien was hij pas bij de kapper geweest. Bij de volgende biecht werd mij de vraag gesteld, of ik ook die uitklapbare middenpagina had gezien. „Natuurlijk, zei ik”. Mijn zonden werden steeds vergeven, maar de penitenties steeds zwaarder. Ik besloot daarom de volgende keer maar een rozenkrans mee te nemen.

En ja hoor, vier weken later ging ik met mijn zwarte ziel onder mijn arm weer biechten. Ik had aan twee rozenkransen niet genoeg. Kwaad liep ik de biechtstoel uit, en gooide de deur keihard achter me dicht. „Potverd..., zei ik, het is niet eerlijk meer; iedereen kijkt in De Lach en ik moet er altijd maar voor boeten”.

Ik ben nooit meer genezen van dat kwaad, maar biechten doe ik niet meer. Vergeef mij, Onze Lieve Heer, en als het moeilijk gaat, stuur me dan maar een keer een rekening.

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
14e jaargang nr. 4, december 1994 ©1994

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:
J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:
Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:
Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:
Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):
f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:
ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:
H.E.J. van Essen, H.J. Kolker en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina: Luchtfoto uit ± 1964. Duidelijk zichtbaar is de loop van het Haarpad, als kerkepad. foto: N.V. Grontmij, K.B. Nanning.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Wat is er gebruikelijker dan aan het eind van het jaar eens terug te kijken naar datgene wat gebeurd is. In feite doet een historische vereniging niet anders. Maar dan niet als een terugblik op een afgelopen jaar, maar op de totale geschiedenis. Zo ook onze Historische Vereniging.

Dat heeft dit jaar geresulteerd in de verschijning van het boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” van de hand van Otto Wtewaall, waarvoor de redactionele verantwoording bij onze vereniging lag, en het kortgeleden door Van Geyt Productions uitgebrachte boek „De gemeente Vleuten-De Meern, toen en nu”, waarvoor wij een groot aantal historische foto’s beschikbaar stelden.

Een wat geregelder plaats waar onze bevindingen over het verleden van de gemeente worden gepubliceerd, is ons verenigingstijdschrift. Ook daarin verschenen het afgelopen jaar boeiende en interessante artikelen, waarvan ik o.a. noem „Oude perceelsnamen”, „Een Vleutenaar ging naar de Berbiesjes”, „De boerderij Zeldenrijk te Vleuten en zijn bewoners in de 18e t/m 20e eeuw”, „Bedrijvigheid in De Meern”, „Archeologisch onderzoek op de Hoge Woerd”, „Straatnaamgeving in nieuwe wijken”, „Veldnamen” en vele andere. Op deze plaats wil ik alle auteurs hartelijk bedanken voor hun onderzoek en voor het feit, dat zij hun kennis aan het papier toevertrouwen en bereid waren hun werk in dit tijdschrift te publiceren. Bij deze dank wil ik natuurlijk ook de redactiecommissie betrekken, die het elk kwartaal weer gelukt is tijdig de nodige kopij bijeen te sprokelen, waarmee weer een lezenswaardige aflevering tot stand werd gebracht.

En nu ik toch dankwoorden uitspreek, ook mijn welgemeende dank aan alle vrijwillige medewerkers, die bijna dagelijks bezig zijn onze bezittingen (gebouwen en documentatieverzamelingen) te onderhouden c.q. te ordenen.

Voorts werd dit jaar voor de eerste maal de „Dr D.W. Gravendeelprijs” uitgereikt en wel op 20 december. Deze prijs, bestaande uit een oorkonde en een bescheiden materiële bijdrage, werd toegekend aan de heer Jac. de Bruijn in De Meern vanwege diens grote verdiensten voor de vermeerdering van de kennis van en de belangstelling voor het plaatselijk verleden.

Dan heeft het bestuur van de vereniging zich op geëigende wijze bezig gehouden met de problematiek van de grenswijziging met de gemeente Utrecht. Wij hebben ervoor gepleit om gebieden die niet bebouwd kunnen worden en historisch verbonden zijn met Vleuten-De Meern, niet aan de gemeente Utrecht over te dragen. Jammer genoeg lijkt het erop, dat voor de historie van onze gemeente belangrijke lokaties binnenkort niet meer tot ons grondgebied zullen behoren.

Tenslotte nog een opmerking over de monumenten in onze gemeente. Ik heb de indruk dat „de gemeente” maar weinig raad weet met het historisch erfgoed. Want wat moeten wij ervan denken, dat er juist nu - nu de gehele gemeente in beroering is als gevolg van de voorgenomen grootschalige woningbouw, waarbij ook meerdere monumenten dreigen te verdwijnen - wordt voorgesteld de eigen plaatselijke monumentencommissie op te heffen, het monumentenbeleid tot een minimum te beperken en de beoordeling van verbouwingsplannen over te laten aan een provinciale instelling.

En zo eindig ik dit laatste woord van de voorzitter in het jaar 1994 wat somber. Maar daartegenover spreek ik de wens uit dat 1995 voor de vereniging, maar ook heel in het bijzonder voor u allen een heel voorspoedig jaar zal worden.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	75
Verenigingsberichten	76
Het huis te Vleuten	77
Museumpraet (5)	82
Van Heiden naar De Haar	83
Het Haarpad en een onzienbare vondst	88
Wie wat bewaart, die geeft wat / Nieuwe leden	95
Poppenkast	96

Verenigingsberichten

Geschiedenisboek Vleuten-De Meern

Het vorig jaar uitgekomen boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” is nog steeds te koop in ons documentatiecentrum, Dorpsstraat 1 in Vleuten (tijdens de openingsuren), bij de secretaris, Meerndijk 62 in De Meern en bij de penningmeester, 't Zand 1 in Vleuten. De prijs voor de leden is f 29,50.

Losse nummers en speciale uitgaven

Wij maken u erop attent dat losse nummers van het laatste jaar van ons tijdschrift verkrijgbaar zijn in ons documentatiecentrum voor de prijs van f 10,— (voor leden f 7,50) en nummers van vroegere jaargangen voor de prijs van f 6,25 (voor leden f 5,—). U kunt daar ook nog exemplaren krijgen van de speciale uitgaven van de vereniging, t.w. „Van Oude Rijn tot Leidse Rijn” voor f 20,—, „100 jaar Willibrordkerk” voor f 15,— en „Kees Valkenstein” voor f 7,50.

Fotoboek „Vleuten-De Meern, toen en nu”

Op 2 december j.l. vond de presentatie plaats van dit boek, dat uitgegeven is door Van Geyt Productions in Hulst. Alhoewel onze vereniging geen verantwoordelijkheid draagt voor de inhoud van dit boek, betreuren wij het met de auteurs dat er een aantal onvolkomenheden in voorkomen, die het gevolg zijn van het niet verwerken van de correcties van de auteurs op de drukproef. Dit mooie boek, waarvoor onze vereniging veel foto's ter beschikking heeft gesteld, had een betere zorg verdiend. Het boek is in Vleuten en De Meern bij de boekhandel te koop. Voor de leden is er bij de vereniging nog een klein aantal beschikbaar.

Herdenking 50 jaar bevrijding

In het kader van de herdenking van 50 jaar bevrijding, die in april/mei van dit jaar plaats vindt, zullen door de vereniging exposities worden ingericht in de Broederschapshuisjes in Vleuten en in Het Kabinet in De Meern. Wij willen daar zoveel mogelijk materiaal uit de 2e wereldoorlog, afkomstig uit onze eigen gemeente, tentoonstellen. Mocht u in het bezit zijn van dergelijk materiaal en dit in bruikleen willen geven voor deze exposities, dan verzoeken wij u zo spoedig mogelijk contact op te nemen met ons bestuurslid Theo van den Berg, Glazenierslaan 21 in De Meern, tel. 63490.

Onze bibliotheek

De afgelopen maand werd onze bibliotheek verrijkt met een schenking van de heer H.J. Vlottes uit Amstelveen van 18 boeken van de bekende Vleutenaar Kees Valkenstein. Met deze schenking, die wij in dank aanvaard hebben, overschreed het aantal boekwerken van onze bibliotheek de 1000! Voor wie het nog niet wist: onze bibliotheek is ruim voorzien van boekwerken op het gebied van plaatselijke en regionale geschiedenis (ruim 250), van genealogie (ruim 100), geografie en topografie (bijna 70), bouwkunde en monumenten (bijna 90), archeologie (ruim 250) en diverse andere onderwerpen, die samenhangen met de historie van onze gemeente. Daarnaast omvat onze verzameling ook nog bijna 300 jaargangen van tijdschriften op ons werkterrein.

Met de grote hoeveelheid materiaal die ons documentatiecentrum bevat, zoals de archieven van de vroegere gerechten van voor 1811, de doop- en trouwregisters van de kerken van Vleuten en De Meern, kadastrale en topografische kaarten, enz. enz., mogen wij ons rekenen tot de „rijkste” verenigingen in onze regio. Het doet ons daarom ook genoeg dat de belangstelling voor onze verzamelingen gestadig toeneemt en dat wij steeds meer aan de vraag van onze leden en andere belangstellenden kunnen voldoen. Ook u bent van harte welkom in ons centrum!

Contributiebetaling/ledenadministratie

Bij dit nummer van ons tijdschrift ontvangt u de acceptgiro voor betaling van de contributie voor 1995. Wij verzoeken u de contributie binnen één maand met gebruikmaking van dit formulier over te maken. Volgens de statuten dient de contributie bij vooruitbetaling te worden voldaan. Denk daarom niet: ik zal in de loop van het jaar wel eens betalen, maar doe het nu!

Mocht u onverhoopt uw lidmaatschap willen opzeggen, dan wijzen wij u erop dat dat schriftelijk dient te geschieden en tenminste een maand vóór het einde van het lopende jaar. Uw lidmaatschap eindigt dan met ingang van het volgende jaar.

Omdat wij graag over een correct ledenbestand willen beschikken verzoeken wij u, als uw naam of adres op de acceptgiro niet helemaal juist vermeld is, of wanneer daarin wijziging komt, dat te melden aan onze ledenadministratie. U gelieve daarvoor contact op te nemen met Mw. P.J. de Rooij-Goes, tel. 03407-71483.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern:

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Museumpraet (5)

Ik loop wel eens door ons museum „Het Kabinet” en bekijk dan wat voorwerpen, om inspiratie op te doen voor het schrijven van een artikel.

Over ieder stuk gereedschap of voorwerp is wel een verhaal te vertellen. Het kan ook gebeuren, dat veel vragen of zelfs raadsels overblijven, die misschien nooit worden opgelost.

Zo gebeurde het op een rustige maandagavond, ons museum is dan voor het publiek geopend. Maar toevallig was er op deze avond weinig bezoek.

Om de tijd te doden ga je dan wat stoffen en opruimen, en onze grote verzameling nog eens bekijken. Ik maakte het onderste gedeelte van een vitrinekast open en vond daar wat vergeten spullen; een oude margaredoos, wat sigarenkistjes, zakjes en enveloppen met losse onderdelen. Alles bij elkaar bleek het hier te gaan, om een oude schrijfmachine van het merk „Hammond”.

In een tijd van computers en andere elektronische apparatuur raken deze dingen in de vergetelheid. Daar zat ik op mijn knieën, met handen vol schroefjes en toetsen, hier had ik ook meteen een groot raadsel. Maar met een beetje fantasie is dit misschien wel op te lossen. Bovendien vind ik iets schrijven over schrijven wel boeiend.

Eigenlijk is het nog niet zo lang geleden, dat we schreven met een ganzeveer, en velen van ons hebben nog wel geschreven met een griffel op een lei, of anders zeker wel met een kroontjespen. Op grote kantoren had men nog speciale schrijvers in dienst.

Het is bekend, dat het echte schrijfwerk al bestond rond 3000 jaar voor Christus. Twee duizend jaar later werden er al verschillende alfabetten verspreid vanuit het Middellandse-Zeegebied.

Al dat schrijfwerk bleef echter handwerk, totdat de Engelsman Sholes het eerste werktuig uitvond waarmee men mechanisch kon schrijven. Dit bleef echter nog bij een uitvinding. In 1867 is de Remington standaard machine uitgevonden, dit was de eerste bruikbare machine.

Veel is er nadien veranderd en verbeterd, maar laten we ons houden bij het raadsel van onze verminkte machine. We moeten maar een beetje fantaseren, hoe deze puinhoop is ontstaan.

Stond hij ooit in een kantoor en werd hij bediend door een secretaresse? U kent dat wel, een beetje muffig kantoor, met donker eikehouten bureaus, en een al wat oudere dame. Een beetje overdreven opgemaakt en een knotje in 't haar. Niet mooi genoeg meer om een heer te bekoren en daardoor niet altijd in een goede stemming.

Op datzelfde kantoor een oude grijze werkgever, die op het leven en zijn secretaresse wel was uitgekeken.

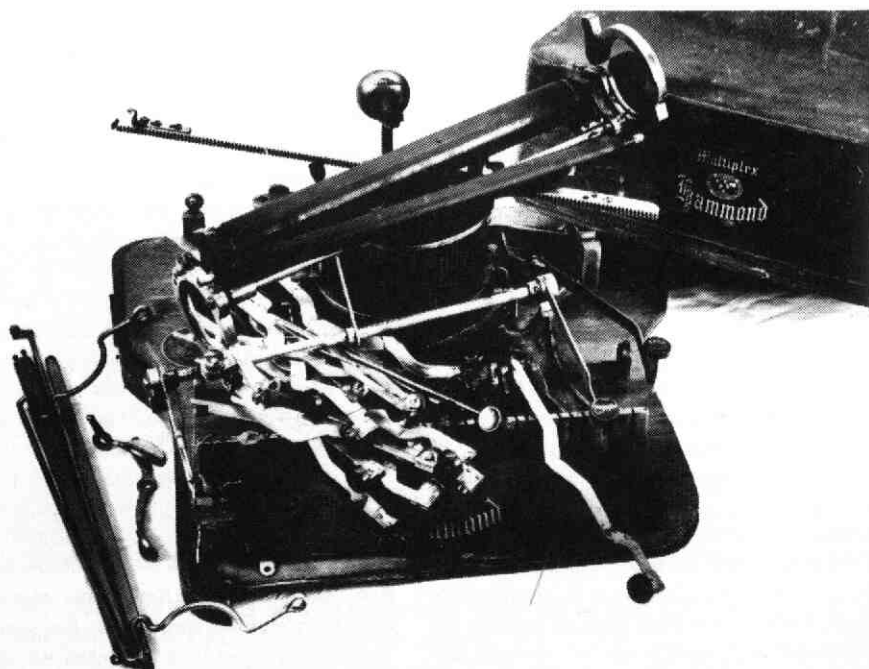
Op een sombere maandagmorgen had de dame al vier keer een brief opnieuw moeten tikken, want steeds was het de oude baas niet naar zijn zin. Halverwege de vijfde keer maakte de baas weer een opmerking, waarop de oude juffrouw (zij had nooit zoveel en zeker niet veel goede aanslagen) een reuze aanslag met haar vuist gaf op de schrijfmachine. Daardoor zitten wij nu met de brokken.

Een andere oplossing van het raadsel kan zijn, dat een handige doe-het-zelver, onze vereniging een plezier wilde doen en de machine voor ons in nieuwstaat wilde brengen, maar na het demonteren onwel is geworden. In ieder geval wel zonde van onze „Hammond”. Maar we weten wel zeker dat er onder onze lezers wel een handige man (of vrouw) is, die ons uit de nood kan helpen.

In een volgend artikel plaatsen we dan een foto van de gerestaureerde schrijfmachine met daarbij een foto van de man of vrouw die dit karwei klaarde.

Wij wensen u veel succes, en ... hartelijk dank.

Theo van den Berg

Van Heiden naar De Haar

De geschiedenis van de familie Glisenaar

door Mark Glisenaar

In de jaren dertig van de 18e eeuw vertrok een jongeman uit Westfalen in Duitsland voor een lange reis naar onze regio. Mogelijk was hij een trekarbeider, en wilde hij hier een nieuw bestaan opbouwen. Westfalen was in die tijd namelijk een vrij arm land. Uit dit gebied kwamen toendertijd meerdere mannen, die zich in onze gemeente vestigden. Hij zou ook een handelsreiziger geweest kunnen zijn: iemand, die langs de steden en dorpjes in Holland ging met zijn thuis vervaardigde stoffen. Deze reiziger, met de naam Joan Gerdt Glisner, doet ook het dorpje De Haar aan. Daar ontmoet hij zijn toekomstige vrouw en hij besluit zich hier te vestigen. Nu in de jaren negentig van de 20e eeuw wonen er ongeveer 150 Glissenars in Nederland, waarvan menigeen nog in onze gemeente. Allen zijn zij afstammelingen van deze jongeman uit Westfalen.

Joan Gerdt/Gerrit

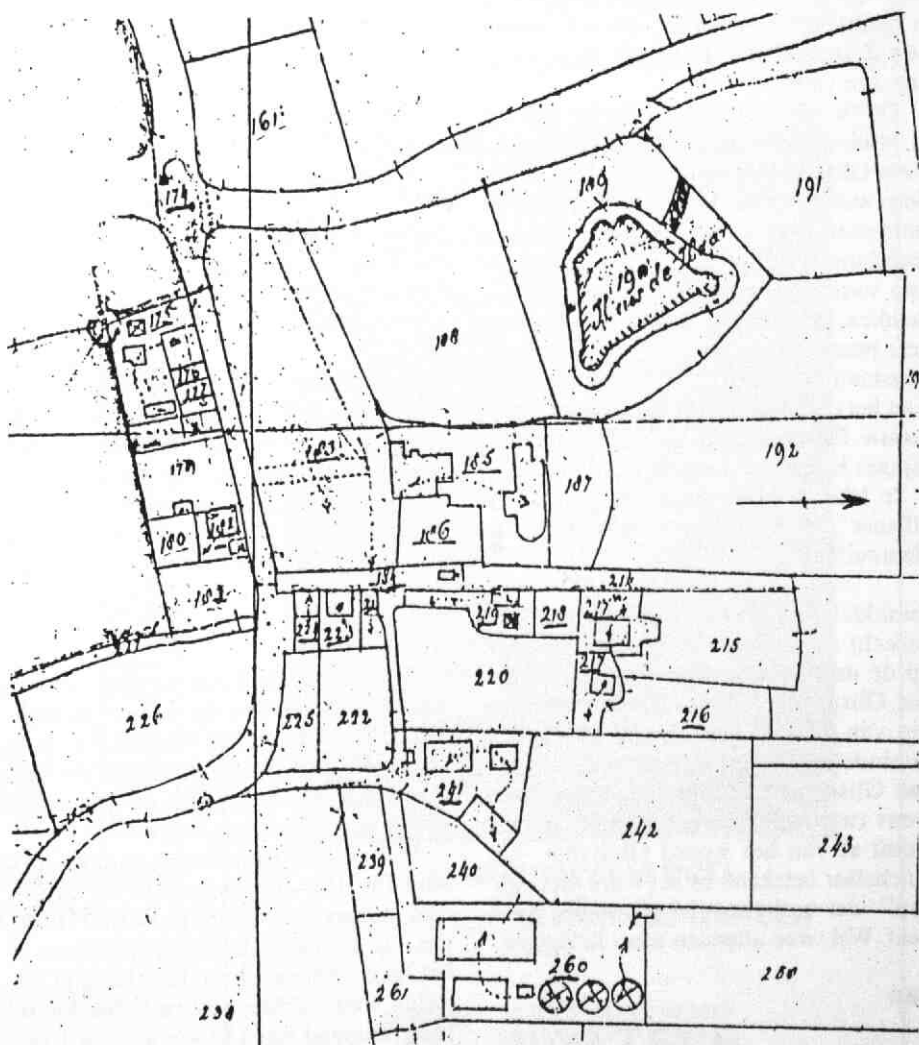
Joan Gerdt Glisner is op 11 april 1709 geboren in het gehucht Buschhausen, vlak bij het dorp Heiden, dat ongeveer 20 kilometer ten zuidoosten van Winterswijk ligt. Hij was het zesde en jongste kind van het echtpaar Gerd Glisner en Margaretha Kips. Zijn ouders hadden een boerderij met $7\frac{1}{2}$ hectare land in Buschhausen.

In 1736, op 27-jarige leeftijd, treedt Joan Gerdt, die in de gerechtelijke stukken van De Haar altijd Gerrit genoemd wordt, in het huwelijk met de, in De Haar wonende, weduwe Maria van Overschie. Eerder was zij al gehuwd geweest met Peter Thijsz van Roijen, en had met hem tussen 1704 en 1717 vijf kinderen gekregen. Dit betekent dat Maria toch al wel vóór 1685 geboren moet zijn, en dus bij haar huwelijk met Gerrit Glisner tenminste 51 jaar oud was. Maria was een dochter van Hermen Thonisz van Overschie, de toenmalige smid van De Haar, en Nelligje Jansdr Schinkel.

Het huwelijk tussen Maria en Gerrit was echter van korte duur, omdat Maria vrij snel kwam te overlijden. In 1741 hertrouwt Gerrit namelijk als weduwnaar met Willemina van Wesel uit Hagestein. Dit echtpaar blijft in De Haar wonen, en krijgt daar drie kinderen. In januari 1743 wordt Margarita geboren, in december van hetzelfde jaar Theodorus (Dirk), en in april 1745 Catharina. Zij woonden waarschijnlijk pal onder het kasteel aan de brink van het oude dorp. Gerrit verzorgde in hun levensonderhoud door het beroep van kleermaker uit te oefenen. Dit maakt het wel verleidelijk om te denken dat hij hier inderdaad kwam als handelsreiziger in stoffen.

Dochter Margarita trouwt in 1766 in de R.K. kerk van Vleuten met Rutgerus van den Bosch, die eveneens in Duitsland werd geboren. Hij is gedoopt in Obermörtter in het Cleefland.

Catharina huwt in 1779 met Dirk Hendrik Laams, die in De Haar werd geboren. Later hertrouwt zij nog met Cornelis Oostrom uit Oudenrijn.

Fragment van de kadastrale kaart (sectie A) van Haarzuilens in 1832, met de bebouwing rond het oude dorpsplein.

Dirk

Zoon Dirk Glisner trouwt op 30-jarige leeftijd met Elisabeth den Holder uit Alphen (Gld.). Hun huwelijk wordt in 1774 gesloten in de r.k. kerk van Vleuten. Tussen 1776 en 1787 krijgen zij zes kinderen, die allen aan De Haar worden geboren. Drie van hen zullen een volwassen leeftijd bereiken: Dit zijn Jan, Willemijntje en Gert. Dirk leert het beroep van zijn vader en wordt ook kleermaker. In 1810 en 1811 neemt hij echter ook patent als baardscheerder, en wordt de barbier van De Haar.

In 1790 geeft de Heer van De Haar, Anthonij Martinus van Zuijlen van Nijveld, „vermits het overlijden van Gerrit Glissenaar, in een versuijmelijken erf-pagt, mits deesen onze brieven aan des-zelfs eenige nagelate zoon Dirk Glisenaar ..... zekere erffe of hoekje lands, daar een huis op staat, zijnde het erfje breed 3 roeden, lang 4½ roeden, strekkende oost en zuiden de moestuin aan De Haar, daar 't erfje in gelegen lijd, en westwaarts den vrijhof van De Haar”.

Blijkbaar is Gerrit in 1790 of vlak daarvoor gestorven, en neemt Dirk nu de erfpacht van een huisje, dat ten oosten aan de vrijhof (= de brink) staat, over van zijn vader.

Op de afgebeelde kaart is dit perceel te vinden onder nummer 223. Vader en zoon Glisner woonden dus midden in het dorp aan de brink. Schuin daartegenover (nummer 185) stond de herberg annex rechthuis, waar zij na een dag hard werken vast regelmatig een neutje gingen drinken, en met de andere dorpsbewoners praatten over het weer, de oogst, een aanstaand huwelijk, of de belastingen. Aan het eind van de 18e eeuw sterft Dirks vrouw Elizabeth, en in 1797 hertrouwt hij met Hendrina Haage uit Loenen.

In 1825 overlijdt de dan 81-jarige Dirk Glisner „in het huis nummer 19 aan de Haarzuilens”.

Inmiddels komt men in de stukken van gerecht en kerk verschillende variaties op de naam Glisner tegen, zoals Glissenaar, Glisnaar en Glissenaar. Vanaf het begin van de 19e eeuw wordt Glissenaar uiteindelijk de definitieve verbastering van Glisner. Deze achternaam kan trouwens twee betekenissen hebben. Of het stamt af van het woord Gleissner, wat huichelaar betekent, of het komt van „glizen” wat verlichten of glinsteren betekent. Wel twee uitersten moet ik zeggen.

Jan

De drie volwassen geworden kinderen van Dirk en Elisabeth blijven het dorpje De Haar trouw. De oudste zoon, Jan, is er

De bebouwing aan de oostzijde van de brink van het oude Haarzuilens met links de dorps-pomp. Huis met de schoorsteen met windvaan, was de woning van de familie Glissenaar (perceel 223). Coll. Archief kasteel De Haar.

in 1777 geboren. Hij groeit op tussen de verzameling huisjes en boerderijen, die rond de ruïne van kasteel De Haar stonden.

In 1806 huwt Jan met een dochter van Jan Jansz van Rooijen en Geertrui Dircksdr Vervoorn uit de Breudijk. Haar doopnaam is Adriana, maar zij wordt meestal Jaantje genoemd. Jan en Jaantje krijgen tussen 1807 en 1824 acht kinderen, die Jan probeert te onderhouden door zich als dagloner aan te bieden. Eigen land bezitten zij niet en de maaltijd van de dag hebben ze moeizaam bij elkaar moeten sprokelen.

Op 1 februari 1849 overlijdt Jan in het huis nummer 13 in Haarzuilens. Vijf dagen later wordt er f 2,50 betaald voor het begraven van „Jan Glisnaar van De Haar” op het r.k. kerkhof van Vleuten. In 1861 overlijdt ook Jaantje, die inmiddels inwoont bij één van haar zoons.

Willemijntje

Willemijntje is de 2 jaar jongere zus van Jan. In 1801 trouwt zij met de weduwnaar Pieter Tukker uit Vleuten. Pieter is een zoon van Gerrit Jansz Tukker en Cornelia PETERSdr van Eijk, en zijn eerste vrouw heet Maria van Kuijk.

Willemijntje en Pieter kiezen ook voor De Haar als woonplaats, en krijgen daar tussen 1801 en 1816 twaalf kinderen. Op 29 maart 1817 overlijdt Pieter in het huis nummer 13, en laat dan zijn 37-jarige vrouw achter met zo'n tien kinderen, variërend van 15 tot nog geen 1 jaar oud. Willemijntje is niet hertrouwd, en heeft dus in haar eentje haar gezin onderhouden.

In 1856 sterft Willemijntje in het huis van één van haar kinderen in Harmelen.

Gert

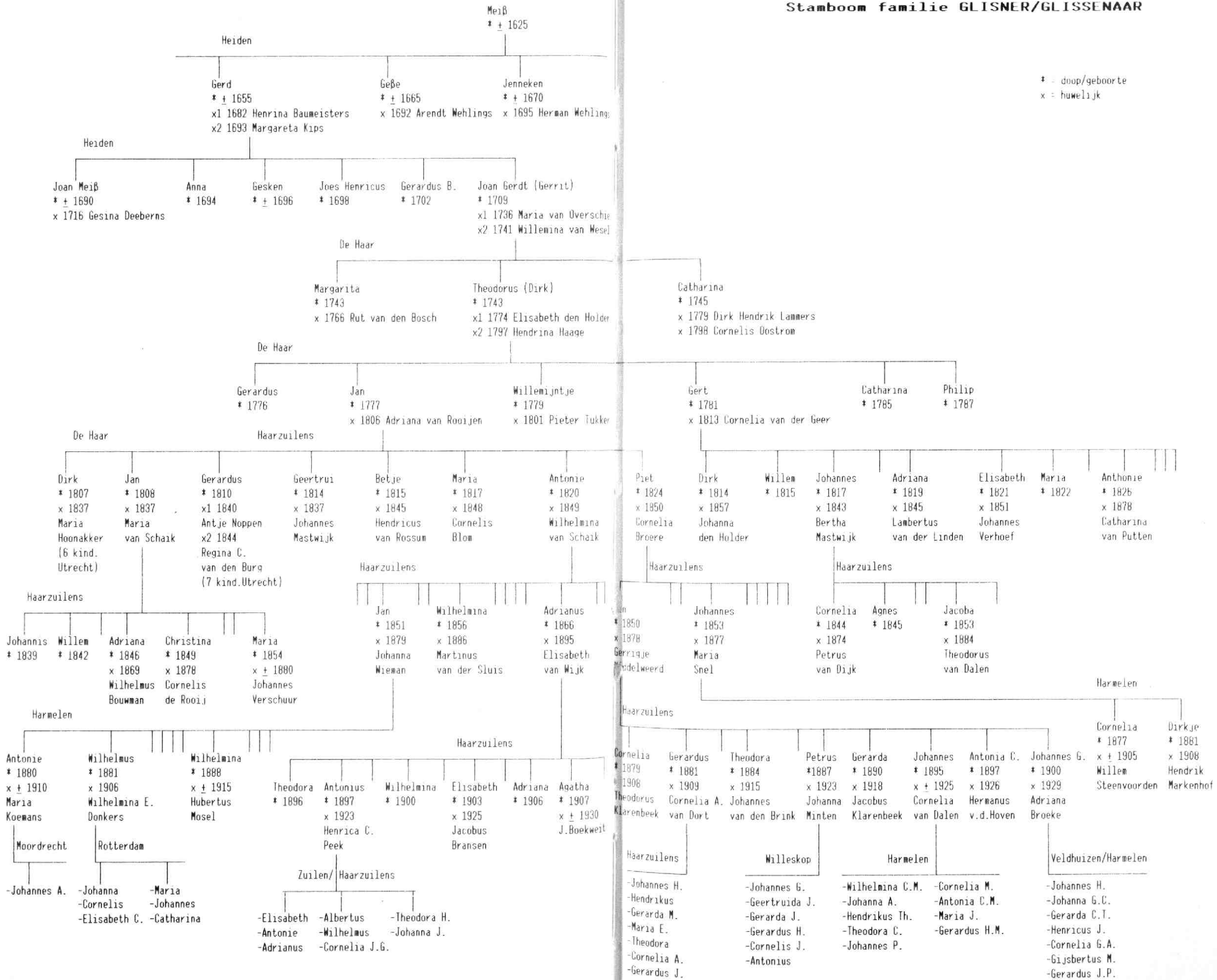
De jongste telg, Gert, is vier jaar jonger dan broer Jan. Hij huwt in 1813 met Cornelia van der Geer uit Zuilen. Zij krijgen 13 kinderen in Haarzuilens, waarvan er 6 in hun eerste levensjaren overlijden. De kinderen worden allen geboren in het huis nummer 20.

In 1816 koopt Gert Glissenaar bij een veiling „ten huize van Gerrit van Maurik, kastelein in de herberg aan De Haar” „een huizinge, no.13, tot twee woningen geappropriert, van ouds genaamd „Nooit gedacht”, met bakhuis en verder getimmer, item boomgaard en bouwland, te zamen groot 300 roeden, alles staande en gelegen aan De Haar, onder de gemeente van Vleuten, belend ten oosten Jan Tijsen, ten zuiden den Heer van De Haar, en ten noorden Arie Versteeg”. Gert koopt dit van Annigje van Kuijk „voor de somme van 610 guldens”. Op de kadastrale kaart is deze aankoop te vinden onder de nummers 214 t/m 217a.

In 1823, twee jaar voor het overlijden van zijn vader, blijkt Gert ook de erfpacht van Dirk over te nemen. Dit wordt bevestigd voor notaris H. van Ommeren in Utrecht. Uit de akte, die daar wordt opgemaakt, blijkt Gert „voor den tijd van 50 agtereenvolgende jaren” de erfpacht te verkrijgen van „een huis, tot twee woningen geschikt, geteekend numeris 19 en 20, met een erfje daar achter, staande en gelegen aan De Haar”. Het gaat hier om perceel nummer 223.

Stamboom familie GLISNER/GLISSENAAR

* = doop/geboorte
x = huwelijk

Het huis op dit perceel was dus in twee delen gesplitst. Op nummer 20 heeft Gert kennelijk met zijn gezin gewoond, omdat al zijn kinderen daar werden geboren. Op nummer 19 is Gerts vader Dirk gestorven.

Het in de veiling gekochte huis verhuurde hij waarschijnlijk. Mogelijk dat Gert het daarbij behorende land zelf in gebruik had. Gert heeft blijkbaar beter geboerd dan zijn broer en zus, want als hij op 88-jarige leeftijd komt te overlijden, laat hij een behoorlijke boedel na aan zijn kinderen. Ook blijkt dit uit het feit dat, in tegenstelling tot de kinderen van Jan, Gert's kinderen hebben leren schrijven.

Glissenaar in Haarzuilens; midden 19e eeuw.

Rond 1850 is de familie Glissenaar inmiddels een nogal uitgebreide groep in het kleine Haarzuilens. Het is namelijk zo dat zes van de acht kinderen van Jan en Jaantje, en alle zeven kinderen van Gert en Cornelia in Haarzuilens blijven wonen. De meesten hiervan trouwen dan ook in dit dorpje en laten hun kinderen opgroeien rond de brink van het oude Haarzuilens. Al met al zijn de Glissenars in het midden van de vorige eeuw in elf huisgezinnen vertegenwoordigd, terwijl er daar indertijd ongeveer veertig huisgezinnen woonden. Kennelijk vonden zij Haarzuilens een aantrekkelijke woonplaats en was er een hechte band met de familie.

Uit deze periode zijn er enkele opvallende feiten over de „Glissen” op te merken. Zo kopen twee van Gerts zonen, Willem en Antonie, in 1875 het huis dat dan al minstens een eeuw lang door vier generaties Glissenaar is bewoond. Na jaren de canon (op te brengen bedrag bij erf-pacht) te hebben voldaan aan de verschillende eigenaren, is het nu in eigen bezit.

Het gaat hier om perceel nummer 223, huisnummers 19 en 20. De genoemde Willem en Antonie hebben in 1893 ook gezamenlijk een „onderhandsche schuld-vordering ten laste van de R.C. Kerk te Vleuten, groot in kapitaal 2000 gulden”. Zij hebben dus een groot bedrag aan hun kerk geleend!

Tenslotte is het opvallend hoe oud sommige Glissenars in die tijd worden. Nadat Gert zelf al de respectabele leeftijd van 88 jaar heeft gehaald, worden zijn zonen Dirk en Johannes 85 jaar, en bereikt dochter Adriana haar 91ste verjaardag. Één van de zonen van Jan, ook Jan genaamd, wordt maar liefst 96 jaar! In die tijd was dat opmerkelijk.

Rond de eeuwwisseling

Aan het eind van de 19e eeuw besluit Baron van Zuijlen om het dorpje, dat om de ruïne van het kasteel lag, op te kopen en

Staannd v.l.n.r.: Gerarda M., Hendrikus, Johannes H., Maria E.
Zittend v.l.n.r.: Gerardus Glissenaar, Theodora en Cornelia van Dort.

af te breken. Zo kon hij plaats maken voor de grootse restauratie van het kasteel en de aanleg van het park daaromheen.

Het lijkt erop dat de (naam) Glissenars op dat moment besluiten Haarzuilens vaarwel te zeggen. Tegen de eeuwwisseling overlijdt namelijk het grootste deel van de generatie van de kinderen van Gert en Jan. En aangezien Gert geen volwassen kleinzoon heeft gehad, die de familienaam kon doorgeven, sterft deze tak uit. Jan heeft echter wel drie kleinzonen, die de naam voortzetten, maar dit nageslacht verlaat druppelsgewijs het, bijna 200 jaar gastvrije, dorpje Haarzuilens.

Het nageslacht

De Glissenars, die in onze jachtige jaren '90 leven, zijn onder te verdelen in drie takken. Deze zijn ontstaan doordat de genoemde Jan drie kleinzonen heeft, die de naam hebben doorgegeven. Jan zelf had vijf zonen, waarvan er twee voor dit stukje van belang zijn: Antonie en Piet. Antonie is namelijk de vader van twee van de drie takken, en Piet die van de derde tak.

De oudste zoon van Antonie heet Jan, en wordt in 1851 in Haarzuilens geboren. Hij huwt in 1879 met Jannigje Wieman uit Houten. Zij vestigen zich in Harmelen, en krijgen daar tien kinderen. De Glissenars uit deze tak zijn nu veelal te vinden rond Gouda en Rotterdam. Antonies jongere zoon heet Adrianus. Hij is geboren in 1866 en trouwt in 1895 met Elisabeth van Wijk uit Jutphaas. Dit echtpaar blijft hun hele leven in het „nieuwe” Haarzuilens wonen, maar hun kinderen trekken weg naar de stad Utrecht.

De derde en laatste tak ontstaat via Piets zoon Jan. Deze Jan wordt in 1850 in Haarzuilens geboren. In 1878 trouwt hij

met de, uit Kamerik afkomstige, Gerrigje Middelweerd. Zij gaan wonen aan de Lagehaarsedijk, waar men niet met afbraak werd bedreigd. Hier worden hun tien kinderen geboren, die in het begin van de 20e eeuw vrijwel allen naar de plaatsen rondom Haarzuilens vertrekken: Utrecht, Harmelen en Willeskop. De Glissenars, die nu in onze gemeente wonen, behoren allen tot deze derde tak.

Aan het eind van dit artikel wil ik graag nog een verhaal vertellen, dat in de familie rondgaat. De laatstgenoemde Jan was in het bezit van een zogenaamde „hondekar”. Dat was een karretje, dat werd voortgetrokken door een grote zwarte hond. Op het karretje zat dan Jan, die met teugels het geheel richting en snelheid gaf. Op de zijkant van de kar had hij „J.Glis” geschreven. Blijkbaar had Jan niet genoeg geld om zich een paard en wagen te veroorloven. Hier werd nogal op neergekeken door één van zijn burens, een rijke boer met paard en wagen. En zo gebeurde het dat op een zondag, na de mis in de kerk van in Vleuten, Jan door zijn buurman werd uitgedaagd voor een race naar Haarzuilens. Ondanks de hoon, die hem ten deel viel, aanvaardde Jan de wedstrijd. Hij mocht met een voorsprong van 100 meter beginnen en sprintend over de Haarlaan behield hij de leiding. Maar in de bocht van de Haarlaan naar de Lagehaarsedijk bleef z'n karretje haken achter een grote steen en viel Jan met hond en kar op de harde grond. De rijke boer kon zijn paard nog net voor Jan laten stoppen. De boer was echter sportief genoeg te erkennen, dat Jan de snelste was geweest en het eerst in Haarzuilens was aangekomen. Als beloning kreeg Jan dan ook een borrel en een sigaar.

Het Haarpad en een opzienbarende vondst

door J.H.J. Joosten

Eindelijk dan een artikel over het Haarpad. Het ontbrak al jaren aan de toch uitgebreide lijst van onderwerpen die in dit blad aan de orde zijn gekomen. Vreemd eigenlijk, want veel inwoners van Vleuten en Haarzuilens bewaren goede herinneringen aan dit pad en er gaan veel verhalen over. Er valt heel wat te vertellen over het Haarpad. De laatste twee jaar zijn in het gebied om het Haarpad talrijke vondsten gedaan uit de late ijzertijd en ook enkele uit de vroege middeleeuwen waaronder een hele bijzondere (afb. 3). In later tijd heeft het Haarpad als kerkepad en als doorgaand voetpad een functie gehad. De verhalen die oudere Vleutenaren te vertellen hebben en de jongste geschiedenis leveren ook stof op maar die komen in een later artikel aan de orde. Wellicht zijn het deze talrijke facetten die potentiële schrijvers weerhouden hebben het onderwerp aan te pakken of zijn ze in de veelheid van materiaal verwaald. Hier dan toch een poging. Misschien mist u iets, weet u iets meer of ziet u een onjuistheid. Meldt mij dit, dan kan ik het in een tweede artikel recht te zetten.

Het Haarpad nu

Het huidige Haarpad begint aan de rand van Vleuten en eindigt op de Eikslaan in Haarzuilens. Halverwege kruist het de Joostenlaan. Het pad is ooit langer geweest en begon in Vleuten bij de hervormde kerk en eindigde bij het dorp de Haar dat toen nog bij het huidige kasteel lag. Jammer dat begin en eind verdwenen zijn. In de tegenwoordige planning zou dat vast niet meer gebeuren. De talrijke fietsers die nu zigzaggend door het rechtehoekige stratenplan moeizaam hun weg vinden hadden bij een betere planning langs gerenoveerde oude huisjes moeiteloos hun weg naar Haarzuilens kunnen vinden en bij het Eikslaantje rechtdoor naar het kasteel hun weg kunnen vervolgen zonder zoals nu van de sokken te worden gereden door de in file over de Bochtdijk rijdende toeristen. Zulke zaken dienen bij de op handen zijnde gedeeltelijke annexatie en de daarop volgende grootschalige woningbouw nauwlettend in de gaten gehouden te worden.

Gelukkelijk is er nog genoeg schoons over. Als veel anderen loop ik regelmatig over het Haarpad en geniet van het prachtige natuurschoon. In het voorjaar het tere groen van de poulieren van de Joostenlaan mooi kleurend tegen het diepere groen van de hoge bomen van het kasteelpark. In de zomer de wuivende maïsveiden. En later de lage rode winterzon waartegen de Hamtoren scherp afsteekt. Iedere keer vallen je weer andere dingen op. Een vreemde knik in de weg een zachte glooiing in een aangrenzend weiland, de merkwaardige loop van een sloot of een verkleuring in een pasgeploegde akker. Je vraagt je af waar al die eigenaardigheden vandaan komen. Soms lukt het

om erachter te komen, een andere keer kun je de oorzaak vermoeden en vaak vind je geen antwoord.

De eerste bewoners?

Het Haarpad ligt globaal op het hoogste deel van een noordelijke uitloper van de stroomrug van de Rijn. (zie afb. 2) Het is moeilijk je voor te stellen dat in de tijd dat de eerste bewoners zich hier vestigden de Vleutense wetering een brede rivier was die regelmatig van loop veranderde en de lage oevers overstroomde en daar klei afzette. Er waren zijriviertjes en oude lopen die aan het verlanden waren. Buiten de stroomrug was een vrijwel ondoordringbaar moeras met struikgewas.

De wat hogere zandige oeverwallen vormen en zijn dat nu nog goede vestigingsplaatsen voor landbouwers. Bij de in de laatste jaren uitgevoerde veldkartering door de AWN (Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland) en de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, zijn talrijke schervenconcentraties gevonden van aardewerk vermoedelijk afkomstig uit de late ijzertijd. In een zone van 50 tot 200 meter ten zuiden van het Haarpad zijn wel een achttal van deze concentraties gevonden. Je zou ze de eerste bewoners van het Haarpad kunnen noemen. Het Haarpad zal vrij zeker niet de huidige loop hebben gehad. Misschien dat een deel van het Haarpad als een soort dijkweg de vroege agrari-

Afb. 1 Begin van het Haarpad in Vleuten omstreeks 1984, rechts is nog iets te zien van „Het bosje van Goes”.

sche gemeenschappen met elkaar verbonden heeft. Maar daarvoor bestaan geen concrete aanwijzingen. Wel hebben deze bewoners contact gehad met de Romeinen. Tussen het handgevormde aardewerk lagen ook scherven van op draai-schijf gevormd aardewerk van Romeinse makelij. In die dagen vormde de nu zo nietige Vleutense wetering de noordgrens van het machtige Romeinse rijk dat in het zuiden tot aan Irak doorliep. Hoe lang deze bewoning geduurd heeft is moeilijk vast te stellen zo nauwkeurig laat dat aardewerk zich niet dateren. Toen het Romeinse rijk tenonder ging ongeveer 400 na Chr en er profijtelijke plekjes ten zuiden van de Rijn te veroveren vielen zullen bewoners deel hebben genomen aan de jacht en dit gebied verlaten hebben. Ze hebben zich vermengd met de Franken die later weer interesse voor dit gebied toonden. Er volgen enkele eeuwen waaruit weinig sporen van menselijke bewoning te vinden zijn. Er zijn aanwijzingen dat een natte periode met hoge waterstanden dit gebied voor bewoning minder geschikt maakte.

Afb. 2

- δ Herv. Kerk
- 🏠 De Haar en Hamtoren
- ★ Vroegmiddeleeuwen
- ▲ Late Middeleeuwen
- Late IJzertijd en Romeinse Tijd

1. Haarpad
2. Joostenlaan
3. Thematerweg
4. Bochtdijk
5. Haarlaan
6. Parkweg
7. Eikslaan

Afb. 3 Bij de opgravingen in Wijk bij Duurstede is één gouden munt gevonden, een zogenaamde triens uit omstreeks 640 n.C. Op de voorzijde de gestileerde kop van een Merovingische koning en het randschrift: *Dorestat fit*: In Dorestad geslagen. Op de keerzijde een onderstreept kruis en het en het randschrift: *Madelinus M (onetary)*: Madelinus de muntmeester. De munt meet 13 mm en dateert uit het begin van de nederzetting. Afbeelding uit: „Verleden Land”. Rechts ter vergelijking de op het Haarpad gevonden munt. Let op de verschillen.

Een gouden munt met koning Dagobert

De eerste sporen van nieuwe bewoning komen uit de de vroege middeleeuwen. Op sommige plaatsen werden grote concentraties van scherven gevonden die we als vroeg-middeleeuws kunnen beschouwen. Bij een systematisch veldonderzoek van dit gebied heb ik meegelopen. Op de pas omgeploegde akker was het verbazingwekkend om te zien hoeveel scherven, botjes en andere sporen er te vinden waren juist tegen een zachte glooiing even ten zuiden van het Haarpad vlak bij een lichte verlaging die een rest van een zijarm of vroegere loop van de Rijn zou kunnen zijn. In later tijden zie je dat deze geul, al dan niet vergraven, tot kavelgrens dient. Ik kom hier later nog op terug. Toen ik een paar dagen later iemand deze plek wees vonden we een klein gouden muntje iets groter dan een dub-

beltje (afb 3). Het muntje was gaaf en we konden meteen al lezen: „DORESTAT FIT”. In het boek „Verleden land” kwam ik het muntje ook tegen. Op de afbeelding 3 staan ze naast elkaar en kunnen we ze mooi vergelijken. Het lijkt er op of de letters en de versieringen afzonderlijk zijn aangebracht. Sommige letters staan er gedraaid op. Madelinus is een muntmeester die eerder in Maastricht werkzaam is geweest en met de Franken mee naar Dorestad is gekomen. Als we goed kijken op de afbeelding zien we een gestyleerde kop. Dit is koning Dagobert (hoe toepasselijk voor een gouden munt). Dorestad (het tegenwoordige Wijk bij Duurstede) was net door de Franken op de Friese veroverd en lag in die tijd op de grens van het Friese en Frankische rijk. Koning Dagobert was omstreeks 600 een belangrijke Frankische koning die aan aantal oude Romeinse forten weer had opgebouwd waaronder die bij

Dorestat. In Utrecht bouwde hij een kapel genoemd naar St.-Thomas. De patroon van de ongelovigen. Onze omgeving was nog heidens in die tijd.

In Utrecht werden in die tijd munten geslagen die op onze vondst leken. Het muntje is een belangrijke vondst die de vroeg-middeleeuwse datering ondersteunt. Ook op andere plaatsen in dit gebied zijn vroeg-middeleeuwse vondsten gedaan waaruit blijkt dat dit gebied tot in de 9de eeuw bewoond is geweest. (Ze staan nog niet op het kaartje op afb 2 aangegeven). Latere sporen vallen veelal samen met de huidige bebouwing en zijn daardoor erg verstoord.

en keken naar de wolken. Waar toch de engelen bleven, met hun bazuinen voor het laatste gericht. Te Utrecht stond het volk, al naar de nieuwsgierigheid of de angst het won, op de wal of knielden bij de kerken.

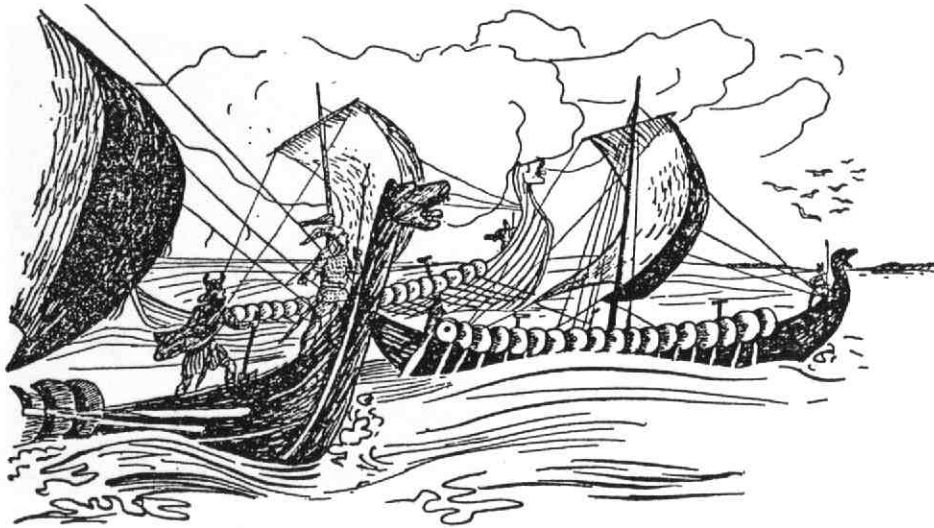
Maar de drakenvloot voer op schootsafstand stad en burcht voorbij. Een overval hier zou slechts Dorestad gewaarschuwd hebben en dit wijldlufte emperium was het doel van de tocht."

Een prachtig verhaal. De Oude Rijn die toen door de bedding van onze Vleutense Wetering stroomde, was de plaats van het boven beschreven tafereel. De boeren die even ten zuiden van het Haarpad de

De tijd van de ridderhofsteden

De rol van Dorestad als belangrijk centrum werd overgenomen door Utrecht. De bisschop had zich daar gevestigd. In die tijd was de bisschop ook een belangrijk wereldlijk heer. Hij bezat vele gronden ook binnen onze gemeente. De bisschop werd na het concordaat van Worms in 1122 aangewezen door de hoge geestelijkheid, de kapittelheren. Deze kapittels namen ook een deel van de macht van de bisschop over. Vleuten viel onder het kapittel van Oud Munster. Het kapittel beheerde in Vleuten en omstreken vele landerijen en in hun archief is ook veel over de historie van Vleuten bewaard gebleven. Vanuit Utrecht werden vele kerken gesticht. Men neemt aan dat er al sinds het begin van de 11de eeuw in Vleuten een Willibrorduskerk geweest is. De bewoners van de Haar liepen over de landerijen recht naar het torentje van de kerk in Vleuten. In die tijd moet ongeveer de huidige loop van het Haarpad ontstaan zijn, een kerkepad dus, zoals er zovelen te vinden zijn. Op de afbeelding op de voorpagina zien we dat het pad recht op de toren af gaat.

Ook als verbindingsweg tussen de verschillende ridderhofsteden heeft het Haarpad een functie gehad. De kortste weg tussen Vleuten en Haarzuilens was en is nog steeds het Haarpad (afb. 5). De alternatieve route via Haarlaan en daarna langs de Vleutense wetering was duidelijk langer. In de dertiende eeuw werd de Thematerdijk aangelegd ten behoeve van de laatste ontginningen van de wildernis in het noorden en deze weg vormde een derde mogelijkheid. Later zullen ook de bewoners van 't Huis ter Mey en Den Eyck welke bezittingen min of meer aan het Haarpad grensden van het pad gebruik hebben gemaakt. Later daarover meer.

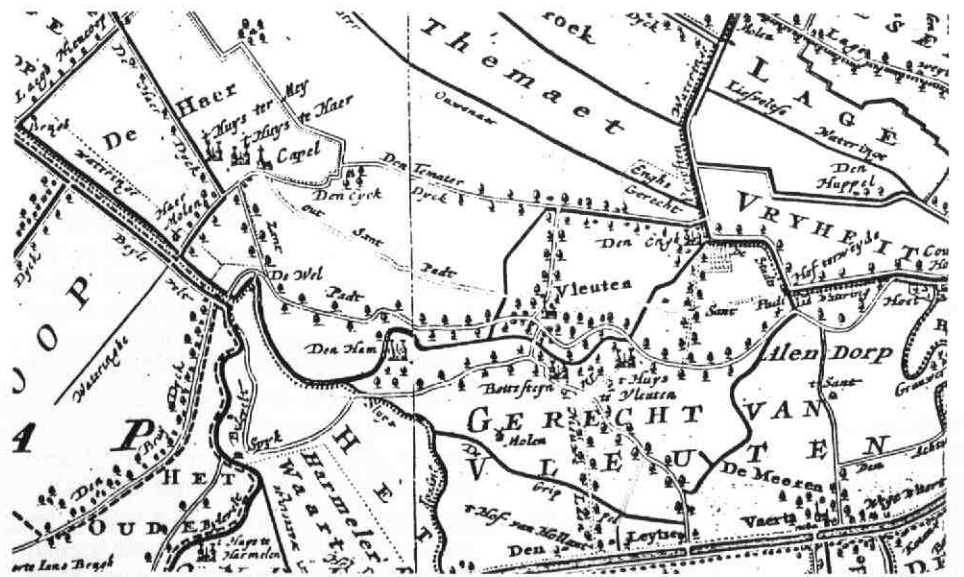
Afb. 4

De Noormannen

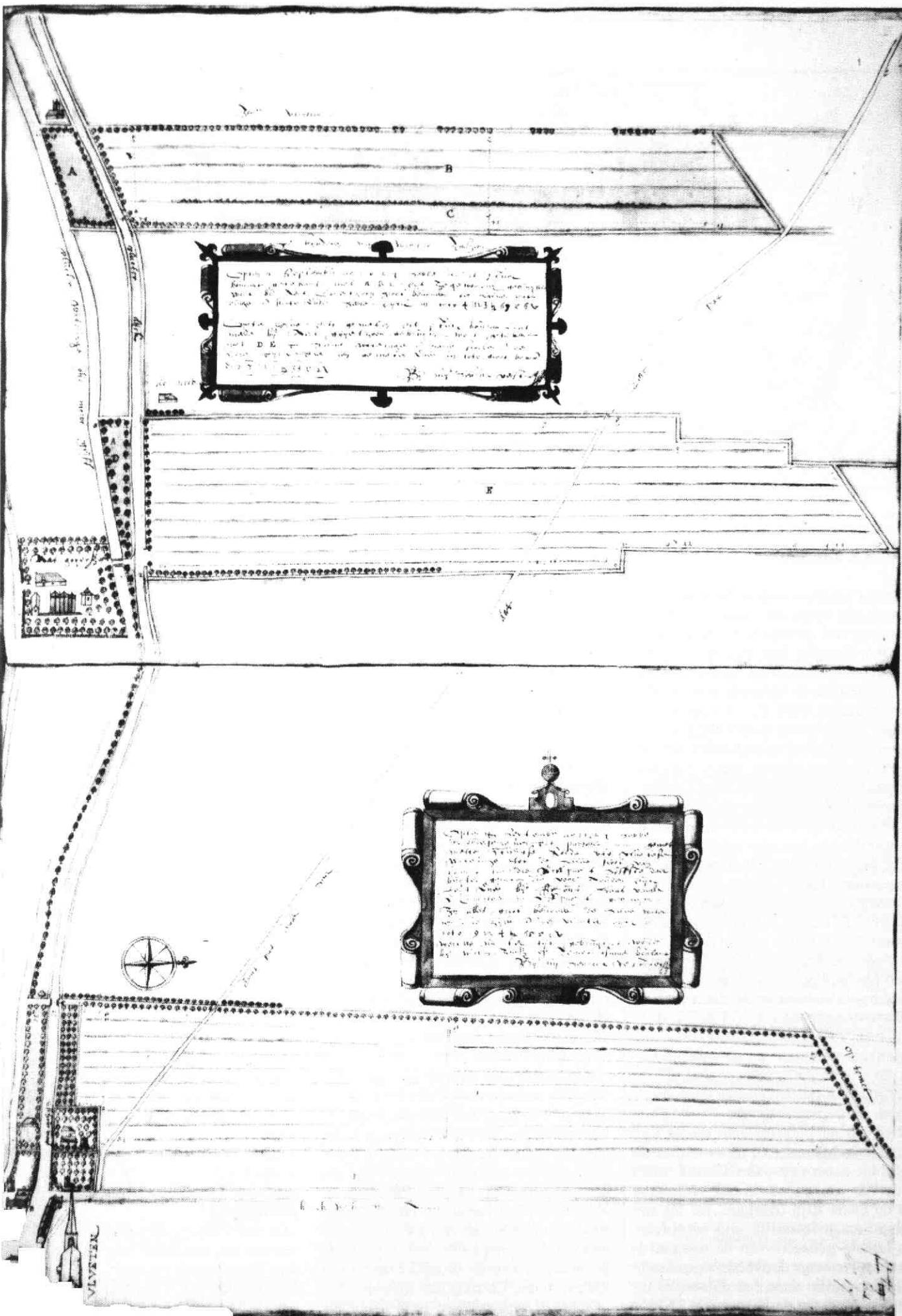
Dorestat bloeide op tot een belangrijk handelscentrum. Friezen en Franken brachten hun handelswaar hier naar de markt. Het lag op een gunstige plaats ten zuiden van de Rijn en ten noorden van de afsplitsing van de Lek. De stad vormde een aantrekkelijke prooi voor de Noormannen die in de vroege 9de eeuw steeds meer belangstelling voor de binnenlanden van het Frankische rijk begonnen te krijgen. Karel de Grote en later Lodewijk de Vrome hadden er hun handen vol aan. De traag stromende Rijn vormde voor hun ondiep liggende schepen een prachtige weg om bij gunstige noordwesten wind Dorestad te bereiken. Ik laat de historicus J. de Rek aan het woord in zijn boek „Van hunebed tot hanzestad”. Hij heeft het over vloten van honderd schepen en meer en gaat dan verder:

„In 834 kwam zo'n geweldige vloot over de Noordzee naar Katwijk gevaren. Achter elkaar roeiden de boten het stille water van de oude Rijn op. En de boeren die de lange rij fabelschepen hoog tussen het lage land door zagen glijden, geloofden dat de jongste dag was aangebroken

grond bewerkten zullen tot de angstige toeschouwers behoord hebben en toen de rooftochten aanhielden een veiliger woonplek gezocht hebben bij de versterkte boerderijen die in die tijd overal verschenen en waaruit later de ridderhofsteden ontstaan zijn. De woonplek ten zuiden van het Haarpad wordt na de negende eeuw niet meer bewoond.

Afb. 5 „Nieuwe Caerte van de Provincie Utrecht” omstreeks 1700.

Afb. 6 Kaartjes gemaakt door de landmeter Henrick Verstraelen, in opdracht van het Kapittel van Oud Munster.

Afb. 7

De eerste kaarten

De eerste bronnen waarin het Haarpad - toen nog niet onder die naam - voorkomt, komen uit het archief van het Kapittel van Oud Munster. Het zijn beschrijvingen van percelen door de landmeter Henrick Verstraelen in opdracht van het Kapittel gemaakt. (afb 6). Kleine kunstwerkjes zijn het. Het kostte enige moeite de percelen thuis te brengen. Op het bijgaande kaartje (afb 7), waarop de perceelgrenzen uit 1832 staan heb ik ze aangegeven. Nog steeds zijn de grenzen uit het begin van de 17de eeuw herkenbaar. De noordgrens van een aantal percelen wordt gevormd door het in noordoostelijke richting lopend water waaraan ook de vroeg-middeleeuwse vindplaats ligt waarover ik eerder schreef. Het ziet er naar uit dat dit water, op een der kaartjes „de sloot van Temet” geheten, in vroeger tijden een belangrijke rol gespeeld heeft. Het Haarpad vertoont op de plaats waar dit water overschreden wordt een duidelijke knik. In het huidige landschap zijn nog enkele restanten van dit water te vinden en enkele jaren geleden zijn enkele lager gelegen delen van het tracé opgehoogd. Het lijkt er op dat we met een restant van een oude restgeul van de Rijn te maken hebben, die in de natte periode na de 4de eeuw nog water bevatte. Later na de 7de eeuw, toen de Lek veel water van de Oude Rijn overnam, zal hij zijn verland en gedeeltelijk zijn vergraven. Het laatste gedeelte van de restgeul is een sloot die langs de vroegere gemeentegrens loopt, die daar een duidelijke inham liet zien. Op de kaartjes uit 1624 is het Haarpad goed zichtbaar. Het heette toen „Zantpad na de Haer”.

Op het kaartje waarop de kerk staat afgebeeld staat de tekst: „Op ten 1en september ao 1624 hebbe ick onderschreven dit parseell lants gemeten mette Stichtse roede ute Vluetese wateringe tot de halve sloot van Temet toe, die erffpacht hoffste daer buyten gelaten die voor aen den dijk leijt ende bij Schout Hans(?) van de Ed. Capittle in erffpacht gebruyckt. in alles groot bevonde de halve water aen drie zijde en den Vlueter dijk in toto 9m 4h 65r 1v welke nu ter tijt gebruyckt worde bij Willem Jansz op Temet tsamen boulant.

Bij mij Henrick Verstralen”. (m = morgen, h = hont, r = roede, v = voet).

Precies op de plaats van het huidige gemeentehuis staat een gebouw getekend. Er bij staat „Schout Hans”. Het woord Hans is een raadsel. De toenmalige schout heette niet zo. De westkant van het perceel lijkt me de Nieuwe Vaart toe. Toen kennelijk nog niet zo belangrijk dat hij met name genoemd wordt. Het Haarpad loopt dwars over dit kavel en de eigenaar zal ieder recht tot overpad geven moeten hebben.

Op het andere kaartje uit 1624 zien we twee stukken grond afgebeeld waarover en waarlangs het Haarpad loopt. Ze behoorden toe aan Aert Goyertzoon, die aan de overkant van de „Vluetense wateringe ofte Nieuwe grift” zijn woonplaats had. Ongeveer op de plaats waar nu de Van Woerdenstraat loopt. Het bovenste stuk grond op het kaartje grenst met zijn noordelijke punt precies op dat punt van het Haarpad waar dit de eerder besproken knik vertoont. De tekst hierbij luidt:

„Op ten II septembri ao 1624 hebbe ick dit stuck boulant getekent met ABC dat jegenwoordich gebruyckt wort bij Aert

Goijertzoon groot bevonde ter halve wateringe en slooten ende heele dijk in toto 4m 3h 69r 6v.

Op ten zelve dito gemeten dit stuck boulant dat meede bij Aert Goijertzoon gebruyckt wort getekent met DE de halve wateringe en halve slooten en den heele dijk daer aen gemeten ende in toto groot bevonden 7m 1h 33r 2v.

Bij mij Henrick Verstralen”.

In het hoekje bij de Vlueterdijk buiten het perceel zien we de Noobelhoeve.

Nog een interessant kaartje (afb 8) waarop het Haarpad voorkomt dateert uit 1640. Het Haarpad is als een dikke lijn zichtbaar, „Voetpadt” staat erbij. Het vertoont daar twee bochten die op het overzichtskaartje zichtbaar zijn echter veel minder uitgesproken. Het lijkt erop dat het perceel „de Bocht genaemt”, door deze bochten haar naam heeft gekregen. Het is evenwel ook mogelijk dat de aan de noordzijde gelegen bochtdijk zijn naam aan het perceel heeft gegeven. Of heeft die weer zijn naam aan het stuk grond te danken? Misschien komen we er nog eens achter.

Het Haarpad in de 17de en 18de eeuw.

In het begin van de 17de eeuw werden in opdracht van de Staten zandpaden aangelegd. Het zandpad langs de Leidse Rijn was een van de eerste binnen onze gemeentegrenzen. Omstreeks 1620 werd er nog een aangelegd van Utrecht naar Kockengen en wellicht verder naar Amsterdam. Een ordonnantie uit 1621 geeft de route:

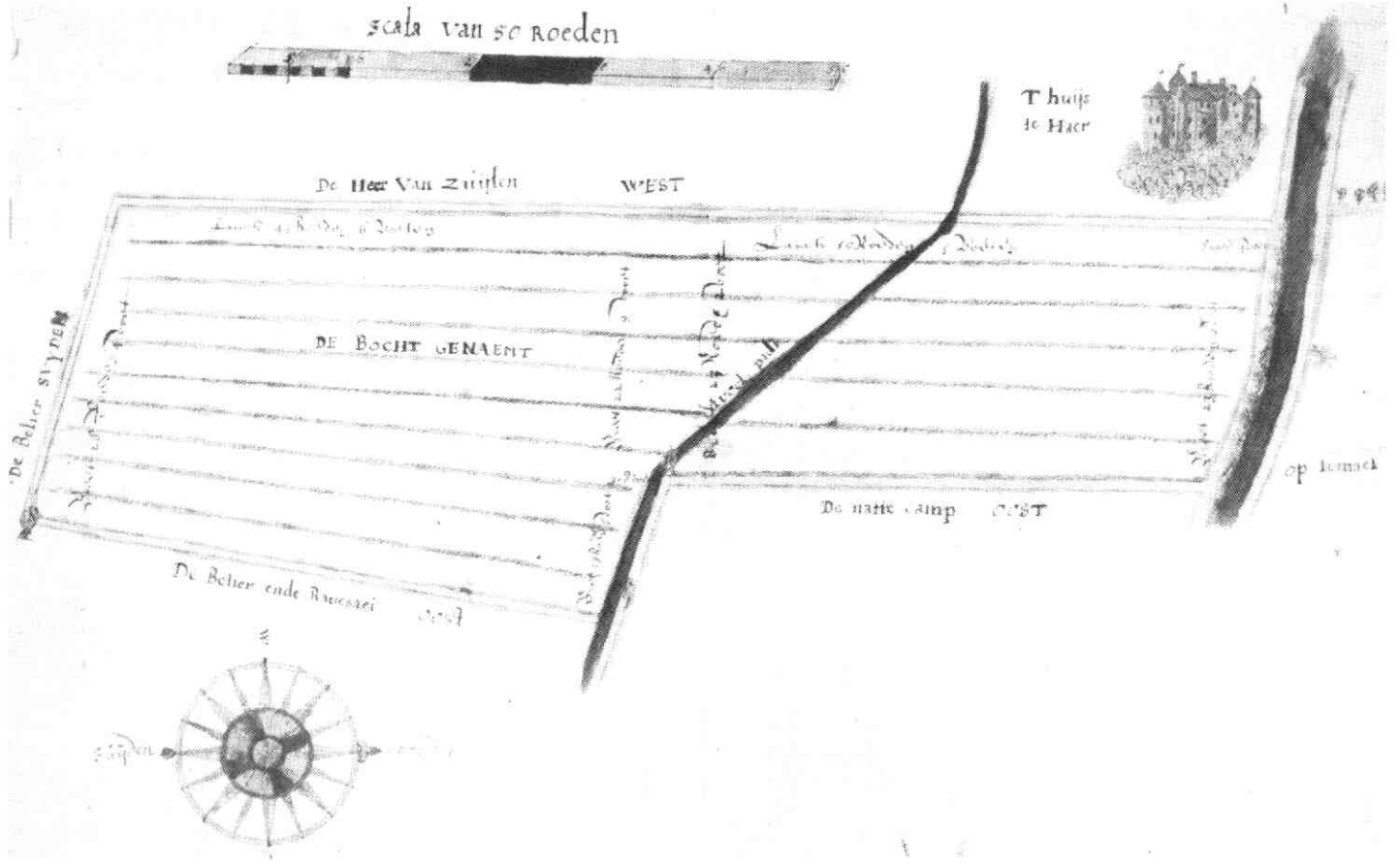
„Item voorts vant hoff ter Weijde off salt voors.sandpadt geleijten onderhouden worden over het gemene voetpat naer Vleuten over het kerckhoff aldaer en voorts naar de Haer toe.....”

Het Haarpad werd in die tijd dus gebruikt als een doorgaand voetpad richting Noord-Holland. Misschien was de weg van Utrecht naar Amsterdam langs de Vecht te bochtig en te druk.

In die tijd vestigden de eerste rijke kooplieden uit Amsterdam zich daar. Ook nu nog wordt deze weg over Kockengen door Vleutenaren als sluiproute gebruikt. Voor de jaarlijkse schouw van het pad werd een vast aanplakbiljet gebruikt waarop juiste tijd en datum nog konden worden ingevuld (zie afb 9). Voor het gemak heb ik de tekst maar in gangbare letters omgezet:

„De Ed. Gecommitteerden tot de schouwe van het Sandtpadt over de Jurisdicte van Vleuten ende de Haer:

Beginnende van 't Hof Ter-Weyde af/tot aen de Haer Coornmeulen toe; Doen te weten, Dat haer Ed: op die wesen sal den het voorts Sandtpadt

Afb. 8 Kaart van een perceel land in het Hareveld bij kasteel De haar, in de gemeente Vleuten.

scherpelijk schou-wen sullen. Bevelende daerom eenen yegenlijcken die daer Slagen in hebben leg-gen / dat sy de selfde met grof Sandt inde breette van vierdhalve voet / ende hooch een halve maet voet doorgaens / nae behooren op-maecten de Wallen met soyen / of anders bequame-lick viercant op-halen / ende in den Dorpe van Vleuten een yeder voor zijn Huysinge ende Erve een Voet-padt wel besandt en vierdhalve voet breedt maken / ende die Slooten heb-ben / sullen daer over leggen een stercken Boom boven plat / tenminsten thien duymen breedt / ende een stercken leun daer aen maken / mitsgaders die Gruppe-len neffens een yeder zijn Slaghen be-hoorlijck opgraven / ende sal een yeder op den Schou-dach voorts zijn Slach aen ende of-ganck wijsen: Gebiedende wel expresselijcken eenen yeder voorts-aen hun te wachten met eenige Peerden op 't voorts Sandt-padt te rijden / of eenigerhande Beesten daer over te drijven / alles op de keure ende boete daer toe staende / volgens d'Ordonnantie ter Secretarye van Oude Munster daer van zijnde. D'een segget d'ander voort."

In 1663 maakten de Heren Staten 's lands van Utrecht nog steeds ernst met het onderhoud van het Haarpad. Het is duidelijk dat het een echt voetpad betreft ge-

zien, de breedte van de bruggetjes: tien duym is ongeveer 27 cm.

Op de kostelijke kijkkaart uit 1696 (afb. 5) die in opdracht van de Staten van Utrecht door Bernard de Roy werd bemeten, kunnen we het Haarpad als „Out Sant Padt” zien als een dubbele stippellijn. Op sommige plaatsen is de stippellijn bijna verdwenen maar de plaatsen waar hij de Nieuwe Vaart(?) en het Leywerk, nu Vleutense wetering, snijdt, is de overgang goed te zien.

Het Haarpad was voor sommige bewoners te smal zoals blijkt uit een convocatie uit 1773 (afb. 10). De heer Ir. J.A. Storm van Leeuwen wees mij op deze convocatie die hij in het archief van Huize Den Engh had aangetroffen. Het zal wel zijn dat den Hoog Ed. Geb. Heer Maurits Carel Baron van Utenhove Heere van Bottestein etc. etc. als eigenaar van 't Huis den Eyk met zijn karos over het Haarpad naar de toen Hervormde kerk in Vleuten wilde. Hij vond dan op zijn weg die smalle planken over de sloten en een rijweg van slechts vierdhalve voet (is drie en een halve voet, ruim 1 meter) breed. Hij was bereid om op eigen kosten het Haarpad tot rijweg te maken. Of het voorstel ooit is uitgevoerd is mij niet gebleken. De baron woonde

niet aan het Haarpad maar had daarop via de Eikslaan toegang (afb. 5).

Afb. 9 Aanplakbiljet waarop de schouw wordt aangekondigd over het zandpad vanaf de Hof ter Weyde tot de Haarse korenmolens (RAU-TA Kapittel van Oudmunster inv. nr. 622).

CONVOCATIE.

1773

De Eigenaars van de Landen leggende tusschen den Dorpe Vleuten en den Huize den Eyk, worden verzogt op *Lettingden 24 Novemb des A. 1773* ten *meuren*, te compareren in den Capitullhuize van Oudmunster t'Utrecht, om te horen de propositie van den Hoog Ed. Geb. Heer Maurits Carel Baron van Utenhove Heere van Bottenstein &c. &c. als Eigenaar van 't Huis den Eyk, staande onder den Gerechte van Vleuten, ten einde om voor Zyn Hoog Ed. Geb. privative Rekening en buiten laste van voorfz. Gerechte te mogen verbreeden en tot een Ryweg te maken het Zandpad of Voetpad beginnende van 't Dorp Vleuten tot aan de Laan gaande na het Huis den Eyk; mitsgaders om die Ryweg voorts en by continuatie behoortlyk conform de Schouwbrief te onderhouden, mits aan Zyn Hoog Ed. Geb. werde afgeftaan en overgegeven het geen thans aan de Bruijkers jaarlyks per Roede voor 't maken en zanden van dat voorfz. Voetpad werd betaald.

Zeg het voort.

Afb. 10 Convocatie.

We zien dat het Haarpad hier waarschijnlijk zijn functie als kerkepad nog had. Slechts gedeeltelijk voor de katholieke inwoners van de Haar echter, die hadden hun kerk tot het eind van de negentiende eeuw op 't Hoog bij de Hamtoren. Op de topografische kaart uitgave 1885 (afb. 11) zien we evenwijdig aan de Joostenlaan een kerkepad. De parochianen uit de Haar en later Haarzuilens zullen eerst het Haarpad hebben gevolgd en even voor de kruising met de Joostenlaan rechtsaf het kerkepad zijn in geslagen.

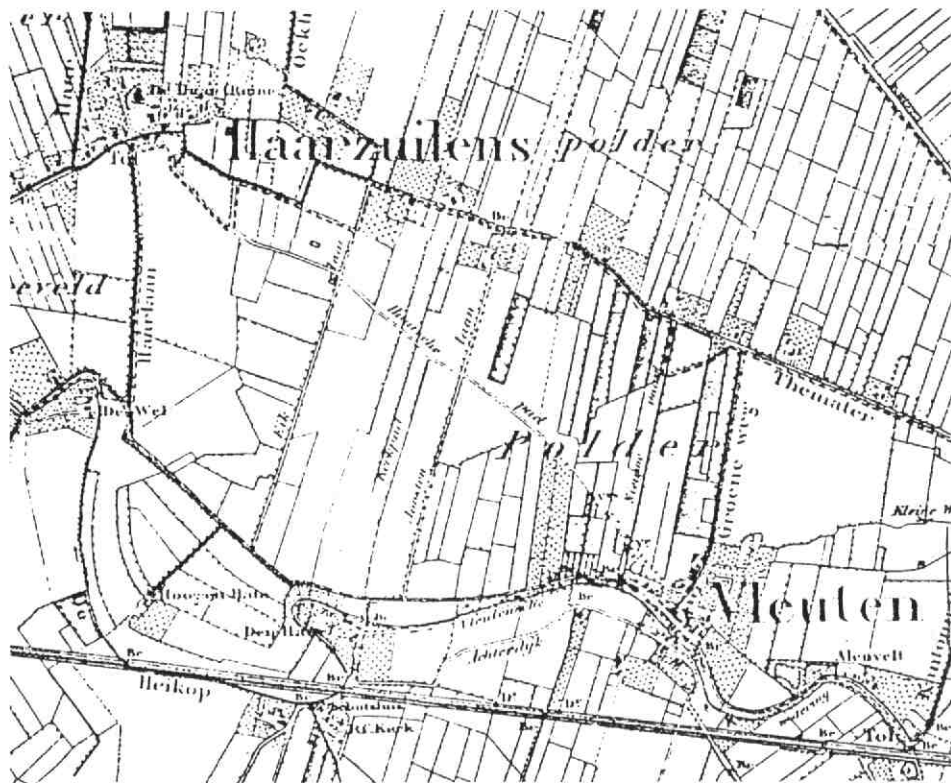
Op deze plaats zien we het Haarpad nog even rechtsaf mee buigen.

Het Haarpad in later tijden.

Nog lang niet alles over het Haarpad is hier mee gezegd. We komen nu in de tijd dat de mondelinge overlevering een rol begint te spelen. Vele Vleutenaren kennen nog mooie verhalen of hebben op het Haarpad gewoond. Samen met de Heer P. Klein Obbink ben ik van plan een tweede artikel over het Haarpad te schrijven waarin enkele van deze verhalen worden

opgenomen. Tevens heb ik dan de gelegenheid om aanvullingen en verbeteringen op dit eerste artikel te geven.

Heeft U opmerkingen over dit verhaal een mooie herinnering of foto's neem dan contact op met J.H.J. Joosten, Haarpad 36 en P. Klein Obbink, Haarpad 5 te Vleuten. Wij en de toekomstige lezers zullen dit zeker waarderen.

Afb. 11

Bronnen

J.H.F. Bloemers e.a. „Verleden Land”.

N.J. Blok. „Franken in Nederland”.

E.P. Graafstal. Vele artikelen in het tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens.

J. de Rek. „Van Hunebed tot Hanzestad”.

J.A. Storm van Leeuwen. „Van Oude Rijn tot Leidse Rijn”. Speciale Uitgave van de Historische Vereniging.

Archief Historische Vereniging, Vleuten, De Meern, Haarzuilens.

O. J. Wttewaall. Vleuten-De Meern „Geschiedenis en bebouwing”.

Bij de totstandkoming van dit artikel ben ik in het bijzonder dank verschuldigd aan:

De Heer J. W. Schoonderwoerd die me heeft geholpen bij het uitzoeken van kaarten en andere bronnen in het archief van de Historische Vereniging en die de transcripties van de teksten op de oude kaartjes heeft verzorgd.

De Heer Ir. J.A. Storm van Leeuwen die mij heeft gewezen op het bestaan van de Convocatie over de schouw van het Haarpad in het archief van de Engh.

De Heer H.E.J. van Essen die mij altijd even enthousiast geholpen heeft met de technische aspecten bij het schrijven van een artikel met zoveel afbeeldingen.

De Heer E. Graafstal die als gesprekspartner vooral tijdens het veldonderzoek zaterdagochtend altijd weer mijn vragen wist te beantwoorden en mij in de eerste beginselen van het determineren van scherven en andere overblijfselen uit vroeger tijden heeft ingewijd.

Wie wat bewaart, die geeft wat ...

- J.W. Buisman**, Vleuten
Ansichtkaart Dorpsstraat Vleuten uit 1940.
- W.J.G.M. Mulder**, Utrecht
Genealogie van de familie Mulder.
- B. IJ. Schok**, Vleuten
4 Jaargangen van „Oud-Utrecht” 1986 t/m 1989.
- M.H. Kooijman**, Woerden
Fotoreproductie van schilderij watermolen Vleuterweide.
- Jac. de Bruijn**, De Meern
„Vleuten en Haarzuilens in ansichtkaarten” door J.J.Th. Sprong.
- J.H. van der Poel**, Maarssen
1 Vuurtang
- H.J. Vlottes**, Amstelveen
19 Boeken geschreven door Kees Valkenstein.
- G.C.A. van Mourik**, Vleuten
20 Jaargangen van „Oud-Utrecht” 1972 t/m 1992.
- Weekkrant „De Brug”**
Verzameling persfoto's.
- J.N. de Wolf**, Vleuten
Ansichtkaart van de Stationsstraat.
- Mevr. M.G. van den Bosch-Goes**, Vleuten
4 Handgebreide babytruitjes, periode 2e W.O.
- C. Broekhuizen**, Driebruggen
1 Inhalator, merk Köhler.
- C.W.A. Helsloot**, Vleuten
1 Wafelijzer, merk Fonderies Des Ardennes, St. Hubert Belquies. 1 Bundel stroobiljetten uit 2e W.O.
- Mevr. M. van der Meer -van de Berg**, Haarzuilens
Wasmachine (±1930), gemaakt te Vleuten in de kuiperij „Wibbeke”.
- Fam. Roefs**, Vleuten
Dorsvlegel, koperen fornuisplot, gietijzeren kookpot, kleine zeis, strohakker met mes, brandmerkijzer.
- Mevr. M. Hoffland-van de Bovenkamp**, De Meern
Een box-camera, merk Box-Tengor van Zeiss-Ikon met lederen draagtas ± 1930.

Nieuwe leden

Belderbos M.S.A.	Vleuten	Mocking C.E.M.	Vleuten
Bleeker-Zandvleet T.	De Meern	Moltmaker J.	De Meern
Boes M.W.	Harmelen	Ommen J. van	De Meern
Bokxem R.	De Meern	Oskam E.A.	De Meern
Boxel-Collard M. van	De Meern	Ottink J.	De Meern
Brand-Schilder A.	Vleuten	Overmars H.G.J.	NijBeets
Buisman J.W.	Vleuten	Panhuijs van	De Meern
Dekkers J.G.M.	De Meern	Peek G.A.	Vleuten
Dijk B. van	Vleuten	Peters A.	Montfoort
Dijk H. van	De Meern	Pordon A.A.	De Meern
Dijk J.A. van	Rotterdam	Reurings A.L.W.M.	De Meern
Dijk N. van	De Meern	Rijk J.P. de	De Meern
Dijk R.K. van	Harmelen	Roelofs-Vennema A.T.	De Meern
Dijk S. van	Vleuten	Rooijen J.W.M. van	Vleuten
Drost W.	De Meern	Ros-van den Berg E.J.	De Meern
Duys C.M.	De Meern	Ruijsbroek P.	Vleuten
Eil J.J. van	Vleuten	Ruules H.	De Meern
Gezang U.	Vleuten	Schaik-van den Bosch J. van	Zeist
Glissenaar A.	Utrecht	Scholte G.A.A.	De Meern
Goes P.M.	De Meern	Schotte J.	De Meern
Grasso M.	De Meern	Spaapen C.	De Meern
Grave J.L.A. de	De Meern	Spek C.A.	Haarzuilens
Griffioen G.	IJsselstein	Steen-Blom H. van der	De Meern
Haazevoet A.A.M.	De Meern	Steenbeek C.	Vleuten
Hee R.P. van de	Vleuten	Stelwagen L.G.	Vleuten
Heide-van Maanen C.F.I. van der	Vleuten	Strumphler J.	Vleuten
Heijndijk G.	De Meern	Tabak W.	Maarssen
Heuvel B.W. van de	De Meern	Taekema K.	De Meern
Hoes M.A.A.	De Meern	Tempel J.E. van de	Vleuten
Hooijmaaijer C.A.J.	Vleuten	Tonen J.A.	De Meern
Huiting J.	Den Haag	Tongeren J.H. van	Vleuten
Kampers J.G.	De Meern	Uittenbogaard-van Terwisga M.	Vleuten
Kemp J.	Haarzuilens	Veen M. van	De Meern
Kempeneers J.E.M.	Vleuten	Veldhuizen J.	De Meern
Klaassen T.	Vleuten	Vendrik L.C.	Kockengen
Klein Obbink P.F.	Vleuten	Verhoef J.A.A.	De Meern
Klerk-van Balen E.J. de	Vleuten	Verhoef-Tjerks M.H.	De Meern
Kolker H.J.	Vleuten	Verhoeven W.A.	De Meern
Kooiman H.W.	Haarzuilens	Vernooij E.M.	De Meern
Kooten J.G. van	De Meern	Vernooij J.J.M.	De Meern
Krijgsman-De Leeuw A.	De Meern	Verschoor H.	Vleuten
Ladage C.A.	De Meern	Victorsson S.E.O.	Vleuten
Lammers H.A.	De Meern	Vocking J.E.	Hilversum
Leeuw L.E. de	De Meern	Voskuilen Th.A.	Houten
Los M.	De Meern	Weerdenburg A.J. van	De Meern
Lutters Th.H.	Vleuten	Wees J.F.P.M. van	Vleuten
Meer H. van der	De Meern	Wieman A.	Vleuten
Meijer A.	Vleuten	Wilde C.A. de	Vleuten
Mellema-Mutsaerts C.M.Th.C.	Vleuten		

Poppenkast

De wereld is een poppenkast. Ik had het mijn vader al dikwijls horen zeggen, als hij de krant weer had gelezen, of nieuwsberichten op de radio had gehoord. Na deze dag zou ik dat allemaal beter gaan begrijpen. Het is kermis in De Meern. Nou ja, kermis is een groot woord. Natuurlijk waren er kinderspelen, een draaimolen en verder nog wat vermakelijkheden waar ik nog te klein voor was, en bovendien dat kostte te veel.

Er was echter een ding waar ik nooit op uitgekeken raakte. Dat was de poppenkast met Jan Klaassen en Katrijn. Uren kon ik daar naar kijken, maar het maakte me ook erg nieuwsgierig. Konden die poppen wel echt praten, en hoe kunnen ze zo bewegen.

Ik besloot om eens een keer achter de schermen te gaan kijken. Achter de poppenkast kon ik door een kier in het zeil naar binnen kijken. Er was op dat moment geen voorstelling en de poppenbaas zat met zijn vrouw een kopje koffie te drinken. Verder viel het me daar binnen een beetje tegen, er lag wat kleding van poppen, stokken en heel veel touwen.

„Zo jochie, jij bent een beetje nieuwsgierig”, zei de poppenbaas. Ga daar maar zitten, dan zal ik je het een en ander vertellen. Kijk hier zijn de poppen, Jan Klaassen, Katrijn en de rest. Die daar zit is mijn vrouw, maar het is al lang geleden dat ik haar popje noemde. Hier lachte hij heel uitbundig, de vrouw bleef wat beteuterd zitten kijken.

Het is hier een dooie boel zal je denken, maar als straks de voorstelling begint, zal je ontdekken dat de poppen eigenlijk net mensen zijn. Kijk, de poppenkast is de wereld waarin wij leven. Ja, zei ik, dat heeft mijn vader me al dikwijls gezegd.

Door al die touwtjes laat ik de poppen bewegen. Ik kan ze laten lopen, dansen en springen. Zo is het ook in de wereld. Hier hoog in de hemel zit de grote poppenbaas en de mensen zitten aan touwtjes. Hij kan ze van alles laten doen. Het enige verschil met mijn poppen is, dat de mensen wel eens zelf de touwtjes in handen willen nemen. Dat gaat meestal verkeerd en dan heb je de poppen aan het dansen.

Illustratie:
Barbara Gravendeel

Je vroeg me net of die poppen ook verslijten (ik vond die poppen zo menselijk, dat ik maar niet vroeg of ze wel eens kapot gingen). Natuurlijk jongen door al die bewegingen breekt er wel eens een arm of een been, of er gaat gewoon een touwtje los. Ik heb daar een doos met losse onderdelen, dus worden ze door mij weer gerepareerd.

Je zal zien dat misschien over veertig of vijftig jaar ook de mensen weer zo gerepareerd worden. Ze hebben dan misschien in de ziekenhuizen dozen met onderdelen, zoals harten, nieren enzovoort.

We gaan nu zo beginnen met de voorstelling, maar een ding moet ik nog uitleggen: „Kijk poppen kunnen natuurlijk niet echt praten, dat doen mijn vrouw en ik”. Hij pakte een vierkante fles, schonk een klein glaasje vol, en dronk het in een teug leeg.

Ik keek wat verwonderd maar de poppenbaas gaf uitleg: „Jan Klaassen is de laatste tijd een beetje verkouden en om zijn stem te smeren geef ik hem dit medicijn”. Dat drankje van dokter Bokma gebruikte mijn vader ook wel eens.

De voorstelling begon en heel kunstig werden de touwtjes bediend; Jan Klaassen werd steeds rijkelijk voorzien van zijn drankje.

Na de voorstelling had ik veel vragen: „Worden er wel eens nieuwe poppen bijgemaakt?” Nee jongen, poppen zijn als mensen, ze worden geboren, de touwtjes zitten er dan al aan.

Ik moet ze dan nog van alles leren, ik begin meestal met klap eens in je handjes, dat gaat nog wel, maar op je boze bolletje is al wat moeilijker.

Dan leer ik ze om zelf uit de fles te drinken, dat leren ze snel, alleen is het moeilijk om ze het later weer af te leren. Hier kreeg Jan Klaassen weer een drankje.

„Gaan poppen ook dood”, vroeg ik. Ja jongen, op een gegeven moment zijn ze te oud, dan knip ik de touwtjes door en doe ik ze in die kist waar jij nu op zit. Dat doet de grote baas hierboven ook met zijn mensenpoppen. Ongemerkt voelde ik aan mijn armen en benen, of er touwtjes aan zaten, tot de poppenman zei: „Wil je nog wat vragen?”

„Ja mijnheer, die dikke touwen, waar zijn die voor?” O, aan die sterke touwen zit de dood van pierlala. Die touwtjes zijn niet door te knippen, want de dood wint het altijd van het leven. Bij poppen en mensen.

De poppenvrouw was naar buiten om geld op te halen voor de volgende voorstelling. „Zo jongen, zei de poppenbaas, ik geef Jan nog maar een drankje, straks moet hij weer hard werken”. Op dat moment kwam de vrouw binnen. Toen begreep ik pas goed, wat het is om de poppen aan het dansen te hebben.

De poppenbaas gaf me een seintje, dat ik beter weg kon gaan. Volgens mij had de vrouw de touwtjes goed in handen. Buiten hoorde ik de stem van Jan Klaassen en Katrijn. De fles en de poppenbaas werden naar buiten gegooid.

Liggend in het gras naast de fles riep de man mij nog na: „Ja jochie, de wereld is een poppenkast!”

De Meern, augustus 1937
Theo van den Berg